

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

1918-1938 YILLARI ARASI TÜRK GÜMRÜK SİSTEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehtap KEÇE

Sivas
Nisan 2022

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

1908-1938 YILLARI ARASI TÜRK GÜMRÜK SİSTEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehtap KEÇE

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Osman Kubilay GÜL

Sivas

Nisan 2022

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans Tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

27/04/2022

Mehtap KEÇE

ÖN SÖZ

Dış politika devletler için hayati önem taşıyan bir husustur. Dünya üzerindeki tüm devletlerin siyasi açıdan söz sahibi olması ekonomik alandaki gelişmişliğine bağlıdır. Dış politikaya ekonomik açıdan bakıldığında; sanayide, tarımda ve birçok üretim alanında etkin güç olmak ithalat ve ihracatı sağlam temeller üzerine kurmak geçmektedir. Dış ekonomide üretimin önemi kadar jeopolitik konum da önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devlet'i üç kıtayı birbirine bağlayan bir noktadadır. Bu durum ülkenin siyasi ve ekonomik açıdan yoğun ve karışık bir yapıda olmasına sebep olmaktadır. Türkiye'nin transit geçiş üzerinde bulunması bazı olumsuz şartlarda ülke içerisindeki arz talep dengesinin bozarak üretimi zora sokmaktadır. Olumsuz şartların oluşmaması ve dış ticarete birliği sağlamak için gümrük noktaları önemli bir yer tutmaktadır.

Dış siyasette ülkelerin etnik yapısının belirleyici bir unsur olması ekonomik yapıda da aynı durumun geçerli olmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti ekonomideki tüm oluşumlarını etnik yapı üzerine kurmuştur. Bu durum gümrüklerde tek bir tarifenin değil farklı etnik grupların her biri için ayrı bir tarifenin oluşmasına sebep olmuştur. Gümrük imtiyazları Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulana kadar devam etmiştir. Tek bir tarife usulünün olmaması dönemi değerlendirmeyi ve ekonomik yapıyı araştırmayı zorlaştırmıştır. Tam bu noktada çoklu ve karmaşık yapıyı bir nebze bile olsa çözmek için 1908- 1938 Türk Gümrük Sistemi çalışmasını kaleme aldım.

Araştırmadaki her aşamada bana yardımcı olan değerli tez danışmanım Doç. Dr. Osman Kubilay GÜL hocama desteğinden dolayı teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
TABLolar LİSTESİ.....	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
1. DÜNYADA TİCARET VE GÜMRÜKLER.....	3
1.1. İlkel Çağlardan Coğrafi Keşiflere Kadar Gümrük Kavramının Gelişimi	3
1.2. Coğrafi Keşiflerden Sanayi İnkılabına Kadar Gümrükler.....	8
1.3. Sanayi İnkılabı, Sömürgecilik, Gümrükler.....	11
1.3.1. Osmanlı’da Ticaret ve Gümrüklerin Gelişimi.....	14
1.4. Osmanlı Devletinde Mali Yapı.....	15
1.4.1. Kuruluştan 1838’e Kadar Gümrük Uygulamasına Genel Bir Bakış	18
1.5. 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması ve Tanzimat Dönemi Gümrükleri	22
1.6. Maliye Nezaretinin Kuruluşu	27
1.6.1. Rüsumat Emanetinin Kurulması	28
1.7. Osmanlı Borçlanmasının Gümrükler Üzerindeki Etkisi	29
1.8. Düyûn-u Umûmiyeden (Genel Borçlar İdaresi) Meşrutiyetin İlanına Kadar Gümrükler	33
İKİNCİ BÖLÜM	37
2. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE EKONOMİ VE GÜMRÜKLER.....	37
2.1. İttihat Terakkinin Ekonomi Politikaları	37
2.1.1. II. Meşrutiyet Dönemi Gümrükler	40
2.2. Mondros Mütarekesinden TBMM’NİN Açılışına Kadar Gümrükler	43
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	47
3. CUMHURİYET DÖNEMİ EKONOMİ VE GÜMRÜKLER.....	47
3.1. TBMM’nin Açılması ve Lozan Antlaşmasına Giden Süreçte Gümrükler	47

3.2. Lozan Konferansı ve Lozan Antlaşması'nda (11 Kasım 1922- 24 Temmuz 1923) Gümrükler	53
3.3. 17 Şubat- 4 Mart 1923 İzmir İktisat Kongresi.....	56
3.4. 1923-1928 Yılları Arasında Gümrükler	58
3.5. 1929 Dünya Ekonomik Buhranının Türk Gümrüklerine Yansıması:.....	62
3.6. 1499 Numaralı Gümrük Tarifesi Kanunu.....	65
3.7. 1930 Gümrükleri ve Gümrük ve İnhisarlar Vekâletinin Kuruluşu (29 Aralık 1931).....	66
3.8. 1932- 1938 Arası Gümrükler.....	68
SONUÇ	75
KAYNAKÇA	77
ÖZ GEÇMİŞ.....	89

KISALTMALAR

s	: Sayfa
ss	: Sayfa Sayısı
COE	: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
Yy	: Yüzyıl
c	: Cilt
a.g.m	: Adı Geçen Makale
a.g.e	: Adı Geçen Eser
Bkz	: Bakınız
Yay	: Yayın/ Yayını
Yay. Hz	: Yayını Hazırlayan
Çev	: Çeviren
OL	: Osmanlı Lirası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
BMM	: Büyük Millet Meclisi
OL	: Osmanlı Lirası

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1854-1875 Yılları Arasında Alınan Dış Borçlar.....	31
Tablo 2. Borçlara Karşılık Olarak Bırakılan Gümrük Gelirleri	32
Tablo 3. 1908’e Kadar Osmanlı Borçları ve Miktarları.....	34

ÖZET

İnsanoğlu tarih boyunca ilkel düzeyde de olsa alış veriş kavramını içeren ticaret ile uğraşmıştır. İlkel zamanlarda ticaret takas usulü ile olmuştur. İnsanlığın gelişmesi, siyasi sınırların çizilmesi ile ekonomik sınırlarda çizilmiştir. Siyasi sınırlar kadar ekonomik sınırlar da sorunlara ve savaşlara sebep olmuştur. Farklı siyasi sınırlar ya da devletler arasında gelişen ekonomik faaliyetler sebebiyle uygulanan çeşitli vergiler gümrük kavramının içerisinde yer almıştır. Devletler siyasi sınırlar içerisinde giren ya da çıkan ticari faaliyetlerden gümrük vergisi denilen çeşitli vergiler almışlardır. Gümrükler dünya üzerinde sanayi inkılabından sonra hızlı değişimler yaşamıştır. Sanayi inkılabı tüm dünyada ticaret anlayışını sosyal siyasal yapıları etkilediği gibi gümrük uygulamalarını da etkilemiştir. Bu etkilenme toplumların siyasi, sosyal, kültürel, coğrafi vs. durumlarına bağlı olarak farklı sonuçlar ortaya çıkartmıştır. Sanayileşmede geciken toplumlarda bu gelişme her alanda olduğu gibi gümrüklerde de yıkıcı sonuçlar meydana getirmiştir. Bu gelişmelerden Osmanlı Devleti de olumsuz etkilenmiştir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçerken Osmanlı Devleti'nin yıkılış sebeplerinden biri olan ekonomik bozukluğun birçok sebebi olmakla birlikte bunlardan birisi de sanayileşme ve bunun getirdiği gümrüklerdeki yıkımdır. Zira sanayileşme hammadde ve pazar arayışına sebep olurken sanayileşmiş devletler siyasi sınırlarda uygulanan gümrük vergilerinden rahatsız olmuşlardır. Sanayileşmiş başka ölkelerle yaptıkları ticarete gerek alışlarında gerekse satışlarında gümrük vergilerini kaldırmak ya da cüzi rakamlara düşürmek istemişlerdir. Bu durum Osmanlı gibi sanayileşmede gecikmiş ölkeler için yıkıcı olmuştur. Cumhuriyet dönemine geçerken ortaya çıkan yıkıcı gümrük uygulamaları yeni Türk devletinin kurucuları Lozan'da kaldırmak için uğraşmışlardır. Ancak beş yıl gibi bir süre Osmanlı'dan devir alınan gümrük vergilerinde değişiklik yapılamamıştır. Bu durum Cumhuriyet dönemi ekonomisini olumsuz etkilemiştir. 1928'den itibaren gümrüklerde Türkiye Cumhuriyeti istediği düzenlemeyi yapabilmıştir. Ancak bu tarihten itibaren ortaya çıkan dünya ekonomik buhranı da Türk gümrüklerini olumsuz etkilemiştir. Bu gelişmelerin açıklandığı bu tezde Osmanlı'nın son dönemi ve Atatürk dönemi Türkiye'de gümrüklerin gelişimi ele alınmıştır. Bu nedenle

Çalışmanın sınırlarını 1908-1938 tarihleri oluşturmuştur. Bu tarihler arasında gümrüklerdeki gelişme ve bunun Türkiye ekonomisine etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Türkiye ekonomisine yansımalarının olumlu ve olumsuz yönleri anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gümrük, Ekonomi, Ticaret, Sanayi İnkılabı, Tarife, Cumhuriyet, Osmanlı Devleti, Meşrutiyet, Rüsumat, Maliye, Antlaşma, Bor, Dyn-u Umumiye.

ABSTRACT

Throughout history, human beings have dealt with trade, which includes the concept of shopping, albeit at a primitive level. In primitive times, trade was based on barter. The development of humanity has been drawn on economic borders with the drawing of political borders. Economic borders as well as political borders have caused problems and wars. Various taxes applied due to economic activities developing between different political borders or states are included in the concept of customs. States have received various taxes, called customs duty, from commercial activities entering or leaving political borders. Customs experienced rapid changes in the world after the industrial revolution. This influence has revealed different results depending on the political, social, cultural, geographical etc. situations of the societies. In societies that are delayed in industrialization, this development has had devastating results in terms of customs, as well as in every field. The Ottoman Empire was also adversely affected by these developments.

While there are many reasons for the economic disorder, which is one of the reasons for the collapse of the Ottoman Empire during the transition from the Ottoman to the Republic, one of them is industrialization and the destruction in the customs brought by it. Because, while industrialization led to the search for raw materials and markets, industrialized states were disturbed by the customs taxes applied at political borders. In their trade with other industrialized countries, they wanted to abolish or reduce customs duties both in their purchases and sales. This situation was devastating for countries like the Ottoman Empire that had delayed industrialization. The founders of the new Turkish state tried to abolish these destructive customs practices that emerged during the Republican period in Lausanne. However, for a period of five years, the customs duties taken over from the Ottoman Empire could not be changed. This situation negatively affected the economy of the Republican period. Since 1928, the Republic of Turkey has been able to make any arrangements in customs. However, the world economic crisis that has emerged since this date has also negatively affected Turkish customs. In this thesis, in which these developments are explained, the last period of the Ottoman Empire and the development of customs in Turkey during the Atatürk period are discussed.

GİRİŞ

Tarih öncesi dönemlerde, sosyal bir kurum olarak ortaya çıkan devletin fonksiyonlarını ifâ edebilmesi için gerekli olan mali kaynaklar arasında vergi önemli bir yer tutmuştur. Devletlerin en kolay elde ettiği gelir, sınırlarda eşya geçişi ve ülkeye giren eşya üzerinden alınan gümrük vergisidir. Gümrük kelimesi tarihte ilk kez XVII. asırda Fransa Maliye Bakanı Colbert tarafından kullanılmıştır¹. Gümrük kelimesinin, Türkçeye hangi yabancı tabir karşılığı olarak girdiği ve bunun hangi millete ait bulunduğu kesinlikle bilinmemektedir. Bununla beraber Türkçe ‘ye Latince bir kelime olan “*commercium*” tabirinden geçmiş olabileceği tahmin edilmektedir². İlk uygulamaları ise antik çağlara kadar uzanan ve bu bakımdan devletlerin en eski gelir kaynaklarından biri olan gümrük vergileri yüzyıllar boyunca dış ticaret politikalarının vazgeçilmez araçlarından biri olmuştur³. Gümrük uygulamaları, ticaret kervanlarını saldırılardan korumak ve ülkelerin ticaret üzerinden vergi alarak gelir kazanma istekleri nedeniyle ortaya çıkmıştır. Daha sonra bağımsız devletlerin kurulup sınırlarının çizilmesiyle, ülkelerin ekonomik anlamdaki güvenliğini gümrük idareleri sağlamaya başlamıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, gümrüklerin ilkel çağlardan itibaren nasıl kullanıldığı hakkında bilgi verilmiştir. Coğrafi keşfeler ile birlikte para, ticaretin önemli bir kaynağı olmuştur. Paranın topluluklar arasındaki kullanımı yaygınlaşmıştır. Ticaretin yaygınlaşması, üretimin arttırılması, sanayi inkılabı için ön adım olmuştur. Sanayi inkılabı ham madde ihtiyacını arttırmış, üretim fazlası ürünlerin satılması için de pazar ihtiyacı doğurmuştur.

Sanayi inkılabından sonra Osmanlı Devleti çağın gelişmelerine uyum sağlayamamıştır. Bu durum ekonomik olarak gelişmesini engellemiştir. Gümrükler tüm devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti içinde büyük önem taşımaktadır. Ancak Osmanlı Devleti’nin fetih siyaseti ve içte kendi kendine yetebilirlik politikası gümrüklerin gelişimini engellemiştir. Araştırmada literatür taraması ve belge analizi

¹ Orhan Hançerlioğlu, Ekonomi Sözlüğü, Remzi Kitapevi, Ankara Caddesi, 93- İstanbul, s.101.

² Ziya, Kazıcı, Osmanlılarda Vergi Sistemi, Şamil Yayınevi, Erenler Matbaası, İstanbul,1977,s.144.

³ Muhammet, Şahin, “Günümüz Ticaret Savaşlarında Gümrük Vergilerinin Yeri ve Önemi”, Mali Çözüm Dergisi, Mart- Nisan 2019, s. 96.

araştırması yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumunu ve mali yapısını anlatılmıştır. Osmanlı Devleti'nin antlaşmaları, mali yapısı, dış ilişkilerdeki politikası hakkında bilgi verilmiştir. Başlangıçtan 1908'e kadar Osmanlı'da genel olarak ticaret ve gümrüklerin gelişimini etkileyen temel etkenler üzerinde durulmuştur. Gümrük gelişimini etkileyen 1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşması, kapitülasyonlar, Maliye Nezareti'nin kuruluşu ve dış borçlanma açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde genellikle telif eserler kullanılmıştır.

İkinci bölümde II. Meşrutiyet döneminden başlanarak Cumhuriyet döneminde kadar Osmanlı Devletinin gümrük politikası incelenmeye çalışılmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişi, savaştan sonra işgal edililişini içeren bir dönemdir. Bu dönemin ekonomi ve gümrük politikaları açıklanmaya çalışılmıştır.

  nc  ve son bölümde Cumhuriyet dönemi incelenmiştir. Burada Lozan ve Lozan Anlaşmasında gümrük müzakereleri incelenmiştir. Bu bölümde Lozan Anlaşması, dünya ekonomik buhranının gümrüklere etkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Yeni Türk devletinde Osmanlı'dan devir alınan gümrük mirasının ne olduğu ve dönemin gelişmelerinden nasıl etkilendiği açıklanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda yeni Türk devletinde gümrüklerin kurumsallaşması incelenmiştir.

Gümrük konusunu Atatürk Dönemi Gümrük Politikaları başlığı altında anlatılmış olan diğer tezlerden farklı olarak hazırlamış olduğum tezde kullanılan kaynaklarda farklılıklar olmak ile birlikte içeriği daha geniş kapsamlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÜNYADA TİCARET VE GÜMRÜKLER

1.1. İlkel Çağlardan Coğrafi Keşiflere Kadar Gümrük Kavramının Gelişimi

Gümrükler ticaret, para, ekonomi/iktisat, kavramlarıyla ilişkili bir konudur. Bu nedenle öncelikle bu kavramların tarihsel olarak ortaya çıkışına değinmekte fayda vardır. Ticaret Türkçe sözlükte ürün ve benzeri alım satım işlemi⁴ bu kavramla ilişkili tacir ise ticaret yapan ticaretle uğraşan kimse olarak tanımlanmıştır. Ticaretin amacı, basitçe, alım satım yaparak kar elde etmeye çalışmaktır. İlkel dönemlerde alış verişi yani ticaret ilk olarak takas usulü ile başlamıştır⁵. Takas sözlükte, tekâs ödeme, hesaplama, alacak verecek kalmama, sayışma olarak geçmektedir⁶. Takas usulünün uygulandığı ilkel çağlarda önemli olan ihtiyacın giderilmesi olup malın değeri kavramı henüz gelişmemiştir. Dolayısıyla bugünkü anlamıyla malın değerinin ifade edildiği para kavramı yoktur. Bu nedenle tarihin ilk ticaretinde parasal bir kazanç söz konusu değildir. İnsanlar avcılık ve toplayıcılık dönemlerinde, küçük topluluklar halinde yaşarken paraya ihtiyaç duymamıştır⁷. Ancak Neolitik Dönemde yerleşik düzene geçilmesiyle üretim ve artı değer düşüncesi başlamıştır; malın ya da eşyanın değerinin saptanması, değer düşüncesini ve buna bağlı olarak da eş değer düşüncesini ortaya çıkarmış ve giderek bir değişim aracına yani paraya(sikke) ihtiyaç duyulmuştur⁸. Tarihte ilk kez⁹, Lidya krallığı elinde bulunan maden zenginliğini

⁴ Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu, Türk dil Kurumu, Türkçe Sözlük, 11. Tıpkıbasım, Ankara, 2019, s.2354.

⁵ Murat Fidan, Serkan Dilek, Ayşegül Esev, “Dünden Bu Güne Paranın Tarihi ve Türkiye’de Kağıt Para Kullanımı”, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:9, Sayı: 18, Aralık, 2019, s.141-162.

⁶ Şemseddin Sami, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Kâmûs-i Türkî, Hazırlayanlar: Raşit Gönöğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.333.

⁷ Murat Fidan, Serkan Dilek, Ayşegül Esev, “a.g.m.”, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:9, Sayı: 18, Aralık, 2019, s.141-162.

⁸ Aliye, Erol Özdzibay, Antik Numismatik, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, s.12.

⁹ Ahmet, Usta, Paranın Serüveni Kripto Paraların Öncesi ve Sonrası, Bankalar Arası Kart Merkezi Yayımıdır, s.2.

paraya dönüştürerek bir ilke imza atmıştır¹⁰. Para mal ve hizmetlerin satın alınmasında kullanılan genel kabul görmüş her şeye denilmiştir¹¹.

Ekonomi kavramına gelince sözlükte ekonomi kavramı insanların yaşayabilmek için üretme, ürettiklerini bölüşme biçimlerinin ve bu faaliyetlerden doğan ilişkilerin bütünü şeklinde ifade edilmiştir. Aynı sözlükte ekonomi ve iktisat kelimeleri birbirinin yerine kullanılmıştır. Sözlükteki tanıma uygun olarak bir başka ifadeyle ekonomi/iktisat üretim, tüketim, değişim, bölüşüm, birikim gibi temel faaliyetlerin yer aldığı toplumsal bir alandır.

Tüm bu tanımların ışığında malın değeri kavramının ortaya çıkması parayı ve para kavramını geliştirmiştir diyebiliriz. Malın değer kavramı da toplumların yerleşik düzene geçmesi, tarımsal faaliyetlere başlaması ve artı ürünün ortaya çıkmasıyla ilgilidir. İlkel dönemlerde uygulanan takas usulü her ne kadar ihtiyacı karşılamak noktasında bir ekonomik faaliyet olarak görülse de bugün anladığımız anlamda bir kazanç sağlamadığı için ticaret sayılmaz. Dolayısıyla üretim artışı malın değeri kavramını geliştirmiş ve malın değerinin ölçülmesi para kavramıyla sağlanmıştır. Malın alış satışında elde edilen para aynı zamanda bir kar ve kazanç elde etmek demektir. Bu şekilde kar ve kazanç içeren ekonomik ve ticari faaliyetlerin gelişmesi ile birlikte ilkel anlamda devletin veya iktidarın vergi uygulamaları başlamıştır.

Öte yandan insan toplum halinde yaşayan bir varlık olması dolayısıyla ilkel çağlardan itibaren bir şekilde devlet kavramı oluşmuştur. Türkçe sözlükte Devlet kavramı toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık olarak tanımlanmıştır¹². Devlet kelimesi, Kamus-i Türki de ise yine devlet olarak geçmektedir¹³. Devlet kavramıyla ilişkili olan siyaset kelimesi ise, Kamus-i Türki’de seyaset, hükümet, suç işlemiş olanların cezasını vermek şeklinde verilmiştir¹⁴.

¹⁰ Oğuz, Tekin, “Konuşan Paralar”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Promat Basım Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.12.

¹¹ A. Yasemin Yalta, “Para Teorisi ve Politikası Ders Notları”, Türkiye Bilimler Akademisi Açık Ders Malzemeleri Projesi Sürüm, 1. 1, Nisan, 2020, s.1.

¹² Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu, Türk dil Kurumu, a.g.e., 11. Tıpkıbasım, Ankara, 2019, s. 648.

¹³ Şemseddin Sami, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Kâmûs-i Türkî, Hazırlayanlar: Raşit Göndoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.496.

¹⁴ Şemseddin Sami, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Kâmûs-i Türkî, Hazırlayanlar: Raşit Göndoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.590.

Toplumların varlığını devam ettirebilmesi için devlete ihtiyaç duyulurken devletin varlığını devam ettirebilmesi için de devletin kurduğu örgütlenme ile toplumun ihtiyaçlarını karşılaması gerekmiştir. Toplumun ihtiyaçlarını karşılamak ve toplum yararına harcama yapmak zorunluluğu nedeniyle devlet toplum içindeki bireylerden vergi almıştır¹⁵. Vergi, kamu hizmetlerine harcanmak için hükümetin ve yerel yönetimlerin yasalara göre doğrudan doğruya veya bazı malların fiyatlarının üstüne koyarak dolaylı yoldan herkesten topladığı paradır. Her devletin vergilendirme sistemi içerisinde çeşitli vergiler bulunmaktadır. Bunlardan en önemlilerinden birisi de gümrük vergisidir. Ticaretle birlikte doğan gümrük vergisi uygulanmaya ilk başlandığı devirlerde, sınır geçişleri sırasında hediye¹⁶ mahiyetinde ürünlerle yapıyorken zamanla gümrükler daha organize bir hal almıştır. Gümrük bir ülkeye giren veya bir ülkeden çıkan mal ve eşya üzerinden alınan vergi olup bu verginin alınması işlemiyle uğraşan devlet kuruluşuna verilen isimdir¹⁷. İlave olarak gümrük bir ülkenin giriş ve çıkışında ticari hareketlerin denetim ve gözetiminin yapıldığı yer olarak tanımlanır, diğer bir tanımla da yurt dışına gidiş veya yurt dışından dönüş sırasında gümrük işlemlerinin yapıldığı kurumdur¹⁸. Gümrük uygulamaları da tarihi, coğrafi, siyasi şartların etkisiyle biçimlenmiştir. Başlangıçta iç ve dış gümrük uygulamaları görülmüştür¹⁹. Siyasi sınırlar dışında yapılan ticari amaçlı mal ve hizmet alışverişinin tamamına²⁰ dış ticaret denilmiştir. Bu ticarete siyasi sınırlar içine giren mal ve hizmete ithalat derken sınırlar içinden çıkan mal ve hizmete ise ihracat denilmiştir.

Öte yandan ticaretin gelişmesiyle para, icat edildiği günden beri devletin hâkimiyet anlayışıyla ilişkili olmuştur. Tahta çıkan kral ya da padişah kendi adına bastırdığı için iktidarın gücünü simgelemektedir. Çünkü para ülkenin başında

¹⁵ Esra, Siverekli Demircan, “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 21, Temmuz- Aralık, 2003, ss.97-116, s.100.

¹⁶ Ayşe Onat, “Han Döneminde Hun-Çin Ekonomik İlişkileri”, Belleten Dergisi, s.6123.

¹⁷ Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu, Türk dil Kurumu, a.g.e. , 11. Tıpkıbasım, Ankara, 2019, s. 1001.

¹⁸ T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma Hizmetleri Alanı, “Gümrük Mevzuatı 840UH0043”, Ankara, 2011, s.2.

¹⁹ Hamza Çeştepe, Tamer Güven, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Dahili Gümrük İstisnaları”, İBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2016, Cilt:16, Yıl:16, Sayı: 2, 16: 1-20, s.2.

²⁰ Fetullah, Açıl, Dış Ticaret İşlemleri, İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, s.7.

bulunan hükümdarın ya da iktidarın adına bastırılmıştır²¹. Takas aracı olarak kullanılan para ekonominin büyümesine ve alışverişin artmasına vesile olmuştur. Parayı basan hükümdarın hâkimiyet alanında yapılan alışverişten vergi alması ile gümrük uygulamaları eş zamanlı olarak gelişmiştir. Böylece ortaya para, ekonomi ve devlet ilişkisi çıkmıştır. İktidar bu şekilde ticari faaliyetleri yönlendirmiştir. Merkezi otoritenin para basma hakkının tüccarlar tarafından tanınması, parayı salt bir değişim aracı olmaktan çıkartmış, tüccarlarla merkezi otorite arasında var olan çıkar ilişkisini dengelemiştir²². Paraların hükümdarın adına basılması karşılığında hükümdar, siyasi sınır ile ticari sınır kavramını birleştirmiş, ticari yaşamı korumayı taahhüttü altına almıştır. Bu taahhüt siyasi sınırlar içinde ve dışında ticaretin yayılmasını sağlamıştır²³.

İktisat kavramı ile ilişkili olan gümrük tarifelerinin ilkel çağlar itibariyle uygulamasına dair kesin bilgi vermek mümkün olmamakla birlikte ilkel çağlarda dahi bir iktisadi faaliyetin var olduğu rahatlıkla söylenilebilir. Bu bağlamda bu günkü kadar sistematik olmasa da ilkel düzeyde en azından çeşitli vergi uygulamaları söz konusu olmuştur. Soğdlu tüccarlardan koruma ve geçit vergisi olarak gümrük vergisi alınmıştır. Göktürk devletinde gümrük terimine *tamga*, gümrük memuruna ise *tamgacı* denilmiştir²⁴. Bilinen en eski ilkel uygarlıklar arasında sayılan Çin ve Hun devleti arasındaki vergilendirme sistemi Çin hükümetinin Hun Devletine gönderdiği hediyeler ayrıca, vergi olarak toplanmıştır²⁵.

Antik Yunan kendi içerisinde bir vergilendirme sistemi oluşturarak halktan, metikos yani yabancılardan servet vergisi, arazi, zeytinyağı, gibi vergiler toplamıştır²⁶. Ephesos Anıtı olarak adlandırılan ve Erken Roma Çağ'ında (M.S.62) limanlara dikilen "Asia Eyaleti Gümrük Yasası" bize gümrüklerdeki sistem hakkında detaylı bilgiler sunmuştur. Devlet eliyle kiraya verme, müsadere edilen mallar, köleler gibi konuları içeren yasanın özellikle müsadere edilen mallar bölümünde "30

²¹ Murat Fidan, Serkan Dilek, Ayşegül Esev, "a.g.m" s.6.

²² Ernur Demir, Aban, "Para: Teorik Bir Tarama Ve Tartışma", Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Araştırma Genel Müdürlüğü Yayın No:97/3, Ankara, Mart 1997, s.9.

²³ Ernur Demir, Aban, "Para: Teorik Bir Tarama Ve Tartışma", Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Araştırma Genel Müdürlüğü Yayın No:97/3, Ankara, Mart 1997, s.9.

²⁴ T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Gümrükler Genel Müdürlüğü, Düünden Bu Güne Gümrükler Genel Müdürlüğü (1909-2012), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayın No:2, Ankara, 2012, s.3-4.

²⁵ Ayşe Onat, "a.g.m.", Belleten Dergisi, s.6123.

²⁶ Yusuf Gürkan Ergin, Antik Yunan Sosyal Tarihi, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, s.16.72.

günlük bekleme süresinden sonra gümrükçüler tarafından istenilen kişiye satılabilir" maddesi yer almaktadır ²⁷ . Bu durum gümrük depolarına verilen önemi göstermektedir.

Mısır vergileri hakkında detaylı bilgi olmamak ile birlikte, kralın arazileri, mezarlara sunulan hediyeler ve vergi alınan özel topraklar en önemli gelir kalemlerinden sadece birkaçıdır. Vergilerin toplanmasına çok özen gösterilmiş ve yükümlülüklerini yerine getirmeyenlere tarlalarda, madenlerde çalıştırmak gibi çok çeşitli cezalar verilmiştir²⁸.

Anadolu'da kurulan Türk Beyliklerinin gümrük faaliyetleri ise yerli tüccar ile batılı tüccarlar arasında yapılan antlaşmalar ile olmuştur. Söz konusu antlaşmalara örnek verilmesi gerekirse, Menteşeoğulları ve Girit dukalığı arasında 1331 yılında bir anlaşma imzalanmıştır²⁹. Bu anlaşmaya göre, Menteşe Beyliğine ithal veya ihraç edilecek eşyalar için %2 gümrük vergisi alınacaktır. İthal edilen mal beylik içine gelince bir yerden başka bir yere taşınırken iç gümrük alınmayacaktır ³⁰ . Aydınoğulları ve Girit Dukalığı arasında 1337 yılında ticaret anlaşması imzalanmıştır Bu anlaşmaya göre Venedikli tüccarlara serbest ticaret yapma hakkı verilmiştir³¹. 1453 yılında, Karamanoğulları Beyliği Venedik ticaret anlaşması yaparak Venedikli tüccarlara Karaman ülkesinde herhangi bir gümrük vergisi ödemedi rahatça ticaret yapma hakkı vermiştir. Germiyanogulları Beyliği ise Cenevizlilere %2, Floransalı Bardı Şirketinden Antalya limanına girmek için %2, Kıbrıslı tüccarlar ise giriş ve çıkış vergisi olarak %2'lik bir gümrük vergisi tahsil etmiştir³².

Yukarıda verilen bilgiler ışığında vergi veya gümrük vergisi uygulamalarının belirli bir medeniyet seviyesine ulaşmış toplumlarda ya da gelişmiş bir toplumsal ve devlet yapılanmasında ortaya çıktığı söylenebilir.

Tüm dünyada kullanılmaya başlayan gümrükler iç ve dış gümrük olarak ikiye ayrılmıştır. İç gümrük: bir ülkenin kendi sınırları içerisinde taşıdığı maldan aldığı paradır. Dış gümrük ise: dünya ülkeleri arasında yapılan dış ticaret ve transit

²⁷ Hüsnüye Esra Tufanoğlu, "Antikçağ 'da Batı Anadolu'da Deniz Ticaret ve Limanlar", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul,2017, s.189.

²⁸ Erkan Konyar, Eski Mısır Tarihi, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, s.135.

²⁹ Turhan Atan, a.g.e., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, s.126-127.

³⁰ Turhan Atan, a.g.e., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, 127.

³¹ Turhan Atan, a.g.e., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, s.129.

³² Turhan Atan, a.g.e., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, s.131-132.

geçişinden alınan paradır³³. Bununla birlikte gümrük vergisi uygulamaları asıl coğrafi keşiflerden itibaren gelişmeye başlamış ve sanayi inkılabından sonra sistematik hale gelmiştir.

1.2. Coğrafi Keşiflerden Sanayi İnkılabına Kadar Gümrükler

Coğrafi keşiflerin birçok sebepleri olmakla birlikte ekonomik sebepler başta gelmektedir. Çünkü 15. yüzyıldan itibaren Akdeniz ticareti ve o günün en önemli ticaret yolları olan ipek ve baharat yolları Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir. Başka sebeplerle birlikte Avrupalılar Doğunun zenginliklerine ulaşmak için yeni yollar aramışlardır. Ümit Burnu keşfedilen yeni ticaret yollarından birsidir³⁴. Bu ticaret yolları üzerinde koloniler/sömürgeler³⁵ kuran Avrupalı devletler buralarda siyasi ve ekonomik hâkimiyet kurmuşlardır. Ele geçirdikleri bölgelerde ticaret merkezleri oluşturmuşlardır. Coğrafi keşiflere öncülük eden Portekizliler kurdukları ticaret merkezlerinin başında feitor(aracı) adı verilen görevliler kullanmışlardır. Feitorlar, bir nevi kolonide siyasi ve ekonomik hâkimiyetin temsilcisi olup gümrük işleri ile de ilgilenmişlerdir³⁶. Feitorların bu yetkilere sahip olması Portekizlilerin kolonilerine ve buralar ile yaptıkları ticarete verdiği önemi göstermektedir.

16. yy başlarından itibaren Batı yeni ticaret yolları ve mekânları geliştirdiği için Akdeniz'e ulaşan ticaret yolları önemini kaybetmeye başlamıştır. Bu durum Avrupa'nın ticaret hacmini geliştirmiştir. Yeni ticaret yollarına hakim olma çabası Avrupalı devletleri siyasi ve ekonomik alanda rekabetine sebep olmuştur. Bu rekabet zaman zaman savaflara da yol açmıştır. Zaman zaman bu ticaret merkezlerini ele geçirmek için aralarında savaşlar ortaya çıkmıştır³⁷.

³³ Raşit, Şahin, "Sanayi Devrimi Osmanlı İmparatorluğu'nda Neden Başlamadı", Business, Economics And Management Research Journal- Bemarej, 2019, Volume 2, Issue 1, 1-16, İstanbul, 2019, 4.

³⁴ Selim Hilmi Özkan, Yeni ve Yakınçağ Tarihi, İdeal ve Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2018, 1. Baskı, s.47.

³⁵ Sömürgecilik farklı coğrafya ve farklı milletler tarafından uygulandığı için ortak bir tanımının yapılması imkansızdır. Ancak genel bir tanımlama yapacak olursak bir ülkenin kendi sınırları dışındaki başka bir ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan her türlü egemenliğini kısıtlaması olarak yapılabilir.

³⁶ Metin, Ünver, Sömürgecilik Tarihi, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, s.9.

³⁷ Editör; Azmi Özcan, Sömürgecilik Tarihi (Avrupa- Amerika), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:3770, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No:2585, Eskişehir, Ağustos 2018, s.5.

Avrupalı devletler bu kolonilerini doğrudan kendine bağlamak yerine genellikle imtiyaz verdikleri ticaret şirketleri vasıtası ile sömürmüşlerdir. Kurdukları kolonilerde genellikle imtiyaz verdikleri ticaret şirketlerini kullanmışlardır.

Bu dönemde coğrafi keşifler ticaret anlayışını değiştirmiş, iktisadi düşüncede merkantilist yaklaşımı ortaya çıkarmıştır. Merkantilizm, Ekonomik olayların birbirleri ile etkileşimlerinin incelenerek, sebep sonuç ilişkisi içinde ele alınması, Merkantilizm akımı ile başlamıştır³⁸. Merkantilizm Avrupa’da 15. ve 18. yüzyıllarda hâkim olmuş iktisadi bir akımdır³⁹. Bununla birlikte Merkantilizmde temel amaç, dış ticaret dengesinde yani ithalat ve ihracat arasındaki rakamlarda ihracat rakamının fazla olması demektir. Devletler bu politika ile para olarak kullanılan altın ve gümüş stoku arttırılmaya çalışılmıştır⁴⁰. Dolayısıyla o günün zenginlik kaynağı olan altın ve gümüş miktarını arttıran ülke zengin ve gelişmiş olarak kabul edilmiştir⁴¹. Ülkeler bu hedeflerine ulaşmak için gümrüklerinde çıkarıcı bir politika takip etmişlerdir. Avrupa’da bu yönde ilk uygulama Fransa tarafından yapılmıştır⁴². Gümrük uygulamaları, ihracat yasaklamaları, ihracat primleri, devletin ekonomik teşekküller kurması, devlet tekelleri v.b. ekonomik tedbir ve kurumlar merkantilistlerin ekonomi politikasına katkılarıdır.

Emperyalizmin yayılmaya başlaması ile birlikte ekonomik unsurlar arasına gümrük duvarları ve merkantilist doktrin çok daha önemli bir yere gelmiştir. 1879’da Almanya ve 1892’de Fransa, kendi ülke ve sömürgelerinde ithalat gümrüğünü yükselttiler. Bu durum daha sonra öteki Avrupa devletleri izlemiştir⁴³.

³⁸ Hasan Sencer Peker, “Avrupa’da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi İle Bir Karşılaştırma”, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y.2015, Cilt 5, Sayı 1, ss.1-12, s.2.

³⁹ Onur, Dündar, “Merkantilizme Karşı Kapitülasyon Politikası: Osmanlı Örneği”, International Journal Of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, ISSN: 2587- 2168, Vol: 3, Issue:4, PP: 239-247, s,241.

⁴⁰ Onur, Dündar, “a. g. m”, s. 242.

⁴¹ Gülten, Kazgan, “Dünden Bu Güne Küreselleşmenin Ekonomik Temelleri”, Türkiye Ekonomi Kurumu, Temmuz, 2012, s.3.

⁴² Selahattin Tuncer, “Korumacılık Teori ve Uygulama”, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Ocak/1994, sayı: 334, s. 33-37, s.240.

⁴³ Oral Sander, Türk Siyasi Tarihi İlk Çağlardan 1918’e, İmge Kitapevi, 23. Baskı, s.400.

Öte yandan merkantilist uygulamaların bir de tüccarı ilgilendiren boyutu vardır. Sömürgecilikle gelişen ticarete devlet tarafından kurdurulan şirketler veya kişilere verilen ticari tekeller, ayrıcalıklar⁴⁴, sadece belirli bir grup tüccar ve şirketin çıkarına hizmet ettiği ve yeni gelişen girişimci/sanayici sınıfını göz ardı ettiği için Adam Smith örneğinde olduğu gibi devlet müdahalesinin eleştirildiği yeni ekonomik görüşler ortaya çıkmıştır⁴⁵. Merkantilistler ülke içinde ticaretin sınırlandırılmasına karşı çıkarken dış ticarete ise sıkı bir gümrük politikası uygulanmasını savunmuşlardır⁴⁶. Merkantilistlerin dış ticaret politikasına göre, ihracat mamullerden, ithalat ise mümkün olduğunca hammaddeden ibaret olmalı ve içeride üretimi yapılan bir ürünün ithalatı kesinlikle yasaklanmalı, ithalatı zorunlu olan bir malın karşılığı ise altın ve gümüş olarak değil, yine mal olarak ödenmelidir. O dönemde yapılan rekabetçi düzenlemeler, bir malın bir ülkeye girişinin tamamen yasaklanması, yalnızca kendi ülkesinin gemileri ile ticaret yapılması, %100 oranında gümrük vergisi gibi katı politikalar şeklinde ortaya çıkmıştır⁴⁷. Dışarıdan düşük maliyetli hammadde ve zirai mal kaynağı ve imal edilen mallar için potansiyel bir ihraç pazarı olarak görülen sömürgelerle olan ilişkiler teşvik edilmiştir⁴⁸. Böylece tüccar sınıfının devlet ile ilişkisi daha genişlemiş ve çetrefilleşmiştir.

Avrupa'daki zihniyet değişimi coğrafi keşifler ve ticaret devrimiyle birlikte gelişen merkantilist düşünceler iktisadi düşüncede de devrim meydana getirmiştir⁴⁹. Sanayi devrimine kadar geçen sürede yaşanan teknolojik ve ekonomik gelişmeler kısıtlı olmakla birlikte, sanayi devrimi ile ekonomik anlayışta ve ekonomik yapılarda

⁴⁴Metin, Ünver, a.g.e., İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, s.12-59.

⁴⁵Adam Smith, Milletlerin Zenginliği, Çeviren; Haldun Derin, Gülten Kazgan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 13.

⁴⁶Cahit, Aydemir, Hüseyin Haşim, Güneş, "Merkantilizmin Ortaya Çıkışı", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi ISSN:1304-0278 Kış-2006 C.5 S.15(136-158), s.140.

⁴⁷Hasan Sencer Peker, "Avrupa'da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi İle Bir Karşılaştırma", Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Y.2015, Cilt 5, Sayı 1, ss.1-12, s.8.

⁴⁸Mithat Zeki Dinçer, Uluslararası İktisat Teorisi ve Politikası, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi s.130.

⁴⁹Murat, Çetin, İktisadi Sistemler, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, s. 50.

daha köklü değişiklikler yaşanmıştır⁵⁰. Sermaye birikimine ilaveten reform, Rönesans, aydınlanma bilimsel ve teknik gelişmeler sanayi devrimine yol açmıştır⁵¹.

1.3. Sanayi İnkılabı, Sömürgecilik, Gümrükler

İnsanlığın bu günkü düzeyine ulaşmasında önemli dönüm noktaları vardır. Bunlardan birincisi, yukarıda anlatılan 15. yy da başlayan coğrafi keşifler, ikincisi ise 18. ve 19. yy da yaşanan sanayi devrimidir. 15. yy da başlayan coğrafi keşifler sonrasında, kadim dünyanın ticaret merkezlerine teknolojik gelişmeler sebebiyle kolaylıkla yerleşen Avrupalı devletler, üretim ve tüketimi arttıran kapitalist ve merkantilist politikalardan yararlanarak hem burjuvazi hem de devlet ekseninde belli bir sermaye birikimine ulaşmıştır⁵². Sermaye birikimine ilaveten reform, Rönesans, aydınlanma çağı, bilimsel ve teknik gelişmeler sanayi devrimine yol açmıştır⁵³. Sanayi devrimi insan ve hayvan gücüne dayalı üretim tarzından, makine gücünün hâkim olduğu üretim tarzına geçiştir⁵⁴. Makineye dayalı üretime geçişle birlikte üretimin şekli ve miktarı da artmıştır⁵⁵.

Sanayi devriminde ticaret ve bankacılık burjuvazisinin oluşumunu da kapsayan karmaşık ve iç içe geçmiş bir süreç yaşanmıştır. Bu süreçte milletler ve modern devletler ortaya çıkmış, ticaret dünya çapında genişlemiş, ulaştırma ve üretim teknikleri gelişmiş, yeni üretim şekilleri, yeni davranışlar ve fikirler ortaya çıkmıştır⁵⁶. Coğrafi keşiflerle zaten çoktan başlamış olan sömürgecilik faaliyetleri bu dönemde daha da şiddetlenmiştir.

⁵⁰ Raşit, Şahin, “Sanayi Devrimi Osmanlı İmparatorluğu’nda Neden Başlamadı”, Business, Economics And Management Research Journal- Bemarej, 2019, Volume 2, Issue 1, 1-16, İstanbul, 2019,3.

⁵¹ Raşit Şahin, “Sanayi Devrimi Osmanlı İmparatorluğundan Neden Başlamadı?”, Business, Economics and Management Research Journal - BEMAREJ, 2019, Volume 2, Issue 1, 1-16, s. 11.

⁵² İsmail, Güven, Uygarlık Tarihi, Pegem Akademi, Ankara, 2016,s.422.

⁵³ Raşit Şahin, “Sanayi Devrimi Osmanlı İmparatorluğundan Neden Başlamadı?”, Business, Economics and Management Research Journal - BEMAREJ, 2019, Volume 2, Issue 1, 1-16, s. 11.

⁵⁴ Mesut, Küçükkalay, “Endüstri Devrimi Ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yayın Yılı: 1997, Sayı-2, Güz, Sayfa. 568, s.52.

⁵⁵ Bahaeddin, Yediyıldız, Tarih, MEB Yayınları, II.Cilt, İstanbul: 1994, s. 78.

⁵⁶ Ekrem, Erdem, “Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri Ve Zafiyetleri”, Erciyes İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 48, Temmuz- Aralık 2016, sayfa, 17-44, s.19.

Teknik ve bilimsel gelişmeler insanın doğaya bağımlılığını azaltıp bir nevi akıl-doğa ilişkisi içinde insanın doğa üzerindeki hâkimiyetini artırmıştır⁵⁷. Teknolojik ve bilimsel üstünlük doğa üzerinde olduğu kadar insanlar arasındaki hâkim güç olma düşüncesini artırmıştır. Dolayısıyla bu üstünlük sömürgecilik faaliyetlerinde de acımasızca uygulanmıştır. Özellikle askeri alanda teknik gücü üstün olan devletler bu konuda geri kalmış toplumları hem siyasi hem de ticari bakımdan hâkimiyeti altına almaya çalışmışlardır. Dolayısıyla sömürgecilik her alanı kapsayan yeni bir şekle dönüşmüştür. Yeni sömürgecilikte ilkel dönemlerdeki gibi yerleşim söz konusu olmamıştır. Yeni nesil sömürgecilik “yerleşimcileri olmayan emperyalizm” şeklinde isimlendirilmiştir⁵⁸. Bu yeni sömürgecilik anlayışında sanayinin ihtiyacı olan hammadde ve pazar meselesi yeni ekonomik görüşleri ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan girişimci/sanayici sınıfın çıkarlarının göz ardı edildiği merkantilist uygulamalar eleştirilmiş, yeni ekonomik görüşler ortaya çıkmıştır⁵⁹.

17. yüzyıl ortalarından itibaren sanayi devriminin başladığı İngiltere’deki iş adamları ve tüccarların yanı sıra bazı bilim insanları da devletin müdahaleci yaklaşımlarına karşı serbest ticarete ait iktisadi görüşler ortaya koymuşlardır. Ekonomik alanda kendiliğinden oluşan doğal bir düzenin ve yasaların var olduğu iddiasına dayanan liberal görüşe göre iktisadi bakımdan liberal olan insan en az zahmetle çok kazanç sağlamaya çalışacaktır. Özgür insan, doğal ekonomik düzenin gerçekleşmesinin sağlanması ile birlikte, bireysel çıkarlarla toplumsal çıkarlar ahenge ulaşacağı görüşündedir⁶⁰. Bu nedenle devlet tarafından uygulanan birçok ekonomik kısıtlamalar arasında bulunan gümrük vergisi gibi uygulamaları doğal düzeni bozacak müdahaleler olarak görmüşlerdir⁶¹. Zamanla liberal anlayış da eleştirilmeye başlamıştır⁶². Yukarıda bahsedildiği üzere 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa’da önce Almanya ve Fransa sonra diğer devletler birbiri ardına gümrük

⁵⁷ Ece Çelik, “Doğa Ve İnsan İlişkisi Bakımından Bilimde Geçmiş ve Gelecek”, Felsefe Ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar Temmuz 2017, sayı 10, sayfa 96-110, s.102.

⁵⁸ Deniz, Altınbaş, “İnsanlığa Karşı Suçlar ve Yeni Sömürgecilik”, Uluslararası Suçlar ve Tarih, 2011, Sayı:11/12, s.36.

⁵⁹ Adam Smith, Milletlerin Zenginliği, Çeviren; Haldun Derin, Gülten Kazgan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.13.

⁶⁰ Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000, s.599-600.

⁶¹ Yeliz Sarıöz Gökten, “Piyasa: Adam Smith Versus Karl Polanyi” Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2013, Cilt: 6, Sayı: 2, s.127-137, s.131.

⁶² Ralph Raico, “Klasik Liberalizmin Yükselmesi, Çökmesi ve Rönesans’ı”, Çeviren: Atilla Yayla, Liberal Düşünce, Yıl 16, Sayı 64, Güz 2011, s. 75-84, s.78.

duvarlarını yükselterek kendilerini diğer devletlerin ticarî ürünlerine kapatmışlardır. Söz konusu ülkeler sömürgelerinde de aynı yöntemi hayata geçirdiklerinden ticaretini sömürgeleriyle yürütmek durumunda kalmıştır⁶³. Bu durum Birinci Dünya Savaşı'nın en temel sebebi olan sömürge toprakları elde etme yarışını arttırmıştır. Üstelik yeni ortaya çıkan ve sanayileşen milli devletler bu işte geç kaldıkları için uluslararası rekabet her anlamda artmıştır. Yeni milli ve sömürgeci devletler eski sömürgecilerin elindeki geniş topraklara göz diktikleri gibi henüz sömürge haline gelmemiş bağımsız olan devletleri sömürge haline getirmeye çalışmışlardır. Bu süreçte eski sömürgecilerle yeni sömürgeciler bu tür devletleri doğrudan sömürge haline getiremeseler de yarı sömürge haline getirebilecekleri gümrükleri de içeren çeşitli anlaşmalar imzalamışlardır. Mesela 19 yüzyılda Çin'in sömürgeciliğe konu olma yani Avrupa'ya açılma sürecinde Avrupalılar Çin'in gümrük vergisini tahsil etmeye başlamışlardır⁶⁴. Aynı durum Belçika tarafından İran'da da uygulanmaya başlamıştır. Belçikaların ele geçirdiği İran gümrüklerine keyfi vergiler koymasla ülke içinde tepkilere sebep olmuşsa da uygulama aynen devam etmiştir⁶⁵. Benzer şekilde, Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti ile imzaladıkları çeşitli ticaret ve gümrük anlaşmalarıyla Osmanlı Devleti'nin gümrüklerini ve ticaretini ele geçirerek bu devleti yarı sömürge⁶⁶ haline getirmişlerdir.

Ortaya çıkan gümrük sömürgeciliği, bir ülkenin iç pazarına giren mallarda ürün fazlalığından dolayı arz talep dengesini bozduğu gibi fiyat düşüşüne sebep olarak yerli malların satışını olumsuz etkilemiştir. Gümrüklerde uygulanan düşük tarifeler ülkeleri açık pazar haline getirmiştir. Ayrıca dış satımda ürünün değerinden düşük fiyata satılması ülkenin ekonomisini büyük oranda olumsuz yönde etkilemiştir.

Gümrük sömürgeciliği modern sömürgecilik olarak değerlendirilebilir. Doğrudan sömüremedikleri ülkeleri dolaylı olarak gümrük duvarlarına müdahale ederek, dış satımdaki ürünlerine sınır koyarak ve kendi doğal kaynaklarını kullanmalarına izin vermeyerek üstü kapalı sömürü gerçekleştirilmiştir. Gümrükleri

⁶³Metin, Ünver, Sömürgecilik Tarihi, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, s.11-12

⁶⁴ Editör; Azmi Özcan, a.g.e, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:3770, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No:2585, Eskişehir, Ağustos 2018, s. 17.

⁶⁵ Ahmet Kesrevi Tebrizi, Çevirenler: Mehdi Kamruz, Hamit Zafer Kars, **İran Meşrutiyet Tarihi**, Kaynak Yayınları, Ocak 2021, s.60.

⁶⁶Metin, Ünver, Sömürgecilik Tarihi, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, s. 64.

sömürge altında olan ülkeler, dış ticaret; gümrük vergileri, kotalar, yasaklar, primler ve ambargo⁶⁷ gibi müdahale biçimleriyle yönlendirilmiştir⁶⁸.

Öte yandan sanayileşen ülkeler arasındaki zamansal farklılık her ülkede aynı anda liberal ya da korumacı gümrük politikasının uygulanmasına imkân vermemiştir. Örneğin ilk sanayileşen ülkelerden biri olan İngiltere sanayi inkılabından sonra serbest gümrük politikası uygulamıştır. Bunun nedeni ise ham madde ihtiyacını düşük maliyet ile ithal edip işleyip ürettiği ürünü yüksek gelir karşılığında ihraç etmesidir. İngiltere'nin bu tutumuna karşılık henüz sanayileşmeyen diğer Avrupa ülkeleri ise yüksek dış gümrük duvarları ile kendilerini İngiliz mamullerinden korumaya çalışmışlardır⁶⁹.

1.3.1. Osmanlı'da Ticaret ve Gümrüklerin Gelişimi

Bir Türk-İslam Devleti olan Osmanlı İslam'ın çıktığı coğrafyadaki vergilendirme sisteminden etkilendiği için bu konuya kısaca değinmekte fayda vardır. Câhiliye döneminde Arap bölgelerinde hükümdarlarla kabile reisleri, pazar yerlerine getirilen ticarî mallardan meks⁷⁰ veya uşûr adı altında oranı kabile ve bölgelere göre değişebilen, genellikle onda bir oranında vergi almışlardır. Bu tür vergi Mekke'de yabancı tâcirlerin mallarından da alınmıştır. Ticari mal ve pazar vergisi gümrük vergisi yerine geçmiştir⁷¹. Aynı zamanda sözlükte meks kelimesinin çoğulu olan mükus öşürler, bağlar, vergiler şeklinde kullanılmıştır⁷². Geniş anlamıyla “hesap/kesenek, vergi/resim” anlamındaki meks kelimesi dar anlamda ticaret mallarından alınan duhuliye yani iç ve dış gümrük resimlerini ifade etmiştir⁷³.

⁶⁷ Bir malın satılmasını ve gönderilmesini engellemek için alınan önlem, yasal yasak. Ambargonun amacına ulaşabilmesi için kara taşımacılığının yanı sıra hava ve deniz yollarında da uygulanmalıdır.

⁶⁸ Murat, Çetin, a.g.e. s.192.

⁶⁹ Hamza, Çeştepe, Tamer, Güven, “a.g.m”, İBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2016, Cilt:16, Yıl:16, Sayı: 2, 16: 1-20, s.7.

⁷⁰ Ferit Develioğlu, Lûgat Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedi,, Aydın Kitapevi Yayınları Ankara, 33. Baskı, 2017, Yayına Hazırlayan Aydın Sami Güneyçal, İnceleyen: Mustafa Çiçekler, s. 701.

⁷¹ Mübahat Kütükoğlu, “Gümrük”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 14. Cilt. s.260-261.

⁷² Ferit Develioğlu, a.g.e., Aydın Kitapevi Yayınları Ankara, 33. Baskı, 2017, Yayına Hazırlayan Aydın Sami Güneyçal, İnceleyen: Mustafa Çiçekler, s. 839.

⁷³ M. Macit Kenanoğlu, “Vergi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 43. Cilt, s.52.

Bu vergi peygamber döneminde sınırlı bir şekilde uygulanmıştır. Peygamberden sonra devlet ve hazine teşkilatının gelişmesi nedeniyle gümrük vergisinin ilk kez Hz. Ömer döneminde uygulandığı sanılmaktadır⁷⁴. Gelişen İslam hukuku bu vergi konusunda sabit bir oran belirlemediği için farklı İslam ülkelerinde farklı oranlarda uygulanmıştır. İslami literatürde önceleri uşûr, daha sonra damga (tamga), bac gibi isimlerle anılan gümrük vergisine fıkıh kitaplarının zekât, cizye, uşûr (aşır) gibi bölümlerinde ve mali hukuka dair kitabü'l -harâc türü eserlerde yer verilmiştir⁷⁵. Gümrük vergisi zekât kavramı ile ilişki içinde görülmüştür⁷⁶.

Mütekabiliyet yani karşılıklılık esasına dayalı gümrük vergisi fıkıh eserlerinde müstakil bölümlerde ayrıntılı biçimde işlenmiştir. Farz-ı kifâye⁷⁷ türünden hizmetlerin yürütülmesi bu tür vergilerin meşruiyetinin temelini oluşturur. Ülü'l-emrin⁷⁸ yani şariat ve adalet hükümlerine göre yönetilen ülkede İslam hükümdarının takdirine bırakılan ve dönemden döneme, ülkeden ülkeye farklılık gösterebilen bu vergiler klasik fıkıh literatüründe nevâib, avâriz veya örfi vergiler gibi adlarla ifade edilmiştir. Gümrük resminin toplanması için görevlendirilen kişilere de farklı İslam devletlerinde farklı isimler verilmiştir⁷⁹. Gümrük memurlarına çeşitli devirlerde “mekkâs, âşir, âmil (çoğulu ummâl), bâcdâr, damgacı, gümrük emini, gümrükçü” gibi isimler verilmiştir⁸⁰.

1.4. Osmanlı Devletinde Mali Yapı

Osmanlı Devleti'nin başlangıçtan beri mali sistemi arasında içinde gümrük vergilerinin de olduğu çeşitli vergi türleri⁸¹ oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nde İslam geleneği üzere mali işler ile ilgilenen Beytü'l Mal ortaya çıkmıştır⁸². Daha sonra Hazine-i Hümayun gibi isimlerle hazinenin yanında, harp ve diğer olağanüstü giderleri karşılamak için ihtiyat hazinesi olarak düşünülen iç hazine ya da Enderun

⁷⁴ Mübahat Kütükoğlu, “Gümrük”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 14. Cilt. s.260-261.

⁷⁵ Mübahat Kütükoğlu, “Gümrük”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 14. Cilt. s.260-261.

⁷⁶ Türkiye Gümrük Mecmuası, Milli Kütüphane Arşivi, 1962 SB 50-1. Sene[A]-2.Sayı-0023, s. 23.

⁷⁷ Ferit Develioğlu, a.g.e., Aydın Kitapevi Yayınları Ankara, 33. Baskı, 2017, Yayına Hazırlayan Aydın Sami Güneyçal, İnceleyen: Mustafa Çiçekler, s. 589.

⁷⁸ Ferit Develioğlu, a.g.e., Aydın Kitapevi Yayınları Ankara, 33. Baskı, 2017, Yayına Hazırlayan Aydın Sami Güneyçal, İnceleyen: Mustafa Çiçekler, s. 558.

⁷⁹ M. Macit Kenanoğlu, “Vergi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 43. Cilt, s.53.

⁸⁰ Mübahat Kütükoğlu, “Gümrük”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 14, 1994.262.

⁸¹ Yakup Akkuş, “a.g.m.”, İstanbul İktisat Dergisi 68, 2018/1, s. 113-160, s.118.

⁸² Mübahat Kütükoğlu, “Defterdar”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 9, 1994, s.94.

Hazinesi de oluşturulmuştur⁸³. Klasik dönemde Osmanlı mali sistemi; merkezi hazine (Hazine-i Amire) , tımar sahası ve padişah hazinesi (iç hazine) olmak üzere üçlü bir kurumsal yapıya sahiptir⁸⁴. Tanzimat öncesi dönemde devletin esas hazinesi yani hazine-i amire baş defterdarın yönetiminde ve sorumluluğundadır.

Osmanlı Devleti'nde İlk maliye teşkilatı I. Murat zamanında ortaya çıkmıştır. Daha önceleri sadrazam (veziriazam) mali işler ile ilgilenirken bu dönemde mali işler divan üyesi olan defterdarın sorumluluğuna bırakılmıştır⁸⁵. Defterdar tabirinin ilk ne zaman kullanıldığı bilinmemek ile birlikte⁸⁶ İlk defterdarın I. Murat⁸⁷ veya Yıldırım Bayezid⁸⁸ tarafından tayin edildiği sanılmaktadır.

Devlet teşkilatının genişlemesi ile birlikte maliye teşkilatında da düzenlemeler yapılmıştır. Rumeli ve Anadolu olmak üzere İki defterdar tayin edilmiştir. Bunlardan Rumeli'nin mali işlerine bakan Rumeli defterdarına Başdefterdar unvanı verilmiştir⁸⁹. Defterdar padişah malının vekili olarak gösterilmiş⁹⁰, dış hazine ile maliye kayıtlarının oluşturan devlet hazinesinin açılıp kapanması defterdarın huzurunda gerçekleşmiştir.

16. yüzyılda şıkk-ı sani adı verilen üçüncü bir defterdarlık ihdas edilmiştir. 17. yüzyıl ortalarından itibaren defterdarlar şıkkı evvel, şıkkı salis, şıkkı sanis isimleri ile anılmıştır⁹¹. III. Selim Zamanında şıkkı salis Nizam-ı Cedid hazinesine memur olmuşsa da nizam-ı cedid kaldırılınca şıkkı salis de kaldırılmıştır. 1795'de Zahir Nezaleti kurulmuş⁹² şıkkı salis defterdarlığı bu nazırlık ile birleştirilmiştir. Ancak 1805'te tersane hazinesinin kurulmasından sonra tersane nazırı şıkkı salis olarak kabul edilmiştir. Zahir Nazırları ise şıkkı rabi derecesine indirilmiştir. Şıkkı

⁸³ Serkan Ağar, "Geçmişten Bu Güne Mali İdare", TBB Dergisi, Sayı 73, 2007, s.374.

⁸⁴ Yakup Akkuş, "Modern Dönem Osmanlı Maliyesine Analitik Bir Bakış", İstanbul İktisat Dergisi 68, 2018/1, s. 113-160, s.118.

⁸⁵ Serkan Ağar, "a.g.m.", TBB Dergisi, Sayı 73, 2007, s.379-380.

⁸⁶ Yusuf Halaçoğlu, XIV-XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, Baskı, s. 71.

⁸⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Defterdar", Meb Yayınları İslam Ansiklopedisi, Cilt 3, s.507

⁸⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "a.g.m.", Meb Yayınları İslam Ansiklopedisi, Cilt 3, s.507

⁸⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "a.g.m.", Meb Yayınları İslam Ansiklopedisi, Cilt 3, s.507

⁹⁰ Mübahat Kütükoğlu, "a.g.m.", Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 9, 1994, s.95.

⁹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "a.g.m.", Meb Yayınları İslam Ansiklopedisi, Cilt 3, s.507

⁹² Mübahat Kütükoğlu, "a.g.m.", Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 9, 1994, s.95.

salis defterdarlığı 1834'te mansure defterdarlığına katılmış böylece maliye işlerinin idaresi şikkı evvel idaresine verilmiştir⁹³.

Osmanlı Devlet'inde mali teşkilat ile birlikte bütçe gelir ve giderleri kayıt altına alınmıştır. Kanuniye kadar bütçe gelir ve giderleri istikrarlı bir durumdadır. 16. yüzyıl ortalarından 17. yüzyıl ortalarına kadar gelir ve gider dengesinde bozulmalar yaşanmış, gelirlerin giderleri karşılama oranı her yıl azalmıştır⁹⁴. Uzun süren ve kaybedilen savaşlar, dirlik sisteminde yaşanan bozulmalar, değişen ticaret yolları, mali sistemin yeni dünya düzenine göre yeniden organize edilememesi gibi nedenler ile Osmanlı mali bütçesi açık vermeye başlamıştır⁹⁵.

II. Mahmut zamanında da maliyedeki çoklu yapı devam etmiştir. Çoklu hazine düzeninin ikinci aşamasında Mukataat, Mansure, Redif, Darbhâne ve Maliye hazineleri kurulmuştur⁹⁶. Ancak bunların hepsi aynı anda ortaya çıkmış kurumlar değildir. Tanzimat öncesinde gelir ve gider tek elden kontrol edilmesi giderek zorlaşmıştır. Bu sebepten 3 Şubat 1827'de Mukataat Nezareti adında yeni bir kurum kurulmuştur, Asakir-i Mansure'ye toplanan tüm gelirlerin yönetimi bu nezarete verilmiştir⁹⁷. Mukataat nazırlığına eski gümrük memuru Esad Efendi atanmıştır. Bu nazırlık her günün gelir ve giderlerini düzenli olarak sergi defterlerine kayıt etmiştir. Bunların sonuçlarını ay sonu Bab-ı Ali'ye sunmuştur. Bu görevin dışında mukataat nazırı yıl sonlarında padişahın hazinesini ayrıntılı olarak gösteren defterler sunmak ile görevlendirilmiş ancak kısa süre sonra nazırlıkta yeni düzenlemelere gidilmiştir. Yeni düzenlemede Mukataat Nazırlığı'na, rüsumat-ı mahsusanın gelir ve giderlerini kontrol etmek, ihtisap, tahmis ve damga vergilerinin toplanması mukataat hazinesinin kendi özel memurları ile toplanması görevi verilmiştir⁹⁸. Ancak maliyedeki bu çoklu yapı karışıklıklar yaratmıştır. Mali merkezleşmenin

⁹³ Serkan Açar, "a.g.m.", TBB Dergisi, Sayı 73, 2007, s.383

⁹⁴ Yusuf Halaçoğlu, XIV-XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, Baskı, s. 72.

⁹⁵ Nedim, Dikmen, "a.g.m.", İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:19, Eylül 2005, Sayı:2,s.140.

⁹⁶ Yavuz Cezar, Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim ve Dönemi (XVIII. yy Tanzimat'a Mali Tarih), Alan Yayıncılık, Mayıs 1988, s. 152.

⁹⁷ Yavuz Cezar, a.g.e., Alan Yayıncılık, Mayıs 1988, s. 254.

⁹⁸ Yavuz Cezar, a.g.e., Alan Yayıncılık, Mayıs 1988, s. 254-255-256-257.

İstanbul'daki göstergesi Maliye hazinesi iken, taşradaki göstergesi de muhassıllık teşkilatı olmuştur⁹⁹.

Darphane, ile Mansure Hazinesi 1835 yılında birleştirilmiş ve Darphane-i Amire Defterdarlığı kurumuştur. Ancak darphane ile birleştirilmesinden üç yıl sonra Hazine-i Amire, 28 Şubat 1838 tarihinde Mansure-i Amire ile birleştirilmiştir ve hazinenin tek sorumlusu olan defterdarlık makamı terk edilmiştir. Onu yerine Maliye Nezareti¹⁰⁰ kurulmuştur¹⁰¹.

II. Mahmut döneminde mali teşkilatın yeniden yapılandırılmasına yönelik çalışmalar ekonomik problemleri çözmediği gibi zaten karışık olan mali yapıyı daha da girift hale getirmiştir.

1.4.1. Kuruluştan 1838'e Kadar Gümrük Uygulamasına Genel Bir Bakış

Türklerde gümrük uygulamaları Anadolu Beyliklerinde¹⁰² Osmanlı Devlet'ine, Osmanlı Devlet'inden Türkiye Cumhuriyeti Devlet'ine kadar gelişerek devam etmiştir. Osmanlı ticari faaliyetler ve gümrük uygulamalarında siyasi ve mali amaçlar gözetmiştir. Bu bağlamda çeşitli devletlere ticari ve gümrük ayrıcalıklarını içeren kapitülasyonlar vermiştir¹⁰³. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde yerel veya bölgesel ticaretin yapısı da Osmanlı ekonomisini etkilemiştir. Dolayısıyla gümrük uygulamalarında yerel farklılıklar ortaya çıkmıştır¹⁰⁴. Osmanlı klasik döneminde gümrük vergileri gümrük resmi adıyla ve şer'i esaslara uygun olarak *zekât-ı aşır* tarzında tahsil edilmiştir¹⁰⁵. Nitekim yerli tüccarlardan kırkta bir yabancı tüccarlardan onda bir oranında gümrük vergisi alınmıştır. Devletin kuruluşundan itibaren yabancı devletler ile yapılan antlaşmalara kadar şeriata uygun bir şekilde ve zekât olarak gümrük vergisi alınmaya devam etmiştir¹⁰⁶. Ticari mallar üzerinden

⁹⁹ Yakup Akkuş, "a.g.m.", İstanbul İktisat Dergisi 68, 2018/1, s. 113-160, s. 120.

¹⁰⁰ Maliye nezaretinin kuruluşu hakkında çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bilgi verilecektir.

¹⁰¹ Alican Mert, "a.g.m.", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11(1): 194-212, s. 209

¹⁰² Muharrem Kesik, "Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beylikleri", İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, s.9.

¹⁰³ Aybars Pamir, "Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devletine Etileri", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi, 2002, s.84.s.84

¹⁰⁴ Metin Ziya Köse, "Osmanlı Balkan'ında Kara Ticareti ve Rekabet, Rumeli'de Dubrivnik Tüccarları (1600-1630)", s. 43.

¹⁰⁵ Yılmaz, Yurtseven, "Klasik Dönem Osmanlı Devletinde Vergi Adaleti", I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirleri, s.153.

¹⁰⁶ Türkiye Gümrük Mecmuası, Milli Kütüphane Arşivi, 1962-SB-50-1. Sene[A]-2. Sayı-0023.

alınan vergiler gümrük vergileri ve ihtisap resmidir¹⁰⁷. Her devlet gibi Osmanlı'nın gümrük vergileri devletin önemli bir gelir kaynağı olmuş¹⁰⁸, ithalat ve ihracat gümrükleri makamında olan yerlere çardak veya mizan denilmiştir.¹⁰⁹ Osmanlı'da birçok gelir kaleminin içinde bulunduğu mukataa sistemi içinde gümrük vergilerinin toplanması da yer almıştır. Mukātaa, “devlete ait bir kısım vergi ve resimlerin belirli bir meblağ karşılığında iltizama verilmesi” manasındadır¹¹⁰.

Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı Devlet'inde alınan gümrük vergilerine Ezmine-i Atika Gümrükleri denilmiştir. Gümrük vergileri genellikle kıymet esasına göre tespit edilmiş, bu nedenle tüccarla gümrükçüler arasında eşyanın değeri konusu devamlı tartışmalara sebep olmuştur. İlâveten yabancı devletlerle ticaret anlaşmaları yapılıncaya ve gümrük tarifeleri konuluncaya kadar her yerde eşit gümrük vergisi uygulanmamıştır¹¹¹. Bu durum ise vergilerin toplanmasında büyük karışıklıklar çıkarmıştır.

Tanzimat'tan önce gümrükler dahili ve harici gümrükler olarak ikiye ayrılmıştır¹¹². Memleket dahilinde bir bölgeden başka bir bölgeye gönderilen bazı maddeler her bölgenin kendine mahsus tarifeleri olup ihtisap, bac, kantariye adlarında çeşitli vergiler alınmıştır¹¹³. İç gümrüklerde alınan vergilere masderiye denilmiştir. Gümrüklerde alınan reftiye¹¹⁴ ve amediye, müruriye¹¹⁵ harici, masdariye dahili gümrük vergileridir¹¹⁶. Reftiye Osmanlı Devlet'inden yabancı ülkelere

¹⁰⁷ Şemseddin Sami, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Kâmûs-i Türkî, Hazırlayanlar: Raşit Göndoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.67.

¹⁰⁸ Abdullah Sami, Tekin, “Klasik Dönem Osmanlı Devleti İktisadi Ve İçtimai Düzeninde Vergi Sistemi”, Akademik Tarih ve Araştırma Dergisi, cilt:1, Sayı:1, Yıl: 2019, s.61.

¹⁰⁹ Dilaver Cebeci, “Osmanlı Devletinde İhtisap Ağırlığı”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk İktisat Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986, s.8.

¹¹⁰ Mehmet Genç, “Mukataa”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt, 31, s. 129.

¹¹¹ T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Gümrükler Genel Müdürlüğü, Düünden Bu Güne Gümrükler Genel Müdürlüğü (1909-2012), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayın No:2, Ankara, 2012, s.7.

¹¹² Vedat Eldem, Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi- Sa.96, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1994, s. 176.

¹¹³ Vedat Eldem, a.g.e., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi- Sa.96, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1994, s. 176.

¹¹⁴ Şemseddin Sami, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Kâmûs-i Türkî, Hazırlayanlar: Raşit Göndoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.523.

¹¹⁵ Şemseddin Sami, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Kâmûs-i Türkî, Hazırlayanlar: Raşit Göndoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.51.

¹¹⁶ Türkiye Gümrük Mecmuası, Milli Kütüphane Arşivi, 1962 SB 50-1. Sene[A]-2.Sayı-0023, s. 23.

gönderilen ürün ve eşyadan alınan vergidir, ihracat vergisinin karşılığıdır¹¹⁷. Amediye, yabancı memleketten kara ve deniz yoluyla Türkiye'ye getirilen mal ve eşyadan alınan vergidir ki bu günkü ithalat vergisinin karşılığıdır¹¹⁸. Masdariye içeride harcanan ve tüketilen eşyadan alınan vergidir¹¹⁹. Mururiye¹²⁰, yabancı memleketten gelip Türkiye üzerinden diğer bir yabancı ülkeye giden eşyadan alınan vergi olup transit vergisidir¹²¹.

Osmanlı'nın geleneksel iktisadi politikası, tarıma dayalı olmakla birlikte, üç temele dayanmıştır. Bunlar; iaşecili¹²² (provizyonizm), gelenekçilik (tradisyonizm) ve gelircilik (fiskalizm) idi¹²³. Osmanlı Devleti'nin iktisadi politikalarının temelinde, geçimi sağlamak, gelirleri mümkün olduğu kadar üst düzeyde tutmak ve geleneksel düzenin korunması yatmaktadır. Bu çerçevede, Osmanlı iktisadi zihniyetinde üretimin temel amacı, kâr elde etmek değil, ihtiyacın karşılanmasını sağlamaktır. Devlet, malın kalitesini ve fiyatını bir standarda bağladığı için rekabete yer verilmemişti¹²⁴. Bununla birlikte, ihracata da kısıtlı ölçüde izin verilmiştir. Üretilen mal, önce merkezin ihtiyacını karşılamakta, artarsa daha küçük idari birimlere gönderilmiştir. Ancak tüm ihtiyaçlar karşılandıktan sonra artık mal kalırsa, ihraç edilmiştir. Devletin ihracata karşı temkinli yaklaşması, ihraç gümrüğü vergilerinin ithalata oranla caydırıcı derecede yüksek olmasından da anlaşılmıştır. İthal mallarından %3 amediye ve %2 munzam (ekli) olmak üzere toplam %5; ihraç malları için ise, %9 amediye ve %3 reftiye olmak üzere toplam %12 gümrük vergisi alınmıştır¹²⁵. Devletin bu derece kapalı bir ekonomik politika izlemesindeki sebep, kıtlıktan olabildiğince uzak kalmaya çalışmaktan kaynaklanmaktadır. Çünkü

¹¹⁷ Vedat Eldem, a.g.e., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi- Sa.96, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1994, s. 176.

¹¹⁸ Mübahat Kütükoğlu, "Gümrük", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, 14. Cilt, s. 263. (Kütükoğlu. Osm.Ar., I II980J,s. 220vd.).

¹¹⁹ Türkiye Gümrük Mecmuası, Milli Kütüphane Arşivi, 1926, Ekim, Sayı, 15. S.3. Birinci Kısım.

¹²⁰ Türkiye Gümrük Mecmuası, Milli Kütüphane Arşivi, 1926, Ekim, Sayı, 15. S.3. Birinci Kısım.

¹²¹ Vedat Eldem, a.g.e., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi- Sa.96, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1994, s. 176. - , Türkiye Gümrük Mecmuası, 1962 SB 50-1. Sene[AJ]-2.Sayı-0023, s. 23.

¹²² Sözlükten kelime anlamı yaz

¹²³ Mehmet Genç, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi", Ötüken Yayınevi, 3. Baskı, Ankara,2003, s.45-52

¹²⁴ Davut Aydın, "Osmanlı Devleti'nde Narh Uygulaması", Yeni Türkiye Dergisi, 701 Osmanlı Özel Sayısı II, Cilt 32, Sayı 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2000, s.74-81.

¹²⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, Osmanlı-İngiliz Münasebetleri, 1580- 1838, , cilt I, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1974, s.62-72.

ülkesinin iâşesini sağlamak Osmanlı Devleti'nde padişahın temel göreviydi. Kapalı ve geçimlik bir ekonomiye sahip olan Osmanlı, bu amaca yönelik olarak üretilen malı önce ihtiyacı karşılamak, yani iâşeyi sağlamak için kullanmıştır¹²⁶. Tanzimat dönemine kadar ki dönemi özetlerken dış ticarete ihtiyaç fazlası ürünler kullanılmıştır. Kapalı politika izlenmesinin diğer bir nedeni gümrük vergilerinin olabildiğince düşük olmasıdır.

Osmanlı Devlet'inin ilk gümrük vergisi Osman Gazi'nin Karacahisar Kalesinde mal satan yabancılardan sattıkları malların karşılığında 1 akçe "pey" alınması ile başlamıştır. Osmanlı Devleti Hz. Ömer zamanından itibaren tatbik edilen usule göre, Müslüman tüccarlardan %2,5; zımmilerden %5 ve haricilerden %10¹²⁷ gümrük vergisi alınmıştır. I. Murat döneminde Cenovalılar Pera'dan yaptıkları ihracat ve ithalat için gümrük vergisinden muaftılar. Buna karşılık malların % 8'i oranında Bacı Pazar ödemiştir¹²⁸.

Fatih Sultan Mehmet'in verdiği imtiyazlarla gelişen ticaret gümrük uygulamalarına yansımıştır¹²⁹. Fatih zamanında Venedik'in muhtemel saldırılarının önlenmesi amacıyla Venediklilere verilen imtiyazlar arasında tacirlerine %2 gibi az bir gümrük vergisi ödemeleri koşuluyla ticaret yapma hakkının tanınmıştır¹³⁰. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Fransa ile yapılan 1535 tarihli anlaşmada Fransa'ya birçok siyasi ve ekonomik ayrıcalıkların yanı sıra gümrük ile ilgili ayrıcalıklar verilmiştir. Osmanlı Fransa'nın rızası olmadan ithal mallar üzerindeki gümrük vergisi arttırmamayı kabul etmiştir¹³¹. Daha sonra Fransa ile yapılan 1084/1673-1674 tarihli anlaşmalarda gümrük vergisi yüzde beşten yüzde üçe indirilmiştir. Hatta bu anlaşma ile tüccar bu vergiyi ayni veya nakdi ödeme konusunda serbest bırakılmıştır¹³². Bu tür uygulamalar ticaret geliştikçe artmıştır.

¹²⁶Songül, Ulutaş, "19. Yüzyılın İlk Yarısında Kapitalist Ticari İlişkilerdeki Dönüşümün Tarsus'taki Yansımaları(1839-1856)", tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt: XXVII, Sayı: 2, Aralık, 2012, s.499-525.

¹²⁷ Ziya, Kazıcı, a.g.e., s.42.

¹²⁸ Yakup Akkuş, "Osmanlı ve Avrupa'nın İktisat Politikaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz (XIV. ve XV. asarlar)", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 52. Seri / Yıl 2009 Prof. Dr. Şerafettin Aksoy'a Armağan s.118

¹²⁹Türkiye Gümrük Mecmuası, Milli Kütüphane Arşivi, 1926, Ekim, Sayı, 15. S.3. Birinci Kısım.

¹³⁰ Aybars Pamir, "Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devletine Etileri", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi, 2002, s.84.

¹³¹Aybars Pamir, "Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devletine Etileri", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi, 2002, s.88.

¹³² Türkiye Gümrük Mecmuası, Milli Kütüphane Arşivi, 1962 SB 50-1. Sene[A]-2.Sayı-0023, s. 73.

Ancak daha sonraki sistemde, herhangi bir gümrük bölgesinde bir mal için bir defa vergi ödenmiştir. Gümrük resmini ödeyen bir tüccarın eline “*edâ tezkiresi*” denilen bir belge verilmiştir. Osmanlı ülkesi içerisindeki başka bir gümrük kapısına geldiği zaman elindeki tezkireyi gösteren tüccar, tekrar vergi ödememiştir¹³³.

Osmanlı’da başlangıçtan beri her ne ad altında olursa olsun toplanan gümrük vergileri diğer vergiler gibi öncelikle toplandığı bölgenin çeşitli giderleri için harcama yapıldıktan sonra geri kalan miktar merkeze gönderilmiştir¹³⁴. Merkezde çeşitli hazinelerde toplanan vergiler sarayın tasarrufunda olarak çeşitli yerlerde kullanılmıştır. Bu vergiler Osmanlı’da kara deniz ve transit noktalarında gümrük vergisi olarak toplanmıştır. Buna örnek olarak ise Osmanlı Devleti’nde liman gümrükleri ithalat ve ihracatın denize çıkış bölgeleri olması nedeniyle malların miktar ve değerlerinin kayıt altına alındığı kurumlardır. Gerek ithalat gerekse ihracatın iyi yürütülmesi için kurulan ana gümrük merkezleri İstanbul, İzmir, Antalya, Selanik, Beyrut ve Trabzon’daydı. Gümrüklerde alınan vergiler % 3-5 arasındaydı. 1802 yılında Rus, İngiliz ve Avusturyalı tüccarların Osmanlı Devleti’ne ithal ve ihraç ettikleri mallardan % 3 gümrük vergisi alınacağına dair tarife belirlenerek şehirlerin kadılıklarına bildirilmiştir¹³⁵. 1838’de İngiltere ile imzalanan antlaşma ile vergi oranlarında değişiklikler yapılmıştır.

1.5. 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması ve Tanzimat Dönemi Gümrükleri

19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ekonomisi, var olan geleneksel yapısını korumuştur. Geçen yüzyılda olduğu gibi himayeci ve geleneksel ekonomi politikalarını kullanmaya devam etmiştir¹³⁶. Osmanlı maliyesi, devletin topraklarının mülkiyetini elinde, tutması ve başlıca zenginlik kaynağı konumunda bulunan

¹³³ Mehmet Ali, Ünal, Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Fakülte Kitap Evi, Isparta, 2014,s.197.

¹³⁴ Ramazan Avdar, Reyhan Avdar, “a.g.m.”, Sakarya İktisat Dergisi 100. Yıl Milli Egemenlik Özel Sayısı, 2020, s.113.

¹³⁵ Yasemin Nemlioğlu Koca, “19. Yy Trabzon Limanı: Seferler, Tüccarlar, Mallar”, OÜSBAD, Temmuz, 2015, s.467.

¹³⁶ Ramazan Avdar, Reyhan Avdar, “Balta Liman’ından Mondros’a Kadar Osmanlı’da Ekonomik Yapı ve Dış Ticaret”, Sakarya İktisat Dergisi 100. Yıl Milli Egemenlik Özel Sayısı, 2020, s. 110-124, s. 113.

tarımsal üretimi kontrol etmesi ve yönlendirmesi işlevine dayandırılmıştır¹³⁷. Ekonomik yapıda sürekli bir devlet kontrolü olmuştur. Üretim ve tüketim devletin oluşturmuş olduğu lonca ve esnaf teşkilatları tarafından denetlenmiştir. Daha sonraki zamanlarda dış ticaret hacminde kaçakçılık çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Daha sonraki zamanlarda devletin Dış ticaret üzerindeki denetimi azalmaya başlamıştır. Devletin ekonomi, askeri ve siyasi, alanda kaybettiği güç nedeniyle sömürgeci devletler Osmanlı ekonomisi üzerinde çok daha rahat olumsuz etkiler yaratmaya başlamıştır. 16 Ağustos 1838 yılında İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Ticaret Antlaşması bu bilgi ve deneyim eksiliğini açık bir şekilde kanıtlamıştır. Etkisi uzun yıllar devam etmiş ve özellikle gümrüklerdeki kaçakçılığı daha da arttırmıştır.

19. yüzyılda dağılmaya başlayan Osmanlı Devleti'nin yaptığı savaşlar ve ortaya çıkan isyanlar ekonomik yapıya büyük zarar vermiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti bazı gümrük düzenlemeleri yapmaya başlamış, hazinenin gelir kaybını engellemek ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak istemiştir. Yabancı tüccarlar özellikle İngilizler bu durumdan rahatsız olmuşlardır¹³⁸. Öte yandan Osmanlı Devleti'nin iç gelişmeleri ve bu yüzyıldaki İngiltere ve Rusya arasındaki rekabet 1838 tarihli Balta Limanı Ticaret Antlaşmasının ortaya çıkışının bir diğer boyutunu oluşturmuştur. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın çıkardığı isyanı devletin içinde bulunduğu zafiyeti net olarak göstermiştir. Mehmet Ali Paşa'ya karşı dış yardıma ihtiyaç duyan Osmanlı Devleti Rusya ile Hünkâr İskelesi Anlaşmasını imzalamak durumunda kalmıştır. Bu anlaşma ile Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzu ciddi manada artmıştır. Bu durumdan rahatsız olan İngiltere Osmanlı devletinin tamamen Rus nüfuzuna girmesini engellemek için harekete geçmiştir. Zira Rusya'nın desteğini sağlayan devlet İngiltere'ye uyguladığı gümrük vergilerini %3'ten %5'e çıkarmaya çalışmıştır¹³⁹. Bu durum İngiltere tarafından hoş karşılanamamıştır. Daha önceleri Mehmet Ali Paşa isyanına kayıtsız alan İngiltere harekete geçerek devam

¹³⁷ Ramazan Avdar, Reyhan Avdar, "a.g.m.", Sakarya İktisat Dergisi 100. Yıl Milli Egemenlik Özel Sayısı, 2020, ss.112.

¹³⁸ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Balta Limanı Muahedesi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt: 5, s.38.

¹³⁹ Fatih Gencer, "Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın Osmanlı- İngiliz İlişkilerine Yansımaları", TAD, C. 34/ S. 58, 2015, s.629-650, s.647.

eden tarife müzakerelerini anlaşmaya dönuştürmek istemiş uygulanacak yedi-i Vahit kısıtlamasını isyanı sona erdireceğini savunmuřtur¹⁴⁰.

Türk tarafında Hariciye Nâzırı Mustafa Reşid Paşa, Başvekâlet Muavini Kâni Bey ve Hariciye Müteşarı Nûri Efendi ile İngiltere tarafından Sir Henry Lytton Bulwer ve Başkonsolos Cartwright tarafından Reşid Paşa'nın Balta Limanı'ndaki yalısında gizli olarak yapılan müzakere gerçekteşirilmiiştir. Bu müzakere sonucunda 16 Ağustos 1838 Balta Limanı Muahedesi imzalanmiiřtır¹⁴¹. Antlaşma maddeleri başlıcaları řunlardır¹⁴²:

✓ Osmanlı Devleti'nin her hangi bir devlete tanıdığı ve tanıyacağı haklar İngilizler içinde geçerli olacaktır.

✓ Osmanlı'nın belirli mallara koyduğu ihracat yasağı kaldırılacak ve İngilizlerin her türlü malı satın almaları sağlanacaktır.

✓ Osmanlı'da Yed-i Vahid (tekeli) uygulaması kaldırılacaktır.

✓ Osmanlı Devleti, bu antlaşmanın hükümlerini bütün dost devletleri kapsayacak şekilde genişletmeyi taahhüt etmiştir.

✓ İthalatta %3 ithal resmi ödenecektir. Ayrıca %2 oranında ek vergi alınabilecektir.

✓ İthal edilen mallar ülkeye serbest bir şekilde girecek ve tüm Osmanlı Devleti sınırları içinde herhangi bir yeni vergi alınmayacaktır.

✓ Yabancı mallar boğazlardan serbestçe geçebilecek, Osmanlı limanlarında bir gemiden diğerine aktarım yapılabilecek, transit ticaret serbest olacak ve bu ticari işlemlerde vergi ve resim alınmayacaktır.

¹⁴⁰ Yed-i Vahit, sözlük anlamı bitiişik yazılmamak üzere "tek-el dir". Terim olarak ise yed-i vâhid, bazı malların üreticilerden satın alınıp büyük mübadele merkezlerine taşınması ve orada ekseriya ihraç edilmek üzere yabancı tüccara, bazı durumlarda perakende satıcılarına toptan satılmasının devlet kontrolü ve sermayesiyle örgütlenmesi şeklinde 1826-1838 yıllarında Osmanlı Devleti'nde uygulanan bir ticaret tekeli rejimini ifade eder.

¹⁴¹ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Balta Limanı Muahedesi", Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi, cilt: 5, s.38.

¹⁴² Cihan, Dura, Aytekin, Altıparmak,"a.g.m.", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Sayı: 12, Yıl:2000,(17-30,s.),s.21-27.

✓ Antlaşma, Osmanlı Devleti'nin tümünde uygulanacak ve sonsuza kadar yürürlükte kalacaktır.

✓ Osmanlı Devleti'nin daha önce vermiş olduğu kapitülasyonlar devam edecek ve bu antlaşma ile tanınan yeni imtiyazlar eskilerine eklenecektir.

✓ İngiliz tüccarları, ortakları ve adamları, Osmanlı Devleti'nin her yerinde her çeşit malı istisnasız alıp satabilecek ve iç ticarete en imtiyazlı yerli tüccardan fazla vergi ödemeyeceklerdir.

1838 Serbest Ticaret Antlaşma 'sının bir diğer sebebi İngiltere'de başlayan sanayi devrimi ve bu devrimin pazar ve ham madde ihtiyaçlarıdır¹⁴³.

Anlaşma maddeleri incelendiğinde İngiltere'nin elde ettiği haklar ile yetinmeyip Osmanlı devletinin başka devletlere sunacağı daha iyi koşullardan faydalanmayı da taahhüt altına aldığı görülmektedir. İç piyasada ihtiyaç duyulan ve devletin ihracatını yasakladığı malların yasağının İngiltere lehine kaldırılmasını Osmanlı devletinin ekonomisinde İngiltere'yi kendi çıkarlarının önüne koyması manasına gelmektedir. Ayrıca Osmanlının daha önce %5'e çıkarmak istediği gümrük vergisi %3+2 olarak planlanmışsa da reel ekonomide bu vergi ancak %1-1.5 tekabül edebilmiştir¹⁴⁴. Hatta vergi oranlarına bakıldığı zaman İngiltere'nin ödemiş olduğu vergi o kadar azmış ki kaçakçılık olduğu¹⁴⁵ belli olmamıştır.

İngiltere daha önce kendisine tanınan imtiyazlardan da vazgeçmemiş elde ettiği yeni imtiyazları eski imtiyazlara eklemiştir.

Anlaşmanın en fazla dikkat çeken maddelerinden biriside sonsuza kadar yürürlükte kalacak olmasıdır. Bilindiği üzere Osmanlı devleti ilk olarak Fatih Sultan Mehmet döneminde Venediklilere ticari imtiyaz tanımıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde bu imtiyazlar farklı ülkelerde verilerek genişletilmiştir. Bu dönemlerde ekonominin güçlü olmasına rağmen verilen imtiyazlar anlaşmayı imzalayan padişah ve imparatorun hayatta kaldığı müddetçe ibaresi ile sınırlandırılmıştır. Balta limanı

¹⁴³ B. Ali, Eşiyok, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Ekonomisine Eklenmesinde Bir Dönüm Noktası :1838 Serbest Ticaret Anlaşması ", Mülkiye 2010,Cilt, 34,s.226,s.69.

¹⁴⁴ Şevket, Pamuk, Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, İletişim Yayınları,7.baskı, İstanbul, 2011,s.226.

¹⁴⁵Muzaffer İlhan, Erdost, a.g.e., s.174-175.

anlaşmasında ise sonsuza kadar ifadesi ile değişecek siyasi, ekonomik ve askeri koşullarda bile devamı taahhüt edilmiştir.

Balta limanı anlaşması ile Osmanlı devletinin İngiltere için açık bir Pazar haline geldiği net olarak görülmektedir. Devlet İngiltere lehine gümrük vergilerini düşürdüğü gibi yabancı tüccarların antlaşma öncesinde gümrük vergisi olarak ödedikleri %8'lik vergiden de vazgeçmiştir. Anlaşıldığı üzere toprak bütünlüğünü koruma konusunda endişeleri olan Osmanlı Devleti bu konuda İngiltere'nin desteğini sağlamak için ülkenin İngilizler tarafından ham madde kaynağı ve pazar olarak kullanılmasını kabul etmiştir¹⁴⁶.

İngiltere ile yapılan bu antlaşma diğere devleti rahatsız etmiştir. Fransa derhal harekete geçerek balta limanı anlaşması temelinde yeni bir ticaret antlaşması yapılmasını talep etmiştir. Yapılan müzakereler neticesinde Fransa'nın talepleri doğrultusunda on maddelik bir antlaşma 25 Kasım 1838'de imzalanmış ve 6 Nisan 1838'de yürürlüğe girmiştir.

Hünkar İskelesi antlaşmasına kısa bir süre sadık kalan Rusya ile de 30 Nisan 1846'da Balta Limanı Antlaşması temelli yeni bir ticaret antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma Balta Limanı Antlaşması örneği ile yapılan ticaret antlaşmalarının sonuncusu olmuştur¹⁴⁷. Böylelikle Osmanlı Devleti'nden ticari çıkar elde edebilecek Avrupa'nın güçlü devletleri için Osmanlı devletini açık pazara dönüşümü tamamlanmıştır.

Yukarıda bahsedildiği üzere balta limanı antlaşmasının imzalanmasındaki en önemli neden Osmanlı toprak bütünlüğünü muhafazasının İngiltere tarafından desteklenmesi arzusudur. Fakat verilen ekonomik taahhütlere tam olarak uyulmasına rağmen bu gerçekleşmemiştir. Örneğin Avusturya'nın 1861 yılında Eflak, Boğdan ve Sırbistan'daki imtiyazlarının genişletilmesi talebi Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmek durumunda kalınmıştır¹⁴⁸.

¹⁴⁶ Ramazan Avdar, Reyhan Avdar, "a.g.m.", Sakarya İktisat Dergisi 100. Yıl Milli Egemenlik Özel Sayısı, 2020, ss. 110-124, s. 116.

¹⁴⁷ A. Zeki Memioğlu, "Tanzimat Devri Sanayi Krizi", A. Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi sayı 20, Erzurum 2002, s.211-212.

¹⁴⁸ A. Zeki Memioğlu, "a.g.m.", A. Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi sayı 20, Erzurum 2002, s. 212.

1.6. Maliye Nezaretinin Kuruluşu

II. Mahmut döneminde yapılan ıslahatlar devletin pek çok alanda yeniden organize edilmesi olarak değerlendirilebilir. Islahatlardan birisi de devlet yönetimi üzerine olmuştur. Klasik dönem devlet yapısından vazgeçilerek nazırlıklara oluşturulmuştur. Çalışmanın içeriği açısından maliye nezaretinin kuruluşu konusunda kısaca bilgi vermenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Maliye Nezareti 28 Şubat 1838 tarihinde kurulmuştur. İlk maliye nazırlığına Abdurrahman Nafiz Paşa tayin edilmiştir¹⁴⁹. Tüm mali işleri düzenleme ve denetleme yetkisi bu nazırlığa verilmiştir.

Nezarete bağlı olarak oluşturulan Maliye Hazinesi daha önce devlet gelir ve giderlerinin belirli bölümlerini kontrol eden Mansûre ve Redif Hazineleriyle Hazine-i Amire'nin yerini alarak tüm devlet gelirlerini ve giderlerini yöneten tek hazine haline getirilmiştir¹⁵⁰. 1839 yılında Hazine-i Mukataat ve Hazine-i Amire olarak ikiye ayrılmıştır. Hazine-i Mukataat Defterdarlığına yine Maliye Nezareti unvanı verilerek öteki Hazine-i Amire Defterdarı olarak bırakıldığı halde 1841 yılı başlarında bu iki hazine Umur-u Maliye Nezareti adı altında yeniden birleştirilmiştir¹⁵¹. Tanzimat-ı Hayriye Nezareti, temelde iki bölümden meydana gelmektedir. Muhasebat, kamu harcamalarına vize (izin) verme yetkisi vardı. Dairelerin merkezdeki ödemeleri için düzenledikleri ita emirleri ve taşra harcamalarıyla ilgili hazırlanan havalenameler vize için Muhasebat'a gönderilirdi işlerinin görüldüğü birimdir¹⁵². Muhasebat; Maliye Muhasebesi, Sergi Muhasebesi, Ceride Muhasebesi, Esham Muhasebesi, Mukataa Muhasebesi, Evkaf Muhasebesi, Zecriye Muhasebesi, Haremeyn Muhasebesi bölümlerinden oluşmaktadır. Görevinde olan Aklam ise; Maliye Mektub-i Kalemi, Evamir Mektub-i Kalemi, Ebniye-i Hassa Kalemi, Feshane, Cizye Kalemi, Zahire Kalemi, Anbar Kalemi, Derya Kalemlerinden ibarettir¹⁵³.

¹⁴⁹ Mehmet Zeki Pakalın, Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930), Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No:1977-180/I, s. 25.

¹⁵⁰ Tevfik Güran, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası 49 (2011): 79-95.

¹⁵¹ Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e., Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No:1977-180/I, s. 26.

¹⁵² Yakup Akkuş, "a.g.m.", İstanbul İktisat Dergisi 68, 2018/1, s. 113-160, s.122.

¹⁵³ Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e., Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No:1977-180/I, s. 26-27.

Çalışmaya konu olan gümrükler ise ilk olarak esham birimine bağlanmışsa da 1839'da yapılan yeni bir düzenleme ile rüsumat kaleminin uhdesine verilmiştir¹⁵⁴.

1.6.1. Rüsumat Emanetinin Kurulması

Tanzimat döneminin önemli uygulamalarından birisi de gümrük vergilerinin toplanmasındaki düzenlemedir. Tanzimat döneminde bir süre daha gümrük vergileri iltizam¹⁵⁵ usulü ile toplanmıştır. Mali ve ekonomik yapıda mültezimlerin kendilerine büyük paylar ayırması karışıklık çıkarınca iltizam usulü bırakılmış ve 1840 yılında emanet usulüne geçilmiştir¹⁵⁶. Emanet usulü ile birlikte İstanbul Emtia Gümrüğü kurulmuştur. Ancak 1842 yılında iltizam usulüne tekrar dönmüştür¹⁵⁷.

İltizam usulü devam ederken, 1859 yılından itibaren on yedi emanete ayrılmış olan taşra gümrük idareleri, hazine yerine İstanbul Emtia Gümrük Eminliğine bağlanmıştır. Emanet adı Nezaret adına çevrilerek taşra, tuz ve tütün idareleri de nezaretlere bağlanmış ve tütün ve tuz idareleri de İstanbul Emtia Gümrüğüne bağlanmıştır. Aynı zamanda Gümrük Emanetleri de Müdürlük adını almıştır¹⁵⁸. Ancak gümrüklerin iltizam usulü ile toplanması bir takım sorunlar yaratmıştır. Tüccarlar vergi vermemek için kaçakçılık yapmıştır. Tüccarın yaptığı kaçakçılık gümrük vergisini toplayan iltizam sahiplerini zarara uğratmıştır. İltizam sahipleri kaçakçılığın engellenmesi için devletten kolluk kuvveti talep etmiştir. Devlet bu karışıklığı ortadan kaldırmak için 1860'tan itibaren iltizam usulüne son vermiş ve gümrüklerin tamamı emanet usulü ile idare edilmeye başlanmıştır. Büyük merkezlerde gümrük emanetleri kurularak başına eminler atanmıştır. Daha sonra ise kurulan yeni emanetlere gümrük müdürleri tayin edilmiştir¹⁵⁹. Müdürlerin maiyetinde ihtiyaca uygun, memur katip ve hademeler verilmiştir. Taşradaki gümrük emanetleri, Maliye Nezaretinden alınıp İstanbul Gümrüğü'nün yönetimine

¹⁵⁴ Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e., Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No:1977-180/I, s. 27.

¹⁵⁵ Osmanlı devlet gelirlerinin bir bölümünün belirli bir bedel karşılığında devlet tarafından mültezimlere (vergi toplayan kişiye denir)devredilerek toplanması yöntemidir.

¹⁵⁶ Ayfer Üzümcü, "Gümrük Vergisi Uyuşmazlıklarının İdari Aşamada Çözüm Yolları", İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s.9-10.

¹⁵⁷T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Gümrükler Genel Müdürlüğü, Düünden Bu Güne Gümrükler Genel Müdürlüğü (1909-2012), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayın No:2, Ankara, 2012,s. 7.

¹⁵⁸ T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Gümrükler Genel Müdürlüğü, a.g.e., Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayın No:2, Ankara, 2012,s. 8.

¹⁵⁹Mübahat Kütükoğlu, "a.g.m.", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 14. Cilt. s.266.

verilmiştir¹⁶⁰. 1870 yılında ise Emtia Gümrük Emaneti, Rüsumat Emanetine çevrilmiştir. 1891’de gümrüklerde uygulanacak usulleri açıklayan bir nizamname kabul edilmiştir. Söz konusu nizamnamede malların gümrüklerden geçeceği saatler, yükleme, boşaltma ve transit şartları, gümrüğü ödenmeyen malların depo ve antrepolarda muhafaza süresi yer almıştır. Ayrıca depo süresi içinde gümrükten çekilmeyen malların satış şartları ile satıştan elde edilecek gelirin masraflar çıkarıldıktan sonra teslimi gibi hususlara yer verilmiştir¹⁶¹.

Rüsumat Emaneti 1900’lü yılların başında Anadolu ve Rumeli’de bulunan kara ve sahil sınır gümrük kapılarından giriş yapan kadınların kaçakçılık yaptığına dair ihbarlar alınmıştır. Gümrüklerde kadın kolcuların bulunmaması nedeniyle, kadınların üst araması yapılamamaktadır. Bu durum kadınların kaçakçılık yapmasını kolaylaştırmaktadır. Kadınlar tarafından yapılan kaçakçılığın önüne geçilmesi için gümrük kapılarına kadın kolcu istihdam edilmesine karar verilmiştir¹⁶².

1.7. Osmanlı Borçlanmasının Gümrükler Üzerindeki Etkisi

Coğrafi keşifler ile birlikte Avrupa da meydana gelen sermaye birikimi sonrasında sanayileşen devletler Sömürgecilik faaliyetlerini çok daha katı bir şekilde uygulamaya başlamıştır. Buna karşılık sanayileşemeyen ve sömürgecilik yapmayan Osmanlı Devleti gibi devletler ise zaman içinde bu tür devletlerin hammadde ve pazar arayışlarında rekabete sahası olmuşlardır. Bu rekabette tamamen sömürge haline getirdikleri devletler olduğu gibi yarı sömürge konumuna getirdikleri, çok cüzi miktarlar ödeyerek ticaret yaptıkları yarı sömürgelerde oluşturmuşlardır.

Yukarıda bahsedildiği üzere 1838 Balta Limanı Antlaşması Osmanlı Devletini yarı sömürge konumuna getirmiştir. Devletin yer altı ve yerüstü zenginliklerini çok ucuz fiyata yurt dışına çıkarılırken ithal edilen ürünlerin minimum maliyet ile ülkeye girmesi ekonominin tamamen alt üst olmasına neden olmuştur. Bu durum yerli sanayinin gelişmesini engellediği gibi ülkenin ithal mallar tarafından işgaline de sebep olmuştur.

¹⁶⁰ Birten Çelik, “Osmanlı Gümrüklerinde Kadın İstihdamı: Kadın Gümrük Kolcuları(1901-1908)”, Belleten, Aralık 2015, Cilt LXXIX- Sayı,286, s.1006.

¹⁶¹ Mübahat Kütükoğlu, ”a.g.m.”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 14. Cilt. s.267.

¹⁶² Birten Çelik, “a.g.m.”, Belleten, Aralık 2015, Cilt LXXIX- Sayı,286, s.1003-1038.

Zaten iyi durumda olmayan ekonomi Balta Limanı Antlaşmasının ağır şartları neticesinde iyice bozulmuştur. Gelir ve gider dengesi tamamen alt üst olmuş ve devlet hazinesi ciddi açıklar vermeye başlamıştır. Osmanlı Devleti varlığını devam ettirmek için dış borçlanmaya gitmek zorunda kalmıştır¹⁶³. Bu açığı kapatmak için vergileri arttırmak ve yeni vergiler çıkarmak durumunda kalınmışsa da ekonominin bozuk olması açığı kapatmaya yetmemiştir. Sonuç olarak devlet dış borçlanmaya gitmeye mecbur olmuştur.

1854 yılında olan Kırım Savaşı'nın giderlerini karşılamakta zorlanan devlet önce iç borçlanma daha sonra dış borçlanmaya gitmek zorunda kalmıştır¹⁶⁴. Alınan borca karşılık, Mısır vergi gelirleri, Suriye ve İzmir'in gümrük resimleri de borç karşılığı olarak gösterilmiştir¹⁶⁵. Galata Bankerlerinden alınan iç borçlanmalar için de 1863 yılındaki gümrük gelirleri, ipek, zeytinyağı, tuz ve tütün aşârı gelirleri gösterilmiş ve buralardan elde edilen gelirin tamamı Galata Bankerlerine ayrılmıştır¹⁶⁶.

Devletin önemli gelir kaynaklarını borçların ödenmesine ayırması ciddi manada gelir kaybı yaşamasına neden olmuştur. Alınan borçlar yine dış borçlar ile kapatılmaya çalışılmıştır¹⁶⁷. Sonuç olarak devlet borçlarını ödeyemez hale gelmiştir¹⁶⁸.

¹⁶³ Resul, Narin, "Düÿûn-ı Umûmiye İdaresi ve Adapazarı", Karadeniz Araştırmaları, cilt:6, Sayı:21, Bahar 2009, s.49-50, s.49.

¹⁶⁴ Kemal Doğan, "1838 Osmanlı- İngiliz Ticaret Antlaşması ve Osmanlı Modernleşmesi", Marmara Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul 2011, s.10.

¹⁶⁵ Ali, Birvural, "Osmanlı Devlet'inde 1854-1874 Borçlanmalarına Genel Bir Bakış ve Moratoryum", s.177.

¹⁶⁶ Abdunnur, Yıldız, "Osmanlı Devleti'nin Borçlanmasında Osmanlı Bankası'nın Rolü Ve Önemi", Elektrpnik Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar 2011, Cilt:10, Sayı:36, (s.318-330) s.325.

¹⁶⁷ Nihad S. Sayar, "Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları". Met-Er Matbaası, İstanbul, 1977,s. 191.

¹⁶⁸ Metin Kopar, Murat Yolun, "18. Ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış", Histroy Studies Volme 4/1, 2012, s.345.

Tablo 1. 1854-1875 Yılları Arasında Alınan Dış Borçlar¹⁶⁹

YIL	Ana Para	Para Birimi	Kur(*)	Ana Para (OL)	İhraç Fiyatı (%)	Net Ele Gecen (OL)
1854	3.000.000	Sterlin	1.1	3.300.000	80	2.640.000
1855	5.000.000	Sterlin	1.1	5.500.000	102,63	5.644.650
1858	5.000.000	Sterlin	1.1	5.500.000	76	4.180.000
1860	50.930.500	Frank	0,044	2.240.942	62,5	1.400.589
1862	200.000.000	Frank	0.044	8.800.000	68	5.984.000
1863	200.000.000	Frank	0,044	8.800.000	71	6.248.000
1865	150.000.000	Frank	0,044	6.578.947	66	4.342.105
1865	40.000.000	OL ¹⁷⁰	1	40.000.000	50	20.000.000
1869	555.555.500	Frank	0.044	24.444.442	54	13.199.999
1870	792.000.000	Frank	0,044	34.848.000	32,13	11.196.662
1871	5.700.000	Sterlin	1.1	6.270.000	73	4.577.100
1872	278.155.000	Frank	0.044	12.238.820	55	6.731.351
1873	11.465.555	Sterlin	1.1	12.612.111	55	6.936.661
1873	694.444.500	Frank	0,044	30.555.558	54	16.500.001
1874	1.000.000.000	Frank	0.044	44.000.000	43,5	19.140.000
TOPLAM				245.709.873		134.221.281

¹⁶⁹ Ahmet Kamil, Tunçel, Murat Yıldırım, “a.g.m.”s.14.

¹⁷⁰ OL (Osmanlı Lirası).

Tablo 2. Borçlara Karşılık Olarak Bırakılan Gümrük Gelirleri¹⁷¹

Borçlanma	Ana Para	Ele Geçen	Borçlanma Nedeni	Alacaklılara Karşılık Olarak Gösterilen/Alacaklılar
1854	3.3	2.6	Kırım Savaşı Giderleri	Mısır Vergisi Londra'da Palmers. Paris'de Goldschmid ve ortakları
1855	5.5	5.5	Silah. Alımı İçin	Mısır Vergisi Anamı ile İzmir ve Suriye Gümrükleri Hasılatı' İngiliz ve Fransız Hükümetlerinin Kefaleti ile İngiliz Rothschild Bankası
1858	5.5	3.8	Değen Düşen Kaimenin Tedavülünden Çekilmesi İçin	İstanbul Gümrük Geliri ve Duhuliye Hasılatı Londra Bankaları (Dent ve Palmer)
1860 Mires 1st.	2.2	1.4	Dalgali Borçlar ve Banker Alacaklarını Ödemek İçin	Fransız Banker Miresden. Mires ile İstikraz Sözleşmesi Feshedildi
1862	8.8	5.7	10 Milyon Liralık 33.4 Milyon Kaimenin Tedavülünden Çekilmesi İçin	Tütün, Tuz, Damga ve Temettü Vergileri /Ottomank Bank ve Londra'dan Devauxlet Cie Şirketi
1863	8.8	5.5	- Galata Bankerlerine Olan Kısa Vadeli Borçları Ödemek İçin - Değer Kaybeden Bakır Paraların Tasfiyesi (Gerçekleşmedi)	Çeşitli Vilayet Gümrük Gelirleri, Bursa ve Edime İpek Öşürü / Osmanlı Bankasının İngiliz ve Fransız Ortakları

Yukarıdaki tabloda gösterildiği gibi Osmanlı Devleti'nin dış borcu 1875 yılına kadar artarak devam etmiştir. Tabloda dikkat edilmesi gereken başka bir husus ise alınan borç ile el geçen miktar arasındaki farktır. İlk yıllarda alınan borcun önemli bir kısmı ele geçerken yıllar ilerledikçe oran düşmeye başlamıştır. 1870 yılında %32'ye kadar düştüğü görülmektedir. Bunun nedeni Osmanlı Devleti'nin savaş maliyetlerinin artması ve borç veren devletlerin yeni verdiği borçlar karşılığında eski borçları tahsil etmeleri gösterilebilir.

1875 yılında alınan borçların ödenemez hale gelmesi neticesinde devlet iflasını ilan etmiştir¹⁷². İflas sonrası Osmanlı Devleti uygulamış olduğu korumacı ticareti bırakmış ve serbest ticarete geçmiştir. 1880 yılının eylül ayında alacaklı olan İngiltere, Fransa, Avusturya ve İtalya temsilcileri, Osmanlı temsilcileri borçların tahsili konusunu çözmek için görüşmelere başlamıştır.

¹⁷¹ Ali Yasin Kalabak, "Osmanlı'nın Son Dönemlerinin Sosyo- Ekonomik Buhranları ve Mali Emperyalizm", Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, ISSN: 2148- 3043, Nisan 2014, Yıl 14, sayı 27, s.314.

¹⁷² Necdet, Aysal, "Kırım Savaşı'ndan Lozan Antlaşması'na Osmanlı Dış Borçlarının Tarihsel Gelişim Süreci(1854-1923) ", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi s: 53, (Lozan Antlaşması Özel Sayı), 2013, s: 1-28, s.6.

1.8. Düyûn-u Umûmiyeden (Genel Borçlar İdaresi) Meşrutiyetin İlanına Kadar Gümrükler

Osmanlı Devlet yöneticileri borçlarının ödenmesi için yapılan görüşmeler sırasında ekonomisini korumak için bazı çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu çalışmalar; bir kısım mallar gümrüksüz olarak ithal edilebilmiştir ve bazı eşyalar içinde % 3'lük bir gümrük vergisi teklif edilmiştir¹⁷³. Görüşmelere katılan yabancı temsilciler gümrük vergisinin değiştirilmesi Kapitüler Hukuka ait bir konudur; “bizim yetkimizin dışında kalır iddiasını öne sürerek” ayrıcalıklarını korumuştur. Osmanlı Devleti görüşmelerden beklediği gibi sonuç alamamış ve 3 ay süren görüşmeler sonucunda Muharrem Kararnamesi ilan edilmiştir¹⁷⁴. 1881 Ocak ayında anlaşma sağlanmıştır. Muharrem Kararnamesi ile dış borçların miktarları indirilmiş, ödeme koşulları yeniden düzenlenmiştir¹⁷⁵. Kararname ile birlikte Osmanlı borçları için Düyûn-u Umûmiye'nin kuruluşuna giden süreç başlamıştır. Kararname ile birlikte Osmanlı borçlarının ödenmesi için kurulacak olan Deyunu Umumiye'ye giden süreç başlamıştır. İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, İtalya, Hollanda Devletleri Osmanlı Devlet'inden alacaklarını tahsil etmek için birer komisyon ile Deyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur.

Deyun-u Umumiye İdaresi ile birlikte devlet gelirinin önemli bir bölümü bu idarenin denetimi altına verilmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin kendi bütçe ve gümrük sistemini oluşturmaktan alıkoymuştur. Osmanlı Devleti'nden alacaklı ülkelerin sorumluluğu altında bulunan Deyun-u Umumiye İdaresi devletin mali bağımsızlığına gölge düşürmüştür, zamanla gelirlerinin yaklaşık %35'ini kontrol eder hale gelerek adeta ikinci bir maliye bakanlığı olmuştur¹⁷⁶. Osmanlı Devleti almış olduğu borçları ödemek için genel olarak gümrük gelirlerini güvence olarak göstermiştir. Bu doğrultuda Rüşûm-u Sitte adı verilen tuz, tütün, damga, içki, balık ve ipek gelirlerini dış borç için tahsis etmiştir¹⁷⁷. Deyun-u Umumiye idaresine

¹⁷³ Bedri Gürsoy, “a.g.m.”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul 1984, s.43.

¹⁷⁴ Cevdet Küçük, Tevfik Ertüzün, “Deyun-u Umumiye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt 10, s. 60.

¹⁷⁵ Metin, Kopar, Murat Yolun, “a.g.m.”, History Studies Volume 4/1, 2012, s.347.

¹⁷⁶ Nedim, Dikmen, “Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik Ve Siyasi Sonuçları” ,İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt: 19 Eylül 2005, Sayı: 2. s.143.

¹⁷⁷ Zeynel, Özlü, “Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Deyun-u Umumiye'ye Yönelik İmtiyaz Politikasına: Tütün İşletmesi İmtiyazı Mukavelenamesi(1913)”,Gaziantep Üniversitesi Araştırma Projeleri

Rüsûmu Sitteden devredilen kaynaklar dışında; Kıbrıs Adasının gelir fazlalığı, Bulgar Prenslığı vergisi ve ticaret antlaşmalarının yeniden gözden geçirilmesi ve vergi oranlarının değiştirilmesi sonucunda gümrük gelirlerinde oluşan gelir fazlası¹⁷⁸ paranın tamamı Düyun-u Umumiye idaresince borçlu olunan devletlere ayrılmıştır.

Düyun-u Umumiye İdaresi ile: Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve mali kaynakları denetim altına alınınca alacaklı devletler gerek gördüğünde haciz yoluyla tahsilat yapmıştır, böylece bağımsız devlet olmanın belki de en önemli unsuru olan vergileme hakkı Osmanlı Devleti'nin elinden alınmıştır¹⁷⁹. Düyun-u Umûmiye'nin kurulması Osmanlı borçlarını hafifletmemiş aksine, borçlanmaya devam etmiş aksine durum Osmanlı Devleti'nin çöküşüne dek sürmüştür. Bu durum tablo üçte de net bir şekilde görülmektedir.

Tablo 3'de Düyûn-u Umûmiye İdaresinin kurulmasından beş yıl sonraki borçlar ve bu borçların nelerden alındığına dair bilgiler verilmektedir.

Tablo 3. 1908'e Kadar Osmanlı Borçları ve Miktarları¹⁸⁰.

Yıllar	Borçlanılan Miktar	Ele Geçen Miktar	Faiz Oranı %	Aracı Kişi Kurum
1886	6.500.000	6.500.000	5	Osmanlı Bankası
1888	1.617.647	1.132.352	5	Deutsche Bank
1890	8.609.964	6.457.473	4	Osmanlı Bankası
1890	4.995.500	3.796.580	4	Osmanlı Bankası
1891	6.948.612	6.253.750	4	Rotschild
1893	1.000.000	700.000	4	Vikont Zokeb
İS 94	1.760.000	1.293.600	4	Deutsche Bank
1894	9.033.574	8.220.552	3.5	Osmanlı B. Ve Rotschild
1896	3.272.720	2.749.084	5	Osmanlı Bankası
1902	8.600.020	6.880.016	4	Osmanlı Bankası
1903	2.376.000	2.376.000	4	Deutsche Bank
1903	2.640.000	2.112.000	4	Deutsche Bank
1904	2.750.000	2.158.750	4	Osmanlı Bankası
1904	5.306.664	4.248.932	4	Osmanlı Bankası
1905	2.640.000	2.098.800	4	Deutsche Bank
1906	9.537.000	8.154.135	4	Osmanlı Bankası
1908	9.988.000	9.988.000	4	Karşılığı Gelir
1908	4.711.124	3.069.4 55	4	Osmanlı Bankası

Tarafından Desteklenmiş Olan "19.yy'da Osmanlı Devletinde Difteri Hastalığı ve Mücadele (s.1-1-77)"Adlı Proje Çerçevesinde Hazırlanmıştır(Proje No:Fef.10.04) Ankara,2019, s.743.

¹⁷⁸Hatice Dayar, İsmail Küçükaksoy, Gülten Keçici, "Düyun-u Umumiye İdaresi İle Uluslararası Para Fonu'nun Karşılaştırılması", Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:21, Kütahya, 2009, s.37.

¹⁷⁹Biltekin, Özdemir, "1854-1914 Borçlanmaları Galata Bankerleri ve Osmanlı Bankası Düyun-u Umumiye İdaresi Türkiye Cumhuriyeti'nin Kabul Ettiği Osmanlı Devlet Borçları ", Ankara Ticaret Odası Yayını, ISBN: 978-9944-60-539,Ankara, Eylül 2009, s.82.

¹⁸⁰ Abdunnur Yıldız, "Osmanlı Devletinin Borçlanmasında Osmanlı Banka'sının Rolü ve Önemi", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar 2011, Cilt: 10, Sayı: 36 (318-330), s.328.

İKİNCİ BÖLÜM

2. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE EKONOMİ VE GÜMRÜKLER

2.1. İttihat Terakkinin Ekonomi Politikaları

Osmanlı Devleti'nin batı karşısındaki gerilemesi ve bu gerilemenin beraberinde ekonomik sorunları da getirmesi ile birlikte toplumda huzursuzluklar başlamış ve bu durum istismar edilmiştir. “Meşrutiyet döneminde vergi mi verilir?” gibi karışıklık yaratacak düşünceler ortaya çıkmıştır¹⁸¹. Bu durum devletin vergi tahsilatının durmasına neden olmuştur. Ülkenin gerilemesi, 1908 yılında Jön Türk hareketinin güçlenmesine sebep olmuştur¹⁸². 23 Temmuz 1908’de İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Bir sonraki günde II. Abdülhamit Kanun-i Esasiyi ikinci kez ilan ederek¹⁸³ tekrar yürürlüğe koymuştur.

İttihat ve Terakki döneminin iktisadî düşünce temsilcileri “sanayiciler” ve “ziraatçılar” olarak ikiye ayrılmıştır¹⁸⁴. Birinci grup Türkiye’nin kurtuluşunu sanayileşmekte görürken, ikinci grup ise serbesti-i mübadeleye dayanarak Türkiye’nin bir ziraat memleketi olduğunu ve bu nedenle tarıma önem verilmesinin daha doğru olduğunu düşünmektedir. Ancak II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte hangi biçimde olursa olsun yabancıların devletin iç işlerine karışmasını¹⁸⁵ engellemek için mücadele başlamıştır. Daha önce verilen kapitülasyonlar ve nakit ihtiyacı yabancı devletleri Osmanlı Devleti’nin iç işlerine müdahalelerini kolaylaştırmıştır. Nakit ihtiyacı sorunu ekonomide, eğitimde ve birçok alanda problem yaratınca her alanda millileşme adımları atılmıştır. Sanayiye teşvik amacıyla Ticaret Nazırlığı tarafından 1909 ve 1910 yıllarında iki tasarı oluşturulmuştur. Bu tasarılarından birisi nakit ihtiyacı

¹⁸¹ Zekeriya Demir, “İttihat ve Terakki Dönemi İktisat Politikası Tartışmaları”, Tarih ve Gelecek Dergisi, Mart 2021, Cilt 7, Sayı 1, s.182.

¹⁸² İhsan Burak Birecikli, “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme”, Akademik Bakış Cilt 2, Sayı 3 Kış 2008, s.215.

¹⁸³ Fatih Mehmet Sancaktar, II. Meşrutiyet Dönemi, İstanbul Üniversitesi Fakültesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Tarih Lisans Programı, s.9.

¹⁸⁴ Zekeriya Demir, “a.g.m.”, Tarih ve Gelecek Dergisi, Mart 2021, Cilt 7, Sayı 1, s.192.

¹⁸⁵ İhsan Burak, Birecikli, “a.g.m.”, Akademik Bakış, Cilt:2, Sayı:3, Kış 2008, s.211.

sorunun engellemek için ilk olarak, klasik bir yol olan ve iktisadın öngördüğü tasarruf ile sermaye birikimi oluşturmaya çalışılmıştır¹⁸⁶. Tasarruf konusunda yaşanan en büyük problem ise yerli ve yabancı tüccarların arasındaki eşitliğin sağlanamaması olmuştur. Bundan dolayı; hükümet “milli iktisat” ve “iktisadi uyanış” adı altında bir Müslüman-Türk girişimci sınıf yaratmaya çalışmıştır. Korumacı gümrük duvarları ardında tarım ve sanayisi ile birlikte kendi yağıyla kavrulacak bir ekonomi oluşturmak, milli şirketler, milli bankalar kurmak ve Müslüman esnafı örgütlemek istenmiştir¹⁸⁷. Bu çalışmaların somut yansıması olarak, 1909’dan itibaren Anadolu’nun çeşitli kentlerinde yerel bankalar ve kredi kooperatifleri kurulmuştur¹⁸⁸.

II. Meşrutiyet’ten itibaren milli bankacılık sisteminin geliştiği görülmektedir. Milli bankalara örnek vermek gerekirse, 1911 yılında arka arkaya Osmanlı Ticaret Bankası, İstanbul Bankası, Konya İktisad-ı Milli Bankası, Terhin-i Emlak ve İfraz-ı Arazi Bankası, İtibar-ı Ahali Şirketi (Credit Populaire) kurulmuştur¹⁸⁹. 1913 yılında ise “Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı” adı altında bir yasa çıkartılmıştır¹⁹⁰. Millileşme yolundaki bir diğer adım ise 1913 yılındaki Teşviki Sanayi Kanunu ile atılmıştır. 15 yıl süre ile yürürlükte kalacak olan bu yasa, Osmanlı’nın 1800’lü yıllarda genişleterek verdiği kapitülasyonları engellemek ve yerli üretimi arttırmak için çıkarılmıştır. Yine milli bankacılık düşüncesi ile 1917 yılında İtibar-i Milli Bankası¹⁹¹ kurulmuştur. Osmanlı yöneticileri; yabancı uzmanların, yeterli yerli sermaye ve kalifiye elemanın olmaması ve kapitülasyonlar ve dış borçların, olumsuz etkilerine rağmen sanayileşme hamlesini devam ettirme çabalarını sürdürmüşlerdir.

II. Meşrutiyet döneminde İstanbul ve İzmir’deki yayın organlarında seçici bir gümrük politikası izlenmesi gerektiği¹⁹² savunulmuştur. Seçici gümrük politikası ile ülke içinde üretilen ürünlere ithalatına kısıtlamalar getirmek ve ihracatta fazla

¹⁸⁶ Arzu Varlı, Murat Koraltürk, “II. Meşrutiyet’ten Erken Cumhuriyet’e Milli İktisadın Sürekliliği Ve İzmir İktisat Kongresi”, ÇTTAD, IX/ 20-21, (2010/Bahar- Güz),s.s.127-142, s.129.

¹⁸⁷ İhsan Burak, Birecikli, “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme”, Akademik Bakış, Cilt:2, Sayı:3, Kış 2008, s.221.

¹⁸⁸ Ahmet Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, İstanbul 1998, s.276-299. 20 Kasım 1863’te Mithat Paşa tarafından bu günkü Ziraat Bankası’nın temelini oluşturan Memleket Sandıkları kuruldu.

¹⁸⁹ Erol Ortağ, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bankacılığın Gelişimi ve Regülasyon”, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Yayın No; 326, İstanbul 2018, s.92.

¹⁹⁰ Kadir Kasalak, “Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye’de Sanayileşmeye Etkileri”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2012, Sayı:27, ss.65-79, s.67.

¹⁹¹ Suat Oktar, Arzu Varlı, “İttihat ve Terakki Döneminin Ulusal Bankası, Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Yıl 2009, cilt. XXVII, Sayı. 2, Sayfa, 01-20. s. 13.

¹⁹² Şevket, Pamuk, a.g.e., s.226.

vermek amaçlanmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin dış borçlanmaları bu duruma müsaade etmemiştir.

Devrin siyasi sorunları da göz önüne alındığında milli ekonominin oluşturulması imkansız gibi görünmektedir. Hatta bu konu ile ilgili Ahmed Muhyiddin Dahili İsti'mar adlı makalesinde “*Ekonomik anlamda kurtuluşun ülkenin siyasi kurtuluşunu da beraberinde getireceğini öne sürerken, özellikle Almanya'nın izlediği yolun, ülkenin imarı ve iktisadi geleceği için örnek alınması gerektiğini*” belirtmiştir. Sanayileşmek için milli iktisat görüşünün hakim kılınması gerektiğini bunun içinde ülkenin İngiliz emperyalizminin mali boyunduruğundan kurtulmasını şart olduğunu savunmuştur. Alman vatandaşı Aleksander Israel Hephand'ın¹⁹³ Türk Yurdu Dergisinde Milli İktisat Doktrini ile ilgili yayınlar yapması Osmanlı Devleti üzerindeki Alman etkisinin arttığının kanıtıdır¹⁹⁴. Artan Alman etkisine rağmen, meşrutiyetin ilanından birkaç ay sonra Bab-ı Ali, Richard Crawford¹⁹⁵ adlı bir İngiliz gümrük görevlisini Osmanlı gümrüklerini düzenlemek üzere görevlendirmiştir¹⁹⁶.

II. Meşrutiyet Döneminde milli ekonominin oluşturulmak istenmesinin ikinci önemli sebebi ise: yalnızca dışarıdan gelecek müdahaleye karşı değil aynı zamanda ülke içinde de ekonomik gücü elinde bulunduran gayrimüslimlere karşı da tepkidir¹⁹⁷. Ülke içinde bulunan yabancı devlet tüccarları ve Osmanlı'nın gayrimüslim tebaası olan tüccarların çeşitli gümrük imtiyazları sebebiyle onlara ülke ekonomisinde üstünlük kazandırmıştır. Zira sanayileşmiş ülkelerin mallarının hızla Osmanlı'ya akması zaten ilkel usullerde olan yerli üretimi çökertmiştir. Bu durum dış bağımlılığı arttırmıştır. Dışa bağımlılığın sanayileşme ile aşılabileceği anlaşılmıştır. Bununla ilgili olarak “Milli İktisat” düşüncesinin ortaya çıkışındaki en güçlü isimlerden birisi olan Ziya Gökalp “*İngiltere için faide sağlayan yegane usul*

¹⁹³ Osmanlı Devleti'ndeki adı Parvus'tur. Detaylı bilgi için: Engin Deniz, Aleksander Israel Hephand'ın (Parsuv Efendi) 1867-1924 Hayatı ve Fikirleri, bkz.

¹⁹⁴ Yusuf Kemal, Öztürk, “Osmanlıdan Genç Türkiye'ye Kalkınma Stratejisinin Teorik Arka Planı: 1914-1918 Milli İktisat Düşüncesi”, International Periodical For The Languages Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume/1, Winter, 2016,p.131-144, s.139.

¹⁹⁵ Önder Kocatürk, “Türk İngiliz İlişkilerinin Kopuş Sürecinde Son Aşama (1911-1914)”, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s. 454.

¹⁹⁶ Murat, Özyüksel, “İkinci Meşrutiyet ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman- İngiliz Nüfuz Mücadelesi”, İ.Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi No:38 (Mart 2008), s.243.

¹⁹⁷ İhsan Ömer, Atagenç, “2. Meşrutiyet Döneminden 27 Mayıs Sonrasına Türkiye'de “Milli İktisat” Düşüncesinin Dönüşümü ”, Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal), Vol:3, Issue:7, PP:1326-1337,s.1329.

gümrüklerin serbest olması kaidesi, yani açık kapı siyasetidir. Bu kaidenin İngiltere gibi büyük sanayie malik olmamış milletler tarafından kabul edilmesi, ilelebet İngiltere gibi sınai memleketlere iktisaden esir kalmasına intaç edecektir” demiştir. Ziya Gökalp’in “milli iktisat” anlayışı yalnızca sanayileşme ve kalkınma perspektifinde bir ekonomik hamle olarak görülmemelidir. Bu anlayış aynı zamanda “milletleşmenin” bir aracı olarak da önemli bir aracı olarak da göz önünde tutulmalıdır¹⁹⁸.

Korumacı ticaret ve serbest ticaret usulü Osmanlı aydınları arasında fikir ayrılıklarına sebep olmuştur. Serbest ticaret ve açık ekonomiden yana olan kesimlerin daha güçlü olmalarına karşın, koruyucu gümrük politikalarını savunan sanayileşmeden yana görüşler de ortaya çıkmıştır. Ali Kemal “İmtiyazat-ı Ecnebiyye” başlığıyla kaleme aldığı makalesine, yabancıların sahip oldukları ayrıcalıklardan bahsederek başlar. Makalenin devamında, Ali Kemal usul-i himaye (korumacı ekonomi politikası) taraftarı olmadığını altını çizmekle beraber, gümrük tarifelerini belirlemekte hükümetin elinin kolunun bağlı olmasını eleştirmiştir¹⁹⁹. Bir diğer Osmanlı aydını Celal Nuri ise, Osmanlının maruz kaldığı iktisadi emperyalizm bununla da sınırlı değildir. Kendine ait doğal kaynaklarını kullanamamakta, dengeli bir bütçe hazırlayamamaktadır. Vergi oranlarında, gümrük vergilerinin ayarlanabilmesinde yabancılar Osmanlıyı serbest bırakmamakta; işletme imtiyazları, tekeller, temettü vergisi, postalar Osmanlı Devleti'nin kendisini istediği gibi idare edememesi sonucunu doğurmaktadır²⁰⁰. Celal Nuri'nin açıklamalarına binaen Osmanlı devletinin ilk olarak ekonomisini kendisinin kontrol etmesi gerektiği açıklanmıştır.

2.1.1. II. Meşrutiyet Dönemi Gümrükler

Avrupalı devletler ile yapılan dış ticaret antlaşmaları ve Meşrutiyet dönemi boyunca ekonomik ve siyasi hayata yansıyan liberal politikalar gayrimüslim unsurların etkinliklerini arttırmıştır²⁰¹. İttihatçılar artan gayrimüslim etkisini

¹⁹⁸ İhsan Ömer, Atagenç, “a.g.m.”, s.1329.

¹⁹⁹ Mehmet Refik Bürüngüz, “Son Dönem Osmanlı Aydınlarının Sömürgecilik ve Emperyalizm Algısı”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2013, s.199.

²⁰⁰ Mehmet Refik Bürüngüz, “a.g.m.”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2013, s.77.

²⁰¹ Ali Yasin Kalabak, “a.g.m.”, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, ISSN: 2148- 3043, Nisan 2014, Yıl 14, sayı 27, s.317.

azaltmak ve yerli tüccarları güçlendirmek için ikinci bir Teşviki Sanayi Kanunu çıkarmışlardır²⁰². 1908 yılından 1914 yılına kadar ekonomi de Müslüman unsur ön plana çıkartılmaya çalışılsa da Osmanlı Devleti'nin önceki yıllarda vermiş olduğu kapitülasyonlar buna engel olmuştur. Birinci Dünya savaşı arifesinde siyasi ortamın gerginliğinden faydalanmak isteyen Osmanlı devleti %8 olan gümrük vergilerini %13'e çıkarmak istemiş hatta bu konuda İngiltere'nin onayını da almıştır. 10 Temmuz 1914 de %13'lük vergi uygulanmaya başlamıştır²⁰³.

Birinci Dünya Savaşının başlaması milli ekonomi oluşturma yolunda Müslüman Türk tüccarın güçlendirilmesi için uygun zemin oluşturulmak istenmiştir²⁰⁴. Zaten savaşta bulunduğu için İttihat ve Terakkiler ekonomiyeye doğrudan müdahale etme imkanı bulmuşlardır²⁰⁵. 8 Eylül 1914'de kapitülasyonların tek taraflı olarak iptal edildiği ilan edilmiştir. Ayrıca gümrük resimleri de %50 oranında arttırılmıştır. 21 Eylül 1914 tarihli kanun ile %11 gümrük uygulanan ürünlere %15, %8 olarak uygulanan vergiler ise %12'ye çıkarılmıştır. Ayrıca ihrac ürünlerinin değeri üzerinden alınan gümrük resminde de oran %10 olarak belirlenmiştir. 1 Ekim 1914 tarihinde yürürlüğe giren bu karar ile birlikte ithal ürünlerden alınan gümrük resmi %50 oranında arttırılmıştır²⁰⁶.

Bu dönemdeki önemli gelişmelerden biriside İstanbul'da bir İhracat Heyeti oluşturulması olmuştur²⁰⁷. Bu heyetin çalışmaları neticesinde 1913-1914 yıllarında ithalat ve ihracat arasındaki fark 422 milyon kuruşun atına düşmüştür²⁰⁸. Ülke içerisindeki yabancı sermayenin denetim altına alınması içinde kanunlar çıkarılmıştır. 15 Ekim 1914 tarihli Kavanin-i Mevcude de Uhd-i Atıkaya Müstenid Ahkâmın Lağvı Hakkında Kanun-ı Muvakkat ile Osmanlı Devleti Mevzuatında

²⁰² Ali Yasin Kalabak, "a.g.m.", Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, ISSN: 2148- 3043, Nisan 2014, Yıl 14, sayı 27, s.318.

²⁰³ Atasay Özdemir, "Petrolün Birinci Dünya Savaşındaki Yeri ve Savaş Sonrası Düzenlemelere Etkileri", 1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak, T.C. Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Uluslararası Sempozyum 20-21 Kasım, 2014 İstanbul, s.75.

²⁰⁴ Ali Yasin Kalabak, "a.g.m.", Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, ISSN: 2148- 3043, Nisan 2014, Yıl 14, sayı 27, s.318.

²⁰⁵ Ali Yasin Kalabak, "a.g.m.", Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, ISSN: 2148- 3043, Nisan 2014, Yıl 14, sayı 27, s.318.

²⁰⁶ Necmettin Şahin, Akif Yılmaz, Milli Mücadele Stratejisinin Mali İktisat Boyutu ve Sosyo-Ekonomik Dinamikleri, Vergi Müfettişleri Derneği, s.47.

²⁰⁷ Vedat Eldem, "Mütareke Ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi", Ankara, 1973, s.62-63.

²⁰⁸ Vedat Eldem, "a.g.m.", Ankara, 1973, s.90.

yabancı sermayeye tanınan imtiyazlardan kaynaklanan bütün hükümlerin geçerliliğini yitirdiği ilan edilmiştir. 13 Aralık 1914 tarihli Ecnebi Anonim ve Sermayesi Eshama Münkasım şirketler ile Ecnebi Sigorta şirketleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat ile de gerçek ve tüzel nitelikteki kişilerin Osmanlı Mevzuatı kapsamına alınması şartı getirilmiştir. Böylelikle Milli ekonomiyi oluşturma çabası kapsamında yabancı şirketlerin ayrıcalıklarına son verilmiştir. Aynı tarihli Temettü Vergisi Hakkında Kanun-ı Muvakkat ile o güne kadar gelir vergisi ödemekten muaf tutulan yabancı şirketler de vergi verme yükümlülüğü getirilmiştir²⁰⁹. Milli ekonomi düşüncesi ile korumacı gümrük politikasını savunan siyasetçiler gümrük tarifelerinde de değişiklik yapılmasını istemiştir. Yabancı ülkelerle bir an önce görüşme masasına oturarak, Osmanlı Devleti'nin iktisadi bağımsızlığını sağlayacak şekilde yeni ticari sözleşmeler imzalanması istenmiştir²¹⁰. II. Meşrutiyet Döneminde egemen olan ve dışarıdan hiç mal alınmaması değil, gümrük vergileri politikalarının Osmanlı Devlet'i lehine belirlenmesi gerektiği düşüncesi²¹¹ savaş döneminde de devam etmiştir.

Yapılan ticaret antlaşmaları gümrük sistemindeki düzenlemeler ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmeler, ülke içerisindeki yabancı sermayenin artması ve yabancı tüccarlara sunulan imtiyazlar Osmanlı Devlet'ini, kendi aleyhine olmak üzere dünya kapitalist düzeni ile hızlı bir şekilde de bütünleşmesine sebep olmuştur²¹². Osmanlı Devlet'i savaşın olağan üstü şartlarından faydalanarak çıkardığı kanunlar ile kapitalist dünya ile olan ilişkisini kendi lehine çevirmeye çalışmıştır.

Osmanlı Devlet'i çıkardığı kanunlar ile mamul maddelerin ihracatını kolaylaştırmak yabancı menşeli mamul ürünlerin ithalatını mümkün mertebe önlemek amacıyla bazı imtiyazları lağvı etmiş, ticaret antlaşmalarını gözden geçirmiş

²⁰⁹ Ali Yasin Kalabak, "a.g.m.", Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, ISSN: 2148- 3043, Nisan 2014, Yıl 14, sayı 27, s.318.

²¹⁰Zafer, Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde İktisadi Düşünce" Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:III, (1985), s.635-640, s.13.

²¹¹Metin Saraçoğlu, Ahmet Deniz Bozkurt, "Ahmed Midhat'ın Eserlerinde İktisadi Kavramların Yeri ve Önemi", Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Dergisi 21/2 (2019), s.328-341, s.338-339.

²¹² Süleyman, Hayta, "a.g.m.", Haziran 2019, s.419.

ve gümrük vergilerini arttırmışsa da rekabet gücü neredeyse tamamen kırılmış olan ekonomiyi toparlaması mümkün olmamıştır²¹³.

Birinci Dünya Savaş'ına Almanya'dan aldığı borç ile giren Osmanlı Devlet'i askeri siyasi ve ekonomik olarak Almanya etkisine girmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu durum askeriyede olduğu kadar ekonomide de kendisini göstermiştir. Türk Gümrük İdaresi ile Alman Gümrük İdaresi arasında bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre iki devlet arasında yapılacak ticaret sırasında gerek evrakların gerekse malların üzerinde gönderen ülkenin mührünün bulunması zorunluluğu getirilmiştir.

2.2. Mondros Mütarekesinden TBMM'NİN Açılışına Kadar Gümrükler

I. Dünya Savaşı'na Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'ın yanında giren Osmanlı Devleti üç kıtanın birbirine uzak çeşitli cephelerinde ve dört yıl gibi savaş için uzun bir süreçte çok kanlı çarpışmalar yaşamış, sonunda taraf olduğu devletlerle birlikte kesin yenilgiye uğramıştır²¹⁴. I. Dünya Savaşı sonrasında devam eden müzakere ve stratejiler yeni gerilimleri ortaya çıkarmış ve mağlup devletler ile ardı ardına antlaşmalar imzalanmaya başlanmıştır²¹⁵.

Osmanlı Devlet'i ile imzalanan Mondros Mütarekesi bir ateşkes antlaşması olmasının ötesinde maddeler içermiştir. Normal şartlarda barış görüşmeleri sırasında tarafların savaşı durdurması manasına gelmesi gereken mütareke, Osmanlı Devleti'nin neredeyse tamamen teslimini sağlayan maddeler içermiştir. Asayişin sağlayacak miktarda asker bırakılarak orduların terhis edilmesi kabul edildiği gibi iletişim ve ulaşım ağları da itilaf devletlerine teslim edilmiştir. Ayrıca meşhur 7. madde ile de ülke işgale açık hale gelmiştir. Anlaşmanın ekonomi ile alakalı maddeleri de mevcuttur. 8. Madde ile itilaf devletlerinin liman ve demirhanelerden

²¹³ Mustafa, Turan, "I. Dünya Savaşı Öncesinde Avrupa Devletlerinin Siyaset Stratejileri Ve Osmanlı Devleti ",100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu, 03-05 Kasım, Budapeşte, Ankara, 2015, s.61.

²¹⁴ Mehmet Kılıç, "Milli Mücadele Döneminin Siyasi Ve Siyasi Stratejik Açından Değerlendirilmesi", Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, ISSN:2587-2621, Volume 3 Issue 1, March 2019, s.49.

²¹⁵ Cengiz Şavklı, Tülay Aydın, "Mondros Mütarekesinin 7. Maddesine Göre Güney Bölgesinde Yapılan İşgaller Sırasında Uygulanan Fransız Ve İngiliz Stratejileri", Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 24-26 Ekim 2018 / Kahramanmaraş, Ankara, 2019,cilt:2, s.623.

istifade etmesi ve¹⁴. Madde ile de kömür mahrukat ve bahri levazımın (memleketin ihtiyacı karşılandıktan sonra) işgal güçlerince kullanılması kararlaştırılmıştır²¹⁶.

Savaş öncesinde ve sonrasında ekonomi ile ilgili yapılan çalışmalar savaşın kaybedilmesi neticesinde sonuçsuz kalmıştır. Hatta Mondros mütarekesi ile birlikte ekonomik özgürlüğün yanında siyasi bağımsızlıkta kaybedilme noktasına gelmiştir.

Bununla ilgili Vakit gazetesinin 1 Kasım 1918 tarihli nüshasında yer alan ve gazetenin başyazarı Ahmet Emin (Yalman) Beyin imzasını taşıyan “Mütareke” başlıklı yazıda bu noktaya değinilmiştir²¹⁷. Bu yazıda savaşın sona ermesi ile ilgili duyulan memnuniyetle birlikte mütarekeye karşı genel hoşnutsuzluğun olduğu, çekilen çilelere neden olan siyasetçilerin eleştirildiği, gelecekle ilgili endişelere dikkat çekildiği ve halka moral verecek geleceğe yönelik ümitlerin kaybedilmemesinin istendiği yazılmıştır²¹⁸. Ancak mütarekeden sonra Osmanlı Devleti ekonomik olarak büyük bir çöküntü yaşamış ve halkın temel ihtiyaçlarının karşılanmasında sıkıntı yaşamıştır.

Gıda maddesi temininde yaşanan sıkıntılar henüz savaş devam ederken başlamıştır. İstanbul’da gıda ürünlerinde kıtlık yaşanırken, ekmek, un ve şeker fiyatlarında büyük artışlar olmuştur. Osmanlı yöneticileri kötü gidiş durdurmak için bir takım tedbirler gayret etmişlerdir. Bazı gıda maddelerinin kullanılmasının yasaklanması ya da ekmek, et ve şeker gibi önemli besin maddelerinin yurt dışından veya Anadolu’dan getirilmesi yoluna başvurulmuştur²¹⁹. Alınan bütün tedbirlere rağmen, yalnızca un ve pirinç fiyatları düşmüş, et ve diğer ürünlerin pek çoğunun fiyatı, Amerika Birleşik Devletleri tarafından yapılan iaşe sevkiyatına rağmen artmaya devam etmiştir²²⁰.

²¹⁶ Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt:1, Ankara, 1953, s. 519-524.

²¹⁷ Erol Karcı, Betül Karcı, “Vakit Ve Alemdar Gazetelerine Göre Mütareke Dönemi (1 Kasım 1918-31 Ocak 1919)” Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 24-26 Ekim 2018 / Kahramanmaraş, Ankara, 2019, cilt:2, s.780.

²¹⁸ Erol Karcı, Betül Karcı, “Vakit Ve Alemdar Gazetelerine Göre Mütareke Dönemi (1 Kasım 1918-31 Ocak 1919)” Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 24-26 Ekim 2018 / Kahramanmaraş, Ankara, 2019, cilt:2, s.780.

²¹⁹ Erol Karcı, Betül Karcı, “Vakit Ve Alemdar Gazetelerine Göre Mütareke Dönemi (1 Kasım 1918-31 Ocak 1919)” Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 24-26 Ekim 2018 / Kahramanmaraş, Ankara, 2019, cilt:2, s.801.

²²⁰ Kemal Özden, “Hermann Baltzer’in Gözünden Mondros Mütarekesi’nin Başlangıcında Türkiye’deki Durum Ve Almanların Geri Dönüşü”, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu,

Kıtlık, mütarekeden sonrada devam etmiştir. Bu durumun en büyük sebebi gümrük depolarının yabancı devletlerin işgalinde olmasıdır. Depoların tamamı ihtiyaç malzemeleri ile dolu olmasına rağmen bu malların dağıtımına izin verilmemiştir. Depolar boşalmadığı için mal yüklü gemiler yüklerini boşaltacak depo bulamadıkları için İstanbul açıklarında beklemek zorunda kalmıştır²²¹.

İşgalci devletlerin depolar ve gümrükler üzerindeki denetimi gelir kaybına da neden olmuştur. Örneğin, Karaköy Rıhtımındaki bina ve depolar İngiliz askeri kuvvetleri tarafından işgal edilmiş olduğu için vapurların yanaşmasına izin verilmemiş, mallar ve yolcular gümrükten geçemedikleri için ciddi gelir kaybı yaşanmıştır²²² erişememesi gümrük gelirlerinde büyük kayıplar vermesine sebep olmuştur. Duyunu Umumiye ile birlikte tartışılır hale gelen ekonomik bağımsızlık işgal uygulamaları ile birlikte neredeyse tamamen kaybedilmiştir²²³.

Mütarekenin imzalanması ile birlikte daha önce arttırılan gümrük vergileri 1916 seviyesine geri çekilmiştir. Bu durum gümrük vergilerinin bütçedeki payının %20'lere kadar geriletmiştir. Zaten ekonomik çöküş içerisinde olan devlet iyiden iyiye zor duruma düşmüştür²²⁴.

İçinde bulunulan durumun vahametinin farkına varan Türk aydınları, Mustafa Kemal Paşa'nın yönlendirmesi ile 28 Ocak 1920 tarihinde Misak-ı Milliye ilan etmiştir. Bu belgede, siyasi olarak çok zor durumda olunmasına rağmen, ekonomide ihmal edilmemiş ve belgenin 6. Maddesinde: *“Milli ve İktisadi İnkişafatımız daire-imbkane girmek ve daha asri bir idare-i muntazama şeklinde tedavir-i umara muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizimde temin-i esbab ve inkişafatımızda İstiklal ve serbest-i tamme mahzar olmamız üssü'l esas-ı hayat ve becamızdır.bu sebeple siyasi adli, mali ve sair inkişafatımıza mani kuyuda muhalifiz. Tahakkuk*

Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 24-26 Ekim 2018 / Kahramanmaraş, Ankara, 2019,cilt:2, s.801. s.1113.

²²¹ Kemal Özden, “Hermann Baltzer’in Gözünden Mondros Mütarekesi’nin Başlangıcında Türkiye’deki Durum Ve Almanların Geri Dönüşü”, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 24-26 Ekim 2018 / Kahramanmaraş, Ankara, 2019,cilt:2, s.801.

²²² T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:88, “Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele Ve Mustafa Kemal Atatürk”, Ankara, 2007, s.19.

²²³ Mehmet Kılıç, “a.g.m.”, Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, ISSN:2587-2621, Volume 3 Issue 1, March 2019, s.49.

²²⁴ Necmettin Şahin, Akif Yılmaz, a.g.e, Vergi Müfettişleri Derneği, s.47.

*edecek d yunatımızın şerait-i tesviyesi de m gayir olmayacaktır*²²⁵” İfadesi yer almıştır.

Maddeden anlaşıldığı üzere kapitülasyonların kaldırılması istenmekte ve borçların ödenmesi meselesinin siyasi ve ekonomik bağımsızlığa aykırı olmaması bütün dünyaya ilan edilmiştir.²²⁶

²²⁵ Mustafa şentop, Editör: Haluk Alkan, Bir Asrı Geçen Birikimle, Misak-ı Mill ye Yeniden Bakmak, TBMM’nin A ılışının 100. Yılı, TBMM Yayınları, s.92.

²²⁶ Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, Temel Yayınları, Yayın No: 115, Tarih Kültür Dizisi:5, İstanbul 2000, s.310.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CUMHURİYET DÖNEMİ EKONOMİ VE GÜMRÜKLER

3.1. TBMM'nin Açılması ve Lozan Antlaşmasına Giden Süreçte Gümrükler

Türk Milleti, sınırlar ve ekonomik anlamdaki tam bağımsızlık isteklerini Misak-ı Milli'nin kabulü ile tüm dünyaya göstermiştir. Misak-ı Milli'nin kabulünden sonra İstanbul resmen işgal edilmiştir. İşgal ile birlikte Meclis-i Mebusan basılmış, bazı milletvekilleri tutuklanmış ve kapatılmıştır²²⁷. Ancak bu durum Milli Mücadeleyi bitirmediği gibi daha da alevlendirmiştir. Meclisin kapatılması ile birlikte Anadolu'da yeni bir meclis açmakta meşru hale gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın gayretleri neticesinde on beş gün gibi kısa bir sürede seçimler yapılmış ve 23 Nisan 1920 Cuma günü Büyük Millet Meclisi resmen çalışmalarına başlamıştır²²⁸. Mustafa Kemal Paşa'nın ilk meclis konuşmasında, meclisin açılışına kadar geçen zamandaki zorlu süreci anlatmış ve milletin bağımsızlığı için millet ile beraber nihayete kadar çalışacağına dair söz vermiştir²²⁹. Mülki, askeri makamların ve bütün milletin mercii Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak ilan edilmesi ile Meclis, tarih sahnesine bütün siyasi askeri, hukuki yetki ve kuvvetleri kendinde toplamış olarak ortaya çıkmıştır²³⁰. Meclisin açılması ile birlikte Ankara Milli Mücadelenin merkezi haline gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki meclis sadece askeri çalışmalar yapmak ile kalmamış tam bağımsızlığın bir parçası olan ekonomik meseleler ile de ilgilenmiştir. Bu bağlamda gümrük meselesi de ele alınmıştır. Yapılan düzenlemeler ile meclis kendisine gelir kaynağı oluşturmaya gayret etmiştir. Bunun içinde ilk olarak gümrük düzenlemeleri yapılmıştır.

²²⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 10 Nisan 1920, Sayı 20.

²²⁸ Yayın Sahibi Mustafa Şentop, Kuruluş Safhasında Belgelerle Türkiye Büyük Millet Meclisi Belgeler ve Fotoğraflar, TBMM'nin açılışının 100'üncü yılı, TBMM Basım Evi, 1.Baskı Ocak 2021, s.19.

²²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, 24.04.1920, Cilt 1, İctima Senesi 2, s.9.

²³⁰ Tarık Z. Tunaya, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri, s.229.

Gümrük vergisi ile ilgili olarak, ilk düzenleme 24 Haziran 1920 tarihli oturumunda yapılmıştır. Dönemin Maliye Vekili Ferit Bey gümrük vergisini %5 oranında arttırmak için teklif sunmuştur. Bunun için üç farklı komisyona incelemeye gönderilmiştir. Tartışılan diğer bir konu ise, gümrük vergisinin nakit ya da altın üzerinden alınması olmuştur. Bu görüşmelerde milletvekilleri arasında itiraz söz konusu olmuş, kıymet üzerinden alınması teklif edilmiştir²³¹. Maliye Vekili altın ve nakdi olarak alınan gümrük vergisinin eski bir uygulama olduğunu, çoğu devletin bu uygulamayı kullanmadığını ve belirli bir tarife üzerinden alındığını belirterek, verginin sıklet üzerinden alınması için yeni düzenlemeler yapılmaya başlandığını ifade etmiştir. Ferit Bey'in sunduğu teklif üç komisyon tarafından kabul edilmiş ve üç komisyondan da sorunsuz geçmiş ve 26 Temmuz 1920 tarihinde 8 ret oyuna karşılık 171 evet oyu ile kabul edilmiştir²³². Bilindiği üzere birinci meclisin en önemli özelliklerinden birisi milli olmasıdır. Bu durum göz önünde tutulduğunda sekiz ret oyunun %5'ten fazla artım yapılması yahut verginin farklı bir usulde alınmasını savunan vekiller tarafından verildiğini düşünmek kanaatindeyiz.

Vergi konusunda yapılan bir diğer düzenleme 2 Ağustos 1920 tarihinde kabul edilen ve 11 numaralı kanun ile olmuştur. Bu kanun ile maden kömüründen, gümrük vergisinin haricinde, yıkanmışından ton başına 3 lira, yıkanmamışından 2 lira alınması kabul edilmiştir²³³.

6 Eylül 1920 günü yapılan meclis oturumunda gümrük ambarları ile ilgili yeni bir düzenleme yapılması için teklif sunulmuştur. Teklif te gümrük ambarlarına getirilen malların, sonraki günlerde alınmamasından dolayı ambarların dolup taşıdığını ve yeni gelen malların dışarıda kalarak, yağmur vs. sebeplerden dolayı zarar gördüğü belirtilmiştir. Bunu için ambara gelen malların geldiği günden itibaren bir hafta süre ile ambarda muhafaza edilmesi bir hafta süreden sonra alınmadığı takdirde verginin %10 oranında arttırılması kararlaştırılmıştır²³⁴. 20 Eylül 1920 tarih ve 23 numaralı kanun ile ihraç edilen ürünlerin değerleri üzerinden alınmakta olan

²³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, 28.07.1920, Cilt 2, İçtima Senesi 1, s.2-398. (esbabı Mucibe kısmı)

²³² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, 02.09.1920, Cilt 3, İçtima Senesi 1, s.3.

²³³ Düstur 3. Tertip. C.1, s.38; TBMM Zabıt Ceridesi. D:1, C.3, Ankara 1981, s.20,30-40.

²³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 3, 06.09.1920, İçtima Senesi 1, sayfa. 593, s.3.

vergiden vazgeçilerek, ağırlık ve adet üzerinden alınması yöntemine geçilmiştir²³⁵. Böylelikle değerli ürünlerin fiyatlarının düşük gösterilmesi yoluyla yapılan vergi kaçakçılığının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

1921 yılının Ocak ayında 1920 senesi bütçe kanunu dolayısıyla yapılan görüşmelerde Maliye Vekili bütçe hakkında ayrıntılı bir izahatta bulunmuştur. İçinde bulunulan dönemin ekonomik sıkıntılarını ifade etmiş ve gelir kalemleri hakkında bilgi vermiştir. Konuşmasında gelir kalemlerinden biri olan gümrüklerden de bahsetmiştir. İşe başlanıldığı tarihte gümrüklerin bir kısmı işgal altında olduğunu belirterek: durumu şöyle açıklamıştır; *“savaştan önceki istatistiklerimize bakarak ve bundan maalesef elimizde olmayan memleketin bir kısmını dışarıya bırakarak yine bu gümrükten ithalat ve ihracatı tespit ettim. Bunun sonucunda (3.176.000) liralık ithalat, savaştan önceki gümrüklerin ithalat ve ihracatı yalnız gümrük resmi olarak ithalattan (4.181.000) lira elde edilirken, ihracattan (1.737.000) lira elde edilmiştir. Yani ihracat vergisinin miktarı eksiktir²³⁶.”* Vekilin verdiği bu bilgiler savaş sonrasında Türk yönetiminin denetimi altında kalan yerleri kapsamaktadır. Vekil bir sonraki gün verdiği bilgilerde devletin savaş öncesinde sahip olduğu toprakları da dahil ettiği bir istatistiği paylaşmıştır. Buna göre ithalat 7.315.000, ihracat ise 1.486.000 lira olarak tahmin edilmektedir²³⁷. Aradaki fark göz önüne alındığında Türk hakimiyetin de bulunan bölgelerin ithalat rakamında ciddi bir azalma olduğu görülmektedir. Öte yandan ihraç rakamında ciddi bir oynama olmaması devletin ihraç ürünlerinin önemli bir kısmının Anadolu’dan sağlandığını göstermektedir.

Ferit Bey’in yaptığı bu açıklama vekiller tarafından tatmin edici bulunmamıştır. Yaşanan gelir kaybını gümrükler ile ilgili düzenli bir tarifenin olmamasına bağlayan vekiller bu durumu eleştirmiştir. Ferit Bey; gümrük kapılarının çoğunun kapalı olduğunu ve vergilerin kontrolsüz arttırılmasının halka ağır geleceğini söyleyerek mevcut durumu savunmuştur²³⁸. Her ne olursa olsun yeni vergi oranları yüksek miktarda belirlendiği zaman halka ağır geleceği

²³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 4, 06.10.1920, İctima Senesi 1, Birleşim 79.s. 9. (esbabı mucibe).

²³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 7, 03.01.1921. İctima Senesi 1, s.136.

²³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 7, 03.01.1921. İctima Senesi 1, s.137.

²³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 7, 04.01.1921. İctima Senesi 1, s.178-187.

açıklanmıştır²³⁹. Bütün bunların yanında 7 milyon liralık açığın kapatılması için gümrük vergisinin %12 oranında artırılması tartışılmıştır²⁴⁰. En büyük geliri sağlayan İstanbul gümrüklerinin işgal altında olmasından dolayı gelir getiremeyeceği de belirtilmiştir²⁴¹. Yapılan araştırmalar sonucunda gümrüklere ve diğer vergilere yapılması tahmin edilen %12'lik zammın açığı 2 milyon liraya düşüreceği görülmüştür²⁴². Mecliste yapılan oturumda I. Dünya Savaşının bir iktisat savaşı oluşunu ve galip devletler tarafından devletin kendi iktisadi anlayışını işgal edilen devletin iktisadi kurumlarına yerleştirdiği konuşulmuştur. Bunun yanı sıra bir milletin istiklalinin ancak iktisadi özgürlük ile olacağını ve Osmanlı Devletinin kapitülasyonlardan dolayı istiklaline mani olduğu belirtilmiştir²⁴³. Gümrüklerin ne derece önemli olduğu yine bir meclis konuşmasında şöyle dile getirilmiştir; Saruhan milletvekili Mustafa Necati Bey, *“Samsun’a gittiğimiz bir vakit Samsun gümrüklerinin bir taraf, başıboş olduğunu zannettik. Gümrük müdürü ve gümrük memurları vazifelerini yerine getirmemektedirler. Bu durumun gümrük gelirlerinde kayıplara sebep olduğunu belirtmiştir ve gümrük meselesini halledersek hazineye büyük gelir sağlayacağını belirterek, kayıplar dillendirilmiştir*²⁴⁴”. Bu sorunu gidermek için, 5 Kanunevvel 1921 yılında gümrüklerde zaruri ihtiyaçlar haricinde alınan eşyalar için yeni gümrük düzenlemesi teklifi sunulmuştur²⁴⁵. Haricen eşyalar ise;

MADDE 1. -Her nevi dantel, fisto ve kurdelenin beş santim genişliğine kadar olan ipekli cinslerinden ellişer, keten ve ipekli cinslerinden otuzar ve eni beş santimi geçen ipeklilerinden yüzer ve keten ve ipliklerinden yetmiş beşer kuruş Gümrük Resmi alınır.

MADDE 2. -Her çeşit tülün her arşınından yüz kuruş Gümrük resmi alınır.

MADDE 3. -Çikolatanın beher kilosundan beş yüz kuruş Gümrük Resmi alınır.

²³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 7, 13.01.1921. İctima Senesi 1, s.272-273-274-275276-277-278. Birleşim 133.

²⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 7, 13.01.1921. İctima Senesi 1, s.272.

²⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 7, 13.01.1921. İctima Senesi 1, s.272.

²⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 7, 30.01.1921. İctima Senesi 1, s.14.

²⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 8, 24.02.1921. İctima Senesi 1, s.398.

²⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 9, 19.03.1921. İctima Senesi 2, s.315.

²⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 9, 24.03.1921. İctima Senesi 2, s.217.

MADDE 4. -İşbu kanunun yayınlanmasından sonra Memaliki Osmani 'yeye ithal edilmiş bulunan dantelâ, fisto ve kurdelanın her arşınından ve çikolatanın her kilosundan Gümrük Resminin nısfı tahsil olunur.

MADDE 5. - işbu kanunun neşrinden mukaddem Osmanlı'ya ithal edilmiş bulunan her eşyadan tahsil edilecek resmin sureti tahsil ve kontrolü yapılacaktır²⁴⁶. Bunlara ek olarak ziynet eşyaları da lüks eşyalar arasına alınmıştır. Bu düzenleme ile ilgili olarak Konya Milletvekili Vehbi Efendi; *“Bu kanun hakkında söz söylemeyecektim ancak biz mevcut üretimimiz ile Avrupa malları ile rekabet edemeyiz, verilen kapitülasyonlar dolayısı ile gümrüklerimizi düzenleyemediğimize göre, fiyatlarını %50 zam ederek girişi engelleyecek ve kendi ürünümüzü kendimiz üreteceğiz,²⁴⁷”* demiştir. Yerli üretimi arttırma adına yapılan çalışmaların yanında, gümrüklerde kaçakçılığı engellemek için, Erzurum Milletvekili Celalettin Arif Bey gümrük kapısında kontrol edilen malların üzerine bir etiket vurularak gümrükten geçtiği belli olsun demiştir²⁴⁸. Etiket yapılan ürünler satışa sunulduğu zaman gümrük kontrolünden geçip geçmediği belli olur diyerek kaçakçılık engellenmeye çalışılmıştır.

Bu dönemde yapılan değişiklikler daha çok halkın ihtiyaçlarını karşılamak için yapılmıştır. Değişiklikler şunlardır; 15 Nisan 1922 tarihli ve 217 sayılı “istihlak resmi hakkında kanun” ile şeker, çay, kahve ve petrolden alınan tüketim vergisinin miktarının arttırılmasının yanı sıra verginin kapsamı genişletilerek pirinç, baharat, margarin, mum, adi sabun ve boş çuvallarda verginin konusuna dahil edilmiştir. Bu mallar ithal edildiğinden, yapılan düzenlemeye döviz kaynaklarının dışarıya aktarımı önlenmeye çalışılmıştır²⁴⁹. Yani üretimi ülke içinde olabilecek ürünleri dışardan almak yerine üretmek için yüksek vergi oranı koyulmak istenmiştir. Bu malların ithali sırasında tüketim vergisi gümrük giriş kapısında gümrük vergileriyle birlikte tahsil olunmuştur²⁵⁰. Ancak bu kanun gümrük tarifesi ile ilgili olmadığı ve normal bir talimat ile düzeltilebileceği söylenerek söz konusu mesele kısa kesilmiştir. Ancak yine aynı gün yapılan oturumda gümrüklerin açık olduğunu bundan ziyade sınırların

²⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 9, 24.03.1921. İctima Senesi 2, s.222.

²⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 9, 26.03.1921. İctima Senesi 2, s.251-252.

²⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 10, 07.05.1921. İctima Senesi 2, s.252.

²⁴⁹ TBMM. Zabıt Ceridesi; D:1, C:19, TBMM'si Matbaası, Ankara, 1959, S:148-160, 172-173, 189-190; Düstur 3. Tertip, C:3, İstanbul 1929, s.54.

²⁵⁰ Necmettin Şahin, Akif Yılmaz, a.g.e, Vergi Müfettişleri Derneği, s.222.

açık olduğunu ve kaçakçılığa müsait bir ortam olduğu konuşulmuştur. Bunu engellemek için ise tüccarın gümrükten geçirdiği malın toplamını bir beyanname ile alması ve bu beyannameyi dükkanına asarak iki ayda bir yenilenmesi teklifi sunulmuştur. İki ayın sonunda getirdiğim maldan şu kadar sattım tekrar bu kadar yeni mal getirdim diye belirtmesi şartı getirilmelidir denilmiştir. Teklif kabul edilerek işleme konulmuştur²⁵¹. Aynı gün daha önce tartışılan ziynet vergilendirme konusu, gümrük tarifesinin B ve C cetvellerindeki değişiklikler son olarak ziynet eşyasından gümrük vergisi alınması kanunu, 175 oydan 29 redde karşı 146 evet oyu ile kabul edilmiştir²⁵². Sınırlarda gümrük noktalarının az olması ve sınır hattı boyunca herhangi bir güvenlik ve muhafaza teşkilatının olmaması önceki oturumda dillendirilmişti. Bu sorunun çözümü için güneydoğu sınırının belirlenmesi ve Türkiye ile Suriye arasında bir gümrük tarife antlaşması imzalanması kararlaştırılmıştır²⁵³. Antlaşmaya Türkiye Hükümeti adına ticaret müsteşarı Vahid Bey ve rüsumat şubesi müdürü adına İsmail Hakkı Bey katılmıştır. Suriye adına, Fransa Hükümeti komiserliği, Suriye ve Lübnan Hükümetleri Müsteşarı umumiyesi ve Fransa gümrükleri Müdürü Musiv Mlunki Venasi'nin de aralarında²⁵⁴ bulunduğu komisyon ile 27 Teşrinevvel 1921 tarihinde Ankara'da iki nüsha olarak imzalanmıştır²⁵⁵. Gümrüklerde kaçakçılığı engellemek ve gümrükleri denetlemek için Maliye Vekâleti tarafından dört tane müfettişlik kurulması 11 ret ve 107 oy ile kabul edilmiştir²⁵⁶.

Mecliste 1922 senesi bütçe görüşmesi yapılırken üzerinde en çok durulan konu gümrükler olmuştur. Devlete en çok gelir getiren vergiler arasında olan gümrük, kontrol edilmesi en zor olan vergidir. Çünkü kara ve deniz sınırı boyunca gümrük birimlerinin olması ve memurların işlerini tam olarak yapması önemlidir. Sınır boylarında gümrük birimlerinin olmaması ve tarifede olan karışıklıklar kaçakçılık için uygun şartlar sağlamaktadır. Gümrüklerdeki en büyük problem ise eşyanın kıymeti üzerinden alınan tarife uygulamasıdır. Ziynet eşyalarındaki zaafiyeti ortadan kaldırmak için düzenleme yapılmış ancak eşya kıymeti üzerine ortak bir

²⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 9, 26.03.1921. İçtima Senesi 2, s.254-255.

²⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 9, 26.03.1921. İçtima Senesi 2, s.256.

²⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 14, 01.11.1921. İçtima Senesi 2, s.25-26.

²⁵⁴ Türkiye Gümrük Mecmuası, Milli Kütüphane Arşivi, 1926 Ekim Sayı 1,s.5.

²⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 14, 01.11.1921. İçtima Senesi 2, s.26.

²⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 15, 20.12.1921. İçtima Senesi 2, s.171-185.

noktaya varılamamıştır. Ziynet eşyaları ile ilgili karışıklığı dönemin maliye Hasan Fehmi Bey şu şekilde açıklamıştır “ziynet eşyasında olduğu gibi gümrük resmine tabi olmayan diğer eşya üzerinde de maatteessüf kaçakçılık vardır²⁵⁷” demiştir. Maliye vekili Hasan Fehmi Bey, sözlerine şu şekilde devam etmiştir, “Gümrüklerimizden bilhassa ticareti hariciyemizde tarife usulü bizim için bir esas ve bir prensip meselesidir ve katidir. Hiçbir sebep ve vesile ile tarife usulünü kaldırarak bunun yerine eskisi gibi kıymet üzerinden resim almak gibi bir sakim usulü ihya ve iade etmek taraftarı değiliz. Bu bizim için bir prensip meselesidir. Tarife Kanunu tadil edilebilir, lâzım gelen düzenlemeler yapılabilir. Fakat yine tarife usulü esastır. Bu esastan hiçbir vazgeçmeyeceğimizi burada bir daha Meclisi Âlinize karşı tekrar ediyorum. Bütün dünya işitsin²⁵⁸.” Bunun üzerine 1922 bütçe görüşmesinde tarifede değişiklik yapılmayarak gümrük noktalarında başarılı memurlar ve gümrüklerde muhafaza teşkilâtı; bilhassa kara gümrük teşkilâtında ve bilhassa gayritabiî İskenderun körfezinden İran hududuna doğru, gayet vâsi, gayet sıkı bir muhafaza teşkilâtı yapmak mecburiyetindeyiz²⁵⁹, denilerek güvenlik önlemleri için çalışmalar başlatılmıştır.

Milli Mücadele döneminde tüm imkânlar kısıtlı iken ekonomi alanında da büyük sıkıntılar yaşanmış ve bu sıkıntıların giderilmesi için çalışmalar yapılmış olsa bile çok etkili olmamıştır. Daha sonra ise gümrük tarifeleri ile ilgili olarak Lozan Antlaşmasında yeni düzenlemeler yapılmıştır.

3.2. Lozan Konferansı ve Lozan Antlaşması’nda (11 Kasım 1922- 24 Temmuz 1923) Gümrükler

BMM’nin açılmasından 3 yıl sonra imzalanan Lozan Antlaşması ile Türk milletinin bağımsızlığı kabul edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonunda yapılmış antlaşmaların, Lozan dışında, hepsi galip devletler tarafından mağluplara zorla kabul ettirilmiş olan metinlerdir²⁶⁰. Diğer antlaşmalar taraflar arasında müzakere ile yapılmadığından tek taraflı bir memnuniyet olduğu için II. Dünya savaşının en

²⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 21, 26.06.1922. İctima Senesi 3, s.75.

²⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 21, 26.06.1922. İctima Senesi 3, s.76.

²⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 21, 26.06.1922. İctima Senesi 3, s.78.

²⁶⁰ Rauf Versan, Yirmibirinci Yüzyıla Giderken Lozan Antlaşması, İHFM C. LVI-S 1-4(1998), s.185.

önemli sebeplerinden birisi olmuştur. Ancak Lozan Antlaşması taraflar arasında tartışılarak ve taraf devletlerarasında barış ve istikrarın temelini oluşturacak şekilde imzalanmıştır.

Her ne kadar milli mücadele kazanılmış olsa da Lozan görüşmeleri hararetli tartışmalara sahne olmuştur. Osmanlı Devleti üzerindeki imtiyazlarından vazgeçmek istemeyen devletler Türk Heyetinin isteklerini kendilerine göre şekillendirmek konusunda büyük çaba sarf etmiştir. Aynı şekilde bu devletlerin teklifleri mecliste de heyecanlı tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle gümrükler alanında yeni Türk devletinin yaptığı düzenlemeler çok tartışılmıştır. Yabancı devletlerin gümrük meselelerini kendi çıkarlarına göre yapılmasına karar verme olasılıkları mecliste ciddi bir endişe uyandırmıştır²⁶¹. Maliye vekili Hasan Fehmi Bey Lozan heyetine duyduğu güveni dile getirerek çıkarlarımızın sonuna kadar savunulacağını ifade etmiştir. Yine mecliste gümrük ile ilgili olan kararlarda Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey böyle bir kararı milletin seçtiği vekiller yani kongreye giden temsilcilerimiz karar verebilir şeklinde açıklamıştır²⁶².

Bu tartışmalar arasındaki önemli bir diğer konuda Osmanlı Devleti'nin dış borçları için ayrılan gümrük gelirleri olmuştur. Lozan Antlaşması ile bazı bölgelerin gümrük gelirlerinin dış borçları ödemesinin dışında tutulması olmuştur. Antlaşmanın ilgili maddesi şöyledir; madde 50. Maddeye göre; (1910-1911), (1911-1912) senesi maliyeleri zarfındaki gelirlerin, gümrük gelirleri taraf devletlerarasında nispete alınmayacaktır²⁶³. Yine bu maddenin birinci fıkrası hükümleri gereğince bölüşülecek payın yıllık taksitler toplamına göre tutarı, söz konusu adalar ve ayrılan ülkelerin, genel gelirleri toplamı ortalamasının, 1907 yılında konulan ek gümrük vergisi ile birlikte, 1910-1911 ve 1911-1912 bütçe yılları sırasında Osmanlı Devletinin hazine gelirlerinin toplamının ortalamasıyla eş oranda olacaktır²⁶⁴. Ayrıca 1907 yılında konulan ek gümrük vergi gelirleri toprak ve adalar paylaştırıldıktan sonra kalan

²⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 27, 05.02.1923, İctima Senesi 3, s.174.

²⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 27, 05.02.1923, İctima Senesi 3, s.181.

²⁶³ Düstur, 3. Tertip, Cilt;5, 11 Ağustos 1339- 19 Teşrin Evvel 1340,İstanbul Necmi İstiklal Matbaası 1931,S.50.

²⁶⁴ Lozan Antlaşması (Traile de Paix), Lozan, 24 Temmuz 1923 (Metni),s.13.

yerlerin gelirleri ile eş tutulacaktır²⁶⁵. 5 Temmuz 1890 tarihli Türk gümrük tarifesi için yeniden düzenlenerek yayınlanması için uluslararası bir birlik kurulmuştur.

Lozan da görüşülen bir diğer konuda Türkiye'nin ticaret özgürlüğünden yararlanması ve ekonomik gelişmesini sağlaması için yeni gümrük vergileri koyabilmesi olmuştur. Buradaki en büyük sıkıntı yıllardır imtiyazlar doğrultusunda Osmanlı Devletinde ticaret yapan devletlerin yeni sisteme ayak uyduramamaları ile alakalı olmuştur. Bu nedenle yeni gümrük tarifeleri oluşturulurken bir geçiş döneminin olmasını uygun görülmüştür²⁶⁶. Fransa ve İngiltere heyetleri gümrükler ile ilgili olarak sundukları teklifte; Türkiye müttefik devletler ile ticaret sözleşmesi yapana kadar devletlere uygulanacak olan rejim ulus rejimi olacaktır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti gümrük bölgelerinde hangi milletin nüfusu fazla ise o millete verdiği ayrıcalıkları uygulamıştır. Bu duruma ulus²⁶⁷ rejimi adı verilmiştir.

Anlaşma yapıldıktan 2 yıl sonra yürürlüğe girecek ve Türkiye en düşük gümrük vergilerinin konulmasını ön görecektir. Bu anlaşma diğer müttefik devlet için de geçerli olacaktır. Eğer bir anlaşmazlık çıkarsa Milletler Cemiyetinin belirlediği herhangi bir mahkeme ile sorun çözülecek ve sorun çözülünceye kadar ulus rejimi kullanılmaya devam edecektir. Aynı şekilde anlaşma yürürlüğe girdikten sonra ithalat vergisi 25 Nisan 1911 tarihli sözleşmede ön görüldüğü gibi %4'lük artışla uygulanacaktır. İhracat vergisi ise toplam değerinin %15'ini ve söz konusu her malın değerinin %20'sini geçmeyecektir. Bunların haricinde Osmanlı devlet borcunun 1907 ve 1911 anlaşmalarındaki güvenceleri göz ardı edilmeyecek ve Osmanlı Devlet borçları için ayrılan gümrük gelirleri oranlarında indirim yapılmayacaktır²⁶⁸. Bu durum Osmanlı Devleti'nin gümrük oranlarını kendilerinin belirlemesine engel olduğu gibi gelirleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmasını da engellemiştir. Türk temsilcileri bu duruma karşı çıkmış ve ulus rejiminin sekiz yıl önce bırakıldığını müttefiklerin tekliflerini kabul edilmesinin kapitülasyon, rejime

²⁶⁵ Lozan Antlaşması (Traile de Paix), Lozan, 24 Temmuz 1923 (Metni),s.14.

²⁶⁶ Seha L. Meray, Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:320, Ankara Üniversitesi Basımevi, 28. 12. 2018, s.288-297.

²⁶⁷ Ulus aynı yerde doğmuş insan topluluğu anlamına gelmektedir. Detaylı bilgi için bakınız; Ufuk Şimşek, "Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devlet'inin kimlik Arayışları (1718-1938)",Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum, 2008, s.55.

²⁶⁸ Seha L. Meray, a.g.e., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:320, Ankara Üniversitesi Basımevi, 28/12/2018, Takım:1, cilt:3, s.289.

geri d6nelmesi anlamına geldiğini savunmuştur. 6zg6r bir 6lkede g6mr6k tarifeleri, belirli bir ekonomik rejim, kurulmasında bir araç ise T6rkiye'ye teklif edilen sistemin, bu amaca hizmet etmediği belirtilmiştir. T6m bunların sonucunda T6rkiye ve M6ttefik Devletler antlaşmanın imzalanmasından başlayarak iki yıl içinde aralarında devletler hukuku kurallarına ve karşılıklı olma ilkesine dayanan ticaret antlaşmaları yapmaya karar verdiklerini bildirmişlerdir.

G6r6ld6đ6 6zere T6rk Heyeti g6r6şmelerin başında ulus rejimini ret etmiş olsa da geçiş s6recine kadar bu uygulamayı kabul etmek durumunda kalmıştır. Bu sayede yeni antlaşma imzalanıncaya kadar hali hazırda y6r6rl6kte olan g6mr6k tarifelerini kullanmaya devam etmiştir. Bununla birlikte 30 Eyl6l 1922'de Suriye ile imzalana ticaret antlaşması bu kapsamın dışında bırakılmıřtır²⁶⁹.

Lozan Antlaşması kapsamında ticaret antlaşması imzalanmayan devletler için yeni tarife d6zenlemesi yapılmıştır. D6zenlemeye g6re 28 Temmuz 1920 tarihli kanunda %5 olan g6mr6k vergi %8 oranına y6kseltilmiřtir²⁷⁰.

Hen6z Lozan g6r6şmeleri devam ederken devlet, ekonomi alanında yenilikler yapmak için adımlar atmıştır. Savaş meydanında kazanılan zaferden sonra ekonomi alanında da yeni zaferler elde edilerek milli m6cadele talandırılmak istenmiştir. Bu amaçla 17 şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında 6zmir'de geniş katılımlı bir 6ktisat Kongresi d6zenlenmiştir.

3.3. 17 şubat- 4 Mart 1923 6zmir 6ktisat Kongresi

Milli M6cadele'nin kazanılması, 6tilaf Devletleri ile T6rk temsilcilerini aynı masada buluşturmuş ve Kasım 1922'de başlayıp kesintiye uğrayarak Temmuz 1923'e kadar s6rececek olan Lozan Konferansı s6recini başlatmıştır. Lozan Konferansı'nın kesintiye uğradığı d6nemde, yeni T6rk Devleti'nin ekonomi politikasının belirlenmesi ve dış d6nyaya tam bağımsızlıkta kararlılığın g6sterilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa'nın desteği ve d6nemin 6ktisat vekili Mahmut Esat (Bozkurt) Bey'in girişimleriyle, 17 şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında Kazım Karabekir Paşa başkanlığında 6ktisat Kongresi 6zmir de

²⁶⁹ Seha L. Meray, a.g.e., Ankara 6niversitesi Siyasal Bilgiler Fak6ltesi Yayınları No:320, Ankara 6niversitesi Basımevi, 28/12/2018, Takım:1, cilt:3, s.297-298-299-300.

²⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2,28.07.1920. Cilt 20, 6tima Senesi 3, s.100.

toplanmıştır. Kongreye işçi, çiftçi, tüccar ve sanayici temsilcilerinden 1135 kişi katılmıştır²⁷¹. Geniş katılımlı kongrede bağımsız ekonomiye geçiş için alınacak tedbirler görüşülmüştür²⁷².

Kongrenin önemli gündemlerinde biriside gümrükler olmuştur. Sanayiciler, yabancı sermaye ve ürünlere karşı koruma talep etmiştir. Türkiye’de üretilen ürünlerin korunmasını ama üretilemeyenlere karşı ise gümrüklerin sıfıra indirilmesini beklediklerini açıklanmıştır. Böylece Cumhuriyet döneminde uzun bir süre devam edecek olan korumacı ekonominin ilk işaretleri verilmiştir. Sanayiciler ayrıca ihtiyaçtan fazla olan ya da üretilen hammaddenin ihracı istemiştir²⁷³.

Yine kongrede, geçimleri ormana bağlı olan köylülerin ve çiftçilerin, ihtiyaçları nispetinde kendi sınırları dâhilinde ormandan yararlanmasına imkân verilmesi, her çeşit gümrük ve vergilerden muaf tutulması önemlidir²⁷⁴ şeklinde talep edilmiştir.

Milli Türk Ticaret Birliği’nce²⁷⁵ temsil edilen grup kuvvetli bir milliyetçi tutum sergilemiştir. İthal mallarına gümrük resmi konulmasını, yabancı sermayeye taviz ya da tekeller verilmemesini, ülke karasularında serbest taşımacılık hakkının Türklere verilesine ve en kısa sürede para basma yetkisine sahip milli bir bankanın kurulmasını talep etmişlerdir²⁷⁶. Özellikle gümrük meselesi gümrük istiklali olarak adlandırılmış ve katılımcıların oy birliği ile talep edilmiştir²⁷⁷. Kongrede gümrükleri himaye usulü ile ilgili olarak, ülkemizde üretilen ürünlere ağır gümrük vergisi koyularak ülke içine girişini zorlaştırmak ve ülkede üretilmeyen ürünlerin girişini

²⁷¹ A. Gündüz Ökçün, a.g.e., s.3-4.

²⁷² Erdinç Tokgöz, Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2009), 9. Basım, İmaj Yayınevi, Ankara, 2009, s.44; Hüseyin Şahin, Türkiye Ekonomisi- Tarihsel Gelişimi- Bugünkü Durumu, 5. Basım, Ezgi Kitapevi, Bursa, 1998, s.33.

²⁷³ Mehmet Kayıran, Selami Saygın, “İzmir İktisat Kongresi”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi 2019 Cilt 2, sayı 5, S.57.

²⁷⁴ Emre Güneşer Bozdağ, “Türkiye İktisat Kongresi-İzmir 1923: Türkiye’nin İktisadi Kalkınmasında Atılan İlk Tohum”, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, TÜRKTOB Dergisi 2018, Sayı: 27, Sayfa: 39-41, S.41.

²⁷⁵ Milli Türk Ticaret Birliğinin İzmir İktisat Kongresi faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bakınız. Osman Kubilay Gül, “Ahmet Hamdi Başar ve İktisadi Devletçilik”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2011, s. 35-40.

²⁷⁶ Serdar Şahinkaya, “Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi (17 Şubat- 4 Mart 1923)”, İstanbul Yüksek Ticaret ve Marmara Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi Mezunlar Derneği, Konferans İzmir İktisat Kongresinin 93.Yılı Anmasında, 2 Mart 2016, Ankara, S.55.

²⁷⁷ Serdar Şahinkaya, “a.g.m.”, İstanbul Yüksek Ticaret ve Marmara Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi Mezunlar Derneği, Konferans İzmir İktisat Kongresinin 93.Yılı Anmasında, 2 Mart 2016, Ankara, S.90.

kolaylaştırmak için düşük gümrük tarifeleri uygulanmasına karar verilmiştir. aynı zamanda ziraatta kullanılacak olan makine ve makine parçalarının gümrük vergisinden muaf tutulması oy birliği ile kabul edilmiştir²⁷⁸.

Kongre sonunda Kazım Karabekir Paşa'nın bizzat kaleme aldığı Misak-ı İktisadi adı verilen ant kabul edilmiştir²⁷⁹. Misak-ı Milliye atıfla Misak-ı İktisadi olarak alınan kararlar ekonomiye verilen büyük önemin gösterilmesi açısından önemlidir.

Misak-ı iktisadi ile gelişmiş devletlerin egemenliği altına girmeden Türkiye'nin kendi kaynakları ile kalkınması ön görülmüştür.

Bu ant, Batılı devletlerin ekonomik egemenliği altına girmeden, Türkiye'nin kendi kaynaklarıyla kalkınmasını öngörmektedir. Buna ek olarak, yabancı sermayeye karşı çıkılmadığını ancak, TBMM'nin kanunlarına uymak koşuluyla yabancı sermayenin yatırım yapabileceği, kapitülasyonların asla kabul edilmeyeceği, sosyalist ekonominin benimsenmeyeceği vurgusu yapılarak tam bağımsızlık yapılmıştır²⁸⁰. Lozan kongresinin kesintiye uğradığı bir dönemde düzenlenmesi ve düzenlenmesinin yanında aldığı kararlar ile Lozan katılımcısı devletlere ülkenin her alanda bağımsız olma azmine sıkı sıkıya bağlı olduğu mesajı verilmiştir.

3.4. 1923-1928 Yılları Arasında Gümrükler

Lozan Antlaşmasının imzalanmasından sonra, mecliste 1923 yılı bütçe görüşmeleri yapılırken üzerinde en çok durulan konu savaştan ciddi manada etkilenmiş hatta işgal yaşamış olan İstanbul gümrüklerinin %5 oranında arttırılması olmuştur²⁸¹. 28 Şubat 1923 tarihli avans kanunun beşinci maddesi ile buğday, un ve bunlardan üretilen ürünlerin gümrük vergisi %5 oranında arttırılmıştır²⁸². Avans Kanunun bir diğer önemli maddesi ise, hariçten ithal edilecek hayvanların iki sene müddetle Gümrük Resminden muaf olmasına dairdir. Kanun meclisteki görüşmeleri

²⁷⁸ Mehmet Kayıran, Selami Saygın, “İzmir İktisat Kongresi”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi 2019 Cilt 2 Sayı 5, s. 50.

²⁷⁹ A. Gündüz Ökçün, a.g.e. s.323-325.

²⁸⁰ Hüseyin Şahin, a.g.e., s.33-34.

²⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 27, 28.02.1923. İçtima Senesi 8, s.534.

²⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 29, 12.04.1923. İçtima Senesi 4, s.85.

sırasında 10 ret 8 çekimser oya karşılık 161 kabul oyu kullanılmıştır²⁸³. Bu sayede ekonomisi büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa bağlı olan ülkenin hayvancılık alanında ilerlemesi sağlanmaya çalışılmıştır. Ziraat konusunda da aynı düşüncenin hakim olduğu görülmektedir.

Ziraatta kullanılan ürünlerin 'hariçten ithal edilecek maddenin Gümrük ve İstihlâk Resmine dair Kanuna 178 milletvekilinin katılımı ile 29 ret ve 4 müstenkife karşı 145 oy ile kabul edilmiştir²⁸⁴. Aynı kanunun içeriğinde ziraat için kullanılacak makinalar, binek hayvanı at ve kısarak bunlara ek olarak damızlık keçi ve koyununda gümrük vergisinden muaf tutulması istenmiştir.

1923 yılı bütçe görüşmelerinde tarım ürünlerinin gümrük vergileri ile ilgili önemli bir değişiklik yapılmamıştır. Bağımsız gümrük politikası konusunda en önemli adım Nisan 1923'te İstanbul Gümrük vergisi Ankara Hükümeti'nce tahsil edilmesi olmuştur. Ekim 1923'te de Düyun-u Umûmiye İdaresi'nin gelir toplama yetkisine son verilmiş ve duyunu umumiye kapatılmıştır²⁸⁵. Böylece Osmanlı döneminde yabancılara teminat olarak bırakılan gümrük gelirlerinin çoğunluğu Ankara Hükümetinin kontrolüne geçmiş, bağımsız devletin en büyük engeli ortadan kaldırılmıştır

1924 yılında gümrüklerle ilgili olarak ortaya çıkan ilk sorun gümrüklerce basılıp belli bir değerde satılan evrakın kağıt fiyatlarındaki değişiklik zarara sebep vermesi olmuştur. Zararı önüne geçilmesi için kağıt bedellerinde artış talep edilmiştir. Gümrük kanunu 14. Maddesinde yapılan değişiklik ile; gümrük evraklarının gümrük idarelerince basılacağı, manifesto ve barnamelerin beşer, ordinoların birer kuruşa satılacağı bunların dışında üzerine yazılarak gösterilecek ve verilecek evrakların gümrüklerce kabul olunmayacağı belirtilmiştir²⁸⁶. Böylelikle gümrük vergileri haricinde evraklar satışından da kar elde edilmesi hedeflenmiştir.

1924 yılında Türk denizciliğinin geliştirilmesi için çaba sarf edilmiştir. İstanbul milletvekilleri Ali Rıza ve Ahmet Hamdi Beyler Türkiye Cumhuriyetine ait şirketler ve şahıslar tarafından satın alınan gemilerin gümrük vergisi dışında

²⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 29, 12.04.1923. İctima Senesi 4, s.95.

²⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 29, 12.04.1923. İctima Senesi 4, s.95.

²⁸⁵ Saffet, Kartopu, "Düyun-u Umûmiye İdaresi ve İdareyle İlgili Görüşler", Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, 2012, Cilt: 1, Sayı: 2(32-40), s.38-39.

²⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 5, 31 Ocak 1923, İctima Senesi 1, s.507.

tutulması için bir kanun teklifi sunmuştur. Teklifin gerekçesinde Türk gemicilerinin birçok zorlukla mücadele ettiği bu nedenle gemi ithal etmek isteyen müteşebbislerden gümrük vergisi almak yerine alınmaması bilakis prim ve teşvik verilmesi gerektiği belirtilmiştir²⁸⁷.

9 Şubat 1924 yılında bazı özel durular içinde gümrük muafiyeti uygulanmıştır. Örneğin Trabzon ve Rize'ye ithal edilecek olan mısırdan gümrük vergisi alınmaması bazı ilaçlar ve tıbbi aletlerin²⁸⁸. Gümrük vergisinden muaf olmaları kararlaştırılmıştır. Bu dönemde topyekün bir değişiklik yerine acil ihtiyaç duyulan ve ekonomiyi geliştirecek mallara uygulanmıştır²⁸⁹.

1925 yılında gümrük tarifelerinde gözle görünür bir değişim yaşanmazken eski kanunlara ilave düzenlemeler yapılmıştır. Değişiklik yapılan kanunlar şu şekildedir; 14 Nisan 1925 günü düzenleme yapılan gümrük kanunun 20. Maddesine ekleme yapılarak²⁹⁰ Türkiye limanlarında seyreden hacmi yirmi tondan az olan küçük gemiler manifesto vermesinden istisna tutulup ulaştıkları limanlarda yükleri hakkında sözlü bilgi vermeleri bu bilgi gümrük idareleri tarafından kayıt yaptırılıp kaptanlarca imzalanması kararlaştırılmıştır. Aynı dönemde vergi alınmayan gazete kağıdı gibi gösterilerek başka amaçla kullanılan kağıtlar ile ilgilide tedbir alınmıştır. 15 Haziran 1925 günü çıkarılan kanun ile vergi kaybı engellenmeye çalışmıştır.

1923 yılında kaçakçılığı engellemek için çıkarılan gümrük kanuna ek olarak, 25 Ocak 1926 yılında gümrük kanun 9. maddesinde değişiklik yapılmıştır. Değişikliğin nedeni ise, önceden ithal edilmiş olan benzinlerin miktarının belirlemek için yapılmıştır. Kanuna göre benzin ithal eden kişiler daha önce ithal ettikleri benzinden ellerinde ne kadar kaldığını bir ay içerisinde bir beyanname bildirmek zorunluluğu getirilmiştir. Beyannamede belirtilen miktarın gittiği yerde ortalama iki ay içinde ahaliye satmak veya ihraç etmek şartı getirilmiştir. İhracat ile satılan malların gümrük ve tüketim vergileri ihraç iskelesinde alınacaktır²⁹¹, diye değişiklik yapılarak uygulamaya konulmuştur. 1922 yılında Türkiye ve Suriye arasında imzalanan gümrük antlaşmasında yeni düzenlemeler yapılarak 1926 yılında tekrar

²⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 5, 14.02.1924. İçtima Senesi 1, s.839.

²⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 10, 11. 11. 1924. İçtima Senesi 2, s.182.

²⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 5, 09.02.1924. İçtima Senesi 1, s.644.

²⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 18,10. 14. 04. 1925. İçtima Senesi 2, s.87.

²⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 21,25. 01. 1926. İçtima Senesi 3, s.256.

imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma esas olarak her iki tarafın bugün geçerli gümrük tarifelerini kabul ve Türkiye ve Suriye ürünleri ve gelen şeyleri hakkında karşılıklı bazı tenzilat öngörmekte ve gümrük kaçakçılığına karşı her iki tarafın diğerine desteğine ait hükümlere sahip bulunmaktadır²⁹².

1927 yılında ekonomik alanda yeni atılımlar yapılmaya çalışılırken gümrük alanında bazı düzenlemelere de gidilmiştir. Bu düzenleme ile gümrük vergilerindeki kayıp giderilmeye çalışılmıştır. 19 Mayıs 1927 mecliste Muamele Vergisinin çıkarılması için kanun layihası sunulmuştur²⁹³. Düzenlemeye konu olan kayıp ithal edilen eşyanın nikel olduğu halde daha düşük gümrüğe tabi gümüş gibi gösterilmesi hakkındadır. Bu sorunu çözmek meclisin uzun bir zamanını almıştır. Sonuç olarak 27 Kasım 1927 alınan bir karar ile gümrük noktalarında eşyanın kıymetinden dolayı çıkan anlaşmazlıkları denetlemek ve karar bağlamak için, bir heyet kurulmuştur²⁹⁴.

27 Aralık 1927 tarihinde çıkan bir diğer düzenleme ise ithalat ile gelen hayvanın muayene edilmesi ve gümrük ambarlarında korunması için alınan vergide olmuştur. Muayene için alınan ücret fazla ise gümrük ambarları için alınan vergilerin azaltılması için heyetin gümrük vergisini yeniden düzenlemesini istemiştir ve heyet tarafından yeniden düzenlenmesi istenilmiştir²⁹⁵.

1928 yılına gelindiğinde dünya ekonomisi iyice zor duruma girmiş vaziyettedir. Bununla birlikte Lozan antlaşması gereğince gümrük alanında değişiklikler yapılamıyor olması ülkeyi daha zor bir duruma sokmuştur. Bu nedenle, dünya ekonomik krizi yaklaşıyor olmasına rağmen, gümrük vergilerinde artış yapılamamıştır. Bu nedenle yaşanan gelir kaybını telafi etmek için ülke içerisindeki eşyalardan alınan vergi artırımı yapılmıştır.

Daha öncede bahsedildiği gibi, milli mücadeleden sonra, öncelik ekonomik kalkınmaya verilmiştir. O dönem içerisinde dünya üzerinde yaygın olarak uygulanan iki ekonomik görüş mevcuttur. Bunlardan ilki Sovyetlerin takip ettiği, ekonominin tamamen devletin kontrolünde olduğu devletçi politikadır. Diğerisi ise İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa gibi gelişmiş devletlerin uyguladığı liberal

²⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 26,08. 06. 1926., İçtima Senesi 3, s.10, 25 arası tüm kanunlar özetlenmiştir.

²⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 32, 19.05.1927. İçtima Senesi 4, s.185.

²⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III. Cilt 1, 27.11.1927, İçtima Senesi 1, s.4.

²⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III. Cilt 1,12.12.1927, İçtima Senesi 1, s.112-113.

politikadır. Dönemin aydınları özgür dünya ile entegre olma arzusunda oldukları için mümkün olduğunca liberal bir sistem takip etmeye gayret etmişlerdir. Buradaki en büyük problem özel sektörün sanayi alanında yatırım yapacak sermayeye sahip olmaması olmuştur. Bu nedenle tam bir liberal ekonomi uygulamak yerine özel sektör yatırımlarının devlet tarafından desteklendiği bir sistem uygulanmıştır. 1923-1929 yılları arasında bu sistemle sanayi geliştirilmeye, ihraca-ithalat oranı ülke lehine değiştirilmeye gayret edilmiştir.

1929 Türkiye Cumhuriyetinin ekonomi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Gerek kapitülasyonların tam anlamıyla kaldırılması gerekse 1929 ekonomik buhranı ülke ekonomisini çok kötü bir noktaya getirmiştir. Ülkelerin pek çoğu yaklaşan kriz için tedbirler alırken Türkiye gümrüklerinde tam denetime sahip olmadığından bunu başaramamıştır. Kapitülasyonları kaldırılmasından hemen önce bu durumdan yararlanmak isteyen sermaye sahipleri dışarıdan yüklü miktarda mal almışlardır. Böylece ülkede tutulması gereken para yurt dışına çıkmıştır. Buhran patlak verdiğinde ülkede yeterli sermaye bulunmaması ciddi bir ekonomik kriz yaşanmasına neden olmuştur. Zaten zayıf olan sanayi bu krize karşı direnç gösterememiştir.

Sanayileşme Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı dönemindeki yapısal özelliğini korumuş ve 1929'a kadar da anlamlı bir sanayileşme süreci yaşanmamıştır²⁹⁶.

3.5. 1929 Dünya Ekonomik Buhranının Türk Gümrüklerine

Yansıması:

Tüm dünyada büyük yıkımlara sebep olan dünya ekonomik krizi, diğer adıyla büyük buhran, 1929 yılının Ekim ayında New York borsasında hisse senetlerinin hızla değer kaybetmesiyle başlamıştır²⁹⁷. Kriz çok geçmeden kıta Avrupa'sında da yayılmıştır²⁹⁸. Bunalımı doğuran neden ise: ABD'nin Birinci Dünya savaşından güçlü çıkması ile birlikte diğer ülkeler ABD'den kredi karşılığında savaş araçları

²⁹⁶ Korkut Boratav, a.g.e., s.40.

²⁹⁷0. Murat Kocatürk, Meryem Gölalan, "1923-1929 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi", üçüncü Sektör Kooperatifçilik, 2010, 45,(2): 48-65, S.54.

²⁹⁸0. Murat Kocatürk, Meryem Gölalan, "a.g.m.", üçüncü Sektör Kooperatifçilik, 2010, 45,(2): 48-65, S.54.

sipariş vermisi olmuştur. Bu durum ABD sanayisini güçlendirmiştir²⁹⁹. ABD'nin dış satımının artması ile birlikte büyük bir altın stoğu olmuştur. Bunun sonucunda ABD altın ve altına dayalı sistemi bırakmıştır. Altına bağlı olan ekonomi modelinden vazgeçince nakit ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Nakit ihtiyacını karşılamak için büyük borçlar almak zorunda kalmıştır.

1929 buhranının Avrupa'ya yayılması ile buhrandan en çok etkilenen Avrupa ülkesi Almanya olmuştur. Almanya ekonomik buhran öncesinde İngiltere'den ekonomiyi canlandırmak için krediler almıştır. Ancak buhran döneminde İngiltere kendine yetebilirlik için kredi vermeyi durdurmuştur. Buda Almanya'da çıkılmaz bir hal almasına sebep olmuştur. Almanya'nın ekonomi sistemi diğer devletlerin ekonomi sistemine göre ekonomideki üretim faaliyetlerine bağlı olduğundan, ciddi bir ekonomik yıkımla karşı karşıya kalmıştı³⁰⁰.

Buhrandan az etkilenen İngiltere buhran öncesinde ekonomisi en iyi olan ülkeler arasındadır. 1927-1931 dönemindeki aylık verilerle yapılan çalışmada ülkeler arasındaki faiz oranları etkileşimlerinde en güçlü ilişki İngiltere ve ABD arasında olmuştur³⁰¹. Ancak İngiltere buhran dolayısıyla iki büyük çıkmaza girmiştir. Birincisi ulusal parası aşırı değer kazanmış ancak üretim şekli eskimiştir. Bu durum uluslararası ticarete uyum sağlayamamasına neden olmuştur. İkincisi ise üretimin yavaş olmasından dolayı ihracatı giderek azalırken, ithalatının artması ve yabancı sermayesinin bir kısmını kaybetmesidir³⁰². Ekonominin kendi kendine istihdam düzeyinde dengeye geleceğine inanan ülkeler bile devalüasyona başvurmuş, artan mal stoklarını eritmeye, gümrük vergilerini yükselterek ithalatta daraltıcı tedbir ile krizin etkilerini gidermeye çalışmışlardır³⁰³.

Tüm dünyada büyük etkiler yaratan buhran Türkiye'yi de ciddi manada etkilemiştir. Dünya üzerinde oluşan talep daralması Türk ürünlerine de yansımıştır. Daha açık ifadeyle bunalımdan dolayı tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'nin de dış

²⁹⁹ Mehmet Bulut, "1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş", Ahmet Yesevi Üniversitesi , Bahar/ 2003, sayı 26: 77-101,S.79.

³⁰⁰Mehmet Bulut, "a.g.m.", Ahmet Yesevi Üniversitesi biig, Bahar/ 2003, sayı 26: 77-101,S.79.

³⁰¹ Abdulkadir Buluş, Esra Kabaklı, "1929 Ekonomik Buhranı İle Son Dönem Global Krizin Karşılaştırılması",SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, S.5.

³⁰²Mehmet Bulut, "a.g.m.", Ahmet Yesevi Üniversitesi biig, Bahar/ 2003, sayı 26: 77-101,S.80.

³⁰³ Seyhun Doğan, Türkiye Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Merkezi Fakültesi, S.24.

satımında bir daralma olmuştur³⁰⁴. İhracat olmadığından dolayı üretilen tarım ürünleri elde kalmıştır. Sanayileşmek için lazım olan döviz ülkeye girememiş bu da sanayileşmenin önündeki en büyük engel olmuştur.

Türkiye’de krizin yarattığı etkiler farklı uygulamalar ile ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu uygulamalar, genel olarak yasal ve yarı-resmi kuruluşların oluşturulması, merkez bankasının kurulması, danışma nitelikli raporların hazırlanması, gibi tedbirler olarak ele alınabilir³⁰⁵. Bu uygulamaların yanında, buhran dönemini en az hasarla atlattak için Mustafa Kemal Atatürk’ün devletçilik ilkesine geçilmiştir. Devletçilik: devletin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda daha hızlı bir gelişme sağlamak amacıyla yaptığı uygulamalar olarak tanımlanabilir. Devletçilik ilkesine geçişin en önemli nedeni ise, 1929 yılında yeni gümrük rejiminin yürürlüğe girişine kadar, ulusal sanayinin dış rekabete karşı korunamamasıdır³⁰⁶. 1929 yılı ekonomik buhran olma özelliğinden farklı olarak Türkiye için iki önemli etkiye sahiptir. Birincisi Lozan Antlaşmasına göre Türkiye’nin Osmanlı’dan payına düşen borçları ödemeye başlayacağı tarihtir. İkincisi ise, Lozan Antlaşmasına ek olarak imzalanan Ticaret Sözleşmesinin uygulanmaya başlanmasıdır. Yukarıda da anıldığı üzere bu durum Türkiye’nin ekonomik buhrana hazırlıksız yakalanmasına neden olmuştur. Yine de 1928 yılından itibaren gümrüklerde yapılacak değişiklikler görüşülmeye başlanmış, gerekli kararlar alınmış fakat uygulanması 1929 yılına bırakılmıştır. Örneğin 1928 yılı meclis oturumlarında gümrük tarifesi ile ilgili olarak, gümrüklerde kaçakçılığın engellenmesi için İcra Vekilleri heyeti tarafından yeni bir heyetin kurulması görüşülmüş ancak, 1929 yılına kadar gümrükler ile ilgili bir düzenleme yapılmayacağından dolayı³⁰⁷ bu uygulama 2 Mayıs 1929 yılında resmi gazetede yayınlanan kaçakçılık düzenlemesi ile resmileştirilmiştir. Karara göre kaçakçılığın engellenmesi ve deniz ticaretinin takip edilmesi için kaçakçılıktan alınan ceza paralarının maliye vekaleti tarafından toplanması kararlaştırılmıştır. Toplanan bir buçuk milyon lira ceza parası devlet bütçesine alınmıştır. Ayrıca 1930 yılında

³⁰⁴ Gülten Kazgan, Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001), 1. Basım, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül 2005, s.34.

³⁰⁵ Mehmet Bulut, “a.g.m.”, Ahmet Yesevi Üniversitesi biig, Bahar/ 2003, sayı 26: 77-101,S.88.

³⁰⁶ Mehmet Bulut, “a.g.m.”, Ahmet Yesevi Üniversitesi biig, Bahar/ 2003, sayı 26: 77-101,S.91.

³⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III. Cilt III,İçtima Senesi 1, 19 Nisan 1928 Perşembe, s.13.

bazı mahallerde inşasına başlanılacak olan gümrük ambarlarının giderleri 1929 senesi bütçesinden 125.000 lira kadar ayrılarak maliye vekâletine bırakılmıştır³⁰⁸.

3.6. 1499 Numaralı Gümrük Tarifesi Kanunu

Gümrükler ile ilgili kapsamlı bir kanunun kabul edilmesi 1 Haziran 1929 tarihinde olmuştur. 1 Temmuz 1929 da resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren bu kanun 33 maddeden oluşmaktadır. Kanunun birinci maddesi gümrüklerden alınacak vergi oranlarını düzenlemektedir. Buna göre Türkiye'ye girecek her türlü eşyadan gümrük vergisi alınması, bu verginin de eşyanın rayiç kıymeti üzerinden %40 oranında olması kararlaştırılmıştır.

İkinci maddede gümrük vergilerinin uygulanmasında karşılıklılık esası olması kararlaştırılmıştır. Buna göre ihraç edilen eşyaya yabancı devletlerin ağır vergiler uygulaması durumunda o ülkeden ithal edilecek eşyalardan alınacak gümrük vergisinin yükseltilmesi uygun görülmüş ve bunun yetkisi icra vekilleri heyetine verilmiştir. Bu durumun tam tersi yaşanması durumunda ise, icra vekilleri heyetinin alacağı karar doğrultusunda, gümrük vergilerinde indirimde gidilebileceği esası kabul edilmiştir.

Kanunun üçüncü maddesinde gümrük vergilerinde olası bir açığın tespit edilmesi ve bunun suiistimal edilmesine karşı tedbir alınmak istenmiştir. Böylesi bir durumda gümrük vergisinde gerekli artışın yapılması salahiyeti icra vekillerine verilmiştir.

Kanunun dördüncü, beşinci, altıncı maddelerinde gümrükten muaf tutulacak eşyalar detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Kanunun diğer maddelerinde ise eşyalardan alınacak gümrük vergileri kalem kalem belirtilmiş ve vergi oranları net bir şekilde ifade edilmiştir.

Kanunun sonunda bir tanede muvakkat madde yer almıştır. Bu maddeye göre şeker, şekerli madde ve petrol ürünleri ile ilgili olarak daha önceden yapılan ticari anlaşmalara sadık kalınması ve anlaşma bitimine kadar eski gümrük tarifesinin

³⁰⁸ T.C. Resmi Gazete, 7 Ekim 1920, 2 Mayıs 1929 Perşembe, sayı: 1182, Kanun No:1430, sayfa. 7100.

uygulanması fakat bu maddelerin her kilosundan sekiz kuruş inhisar vergisi alınması kararlaştırılmıştır³⁰⁹.

Türkiye Cumhuriyeti'nin gümrükler ile ilgili olarak çıkardığı ilk kanun olma özelliğini taşıyan 1499 numaralı gümrük tarifesi kanunu mümkün olduğunca ayrıntılı bir şekilde hazırlanmış ve ülke ekonomisinin yabancı malların istilasından kurtarılması için gerekli tedbirler alınmaya gayret edilmiştir. Gerek karşılıklılık esasına kanunda yer verilmesi gerekse, daha önce imzalanmış, süresi kanunun ilanından sonra bitecek anlaşmalara sadık kalınacağına kararlaştırılması ile devamlılık ilkesine yer verilmesi Türk Devlet kültürünün kanundaki yansıması olarak görülebilir. Yine bu kanun ile Türkiye sadece gümrüklerinde değil ekonomisinde de tam denetimi eline almıştır.

3.7. 1930 Gümrükleri ve Gümrük ve İnhisarlar Vekâletinin Kuruluşu (29 Aralık 1931)

Yukarıda bahsedildiği üzere gümrük kanunu yürürlüğe girmiş olmasına rağmen devam eden ticari anlaşmalar söz konusudur. bu anlaşmalar 11 Nisan 1928 tarihli gümrük kanununa göre imzalanmış olduğundan bu kanun tamamen yürürlükten kalmamış bir müddet daha devam etmiştir. 4 Ocak 1930 tarihinde yapılan meclis oturumunda bu kanunun 35. maddesinde düzenleme ve değişiklikler yapılmıştır. Buna göre; gümrüklere gelen tüccar eşyası, gümrük idarelerinin bulunduğu binaların dahil ve haricindeki ambarlarda bir sene ve yolcu eşyası üç aydan fazla bırakılmayacağı karara bağlanmıştır. Antrepolar ile çifte anahtarlı hususî ambarlarda da bu süre üç sene olarak sınırlandırılmıştır. Olağan üstü durumlarda süre İcra Vekilleri kararı ile uzatılabilecektir³¹⁰.

4 Ocak 1930 tarihinde yapılan bir diğer değişiklik ise 7 Haziran 1926 tarih ve 906 numaralı kanunun 43. üncü maddesinde yapılmıştır. Buna göre bozulma ya da telef olma tehlikesi içinde olan ve yukarıda belirtilen süreler içerisinde alınmayan malların gümrük memurları tarafından müzayede ile satışa sunulması kararlaştırılmıştır. Satış sonucunda elde edilen paradan ile depo ücreti, gümrük

³⁰⁹ T.C. Resmi Gazete, 7 Ekim 1920, 1 Temmuz 1929 Pazartesi, sayı: 1230, Kanun No:1499, sayfa. 7753-7754.

³¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3. Cilt 15,04.01.1930,İçtima Senesi 3, s.3. birleşim, 20.

vergisi ve para cezaları kesilecektir. Kalan miktar sahibi müracaat edip alıncaya kadar emanette bekletilecektir³¹¹. Bu değişiklikler 13 Ocak 1930 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir³¹².

1930 yılında yapılan değişikliklerden birisi de ülkedeki halı üretim sektörünü korumaya yöneliktir. O dönemde İran'da üretilen halılar Türkiye üzerinden Amerika Birleşik Devletlerine gönderilmektedir. Transit bir ticaret olmasına rağmen ülkeye giren İran halılarını iç pazardaki halı üretimini olumsuz etkileyeceği düşünülmüştür. Bu durumun önüne geçmek için 1927 tarihli ve 1039 numaralı muamele vergisi hakkındaki kanunun 3. maddesinin (H) fıkrası ve 1 Haziran 1929 tarihli ve 1499 numaralı gümrük tarife kanunun birinci fasıl 114. Maddesinde değişikliğe gidilmiştir. Böylece İran'dan gelerek İstanbul üzerinden Amerika'ya gönderilen halıların sadece transit geçişine izin verilmesi daha uygun bulunmuştur³¹³. Böylece hem İstanbul'un halı ticaretindeki merkezi hem de iç piyasadaki halı üretim sektörü korunmuştur. Yapılan değişiklik 05 Nisan 1930 Tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir³¹⁴.

1931 yılında gümrükler ile ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır³¹⁵. Buna göre çalışmalarda gümrüklerde görev yapan zabıt, küçük zabıt, nefer ve muhafaza memurları askeri kanuna tabi tutulmuş ve suç işlemeleri durumunda askeri mahkemelerde yargılanmaları yönünde kanun çıkarılmıştır³¹⁶. Bu kanun resmi gazetede aynen kabul edilerek yayınlanmıştır³¹⁷. Yine bu kanun ile birlikte Gümrük kitalarının silâh ve cephane ihtiyaçlarının Millî Müdafaa Vekâletince, diğer teçhizatın ise Maliye Vekâletince temin edileceği kararlaştırılmıştır³¹⁸.

Yukarıda da bahsedildiği üzere gümrüklerin statüsünde ciddi problemler vardır. Gümrükler bazı konularda Milli Müdafaa Vekaletine bazı konularda ise

³¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3. Cilt 15,04.01.1930,İçtima Senesi 3, s.3.

³¹² Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 13. 01. 1930, sayı: 1396, kanun no; 1549, s. 8643-8644.

³¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3. Cilt 15,11.01.1930,İçtima Senesi 3, s.7, birleşim, 41.

³¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 05. 04. 1930, sayı: 1463, kanun no; 1577, s. 8803-8804..

³¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4. Cilt 3,27.06.1931,Fevkalede İçtima 3, s.7, birleşim 18.

³¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4. Cilt 3,19.07.1931,Fevkalede İçtima 3, s.17, birleşim 13.

³¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 27 Temmuz 1931, Kanun No: 1841, Kabul Tarihi: 19 Temmuz 1931, s. 668.

³¹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 27 Temmuz 1931, Kanun No: 1841, Kabul Tarihi: 19 Temmuz 1931, s. 668.

maliye vekaletine bağlıdır. Bu karışıklığı ortadan kaldırmak için 29 Aralık 1931 tarihinde gümrük ve İnhisarlar Vekâleti kurulmuştur.

Gümrük ve İnhisarlar Vekâletinin kuruluşuna geçmeden önce inhisar kelimesini açıklamakta fayda vardır. Kelime anlamı, yalnız bir şeye, bir kimseye veya bir yere ait olma ya da tekel anlamına gelmektedir³¹⁹. Vekâletin kuruluşu için teklifi Kocaeli milletvekili Sırrı Bey vermiştir³²⁰. Teklifte gümrük gelir ve giderlerinin yerinde kontrol edilerek kayıt altına alınmasının maliye için kıymetli olduğunu dile getirmiştir. Bu sayede gümrüklerin idaresinin de kolaylaşacağını savunmuştur. Meclisteki tartışmalar³²¹ neticesinde gümrük ve devlet inhisarları işleri ile (posta, telgraf ve telefon hariç) meşgul olmak üzere gümrük ve inhisarlar vekaleti teşkil edilmesine dair kanun kabul edilmiş ve 30.12. 1931 tarihinde resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir³²². Gümrük ve İnhisarlar Vekâletinin başına İstanbul Milletvekili Rana Bey atanmıştır³²³.

3.8. 1932- 1938 Arası Gümrükler

1932 yılının ilk düzenlemesi Gümrük ve İnhisarlar Vekâletinin memur maaşları ile alakalıdır. Buna göre memurların maaşları gümrük vergisi gelirlerine bağlanmıştır³²⁴. 1932 yılının düzenlemeleri büyük oranda kaçakçılık ile ilgili olmuştur. 7 Ocak 1932 yılındaki meclis oturumunda, gümrük sınırları içerisinde devletin izni olmadan ithalat yapmak, ithal edilen ürünler ile üretim yapmak ve ülke sınırları içerisinde nakletmek kaçakçılık sayılması kabul edilmiştir³²⁵. Ayrıca kaçak getirilen ham maddeden üretilen ürünleri satmak da suç sayılmıştır. Kaçakçılıktaki bir diğer konu ise askerler tarafından askere mahsus silah ve mühimatta yapılan usulsüzlüktür. Bu tür suçları işleyen kişilerin askeri mahkemede yargılanması

³¹⁹ İlhan Ayverdi, Ahmet Topaloğlu, Türkçe Sözlük, Kubbealtı Yayıncılık, Ekim 2007, Birinci Baskı, S.506.

³²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4. Cilt 5,29.12.1931, İçtima 1, s.137, birleşim 19.

³²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4. Cilt 5,27.12.1931, İçtima Senesi 1, s.138, birleşim 19.

³²² Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 30 Aralık 1931, Kanun No: 1909, sayı: 1989, Kanun Kabul Tarihi: 29 Aralık 1931, s.1097-1098.

³²³ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 30 Aralık 1931, s.1099.

³²⁴ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 30 Aralık 1931, Kanun No: 1911, Kanun Kabul Tarihi: 29 Aralık 1931, s.1097-1098.

³²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4. Cilt 5,07.01.1932, İçtima Senesi 1, s.177-178.

kararlařtırılmıřtır³²⁶. Kaçakçılığı önleme konusunda; devletin, mahallî idarenin, belediyelerin ve bunlara ait müesseselerin memurları, köy muhtarları, ihtiyar heyeti azaları, mahalle, kır ve orman bekçileri, köy korucuları görevlendirilmiř³²⁷. Ayrıca her bölgenin en büyük mülki memurları, gümrük memurları, polis müdürleri, jandarma kumandanlığı, gümrük muhafaza kıta zabitleri kaçakçılığı engellemek ve denetlemekle görevlendirilmiřtir³²⁸. Gümrük salonlarında kaçak eşya sakladığında şüphede edilen kişilerin üzeri sivil, asker ayrılmaksızın kayıtsız şartsız aranabilecektir³²⁹. Bütün suçların cezai işlem olarak; para cezası, kaçak malların elinden alınması ve diğer durumlarda hapis olarak belirlenmiřtir³³⁰.

Bu düzenlemeler ile gümrükleri muhafaza etmek ve kaçak malların girişini engelleyerek gümrükleri korumuşlardır.

1933 tarihinde daha önceden Almanya ile imzalanmış olan ticaret sözleşmesine ek olarak; diş fırçası, kına yaprağı, madeni yağ rezidüsü, cam kavanoz ürünlerinden gümrük vergisi alınacağına dair düzenleme yapılmıřtır³³¹. Aynı yıl içerisinde gümrük muhafaza memurları ve bölge valilerinin çalışma şekillerinde de düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre, bölgenin kontrolü ve emniyeti, bölgedeki hırsızlık, adam yaralama ve öldürme suçlarından bölge memurları sorumlu tutulduğu gibi gerektiği yerde gümrük muhafaza memurları duruma müdahale edebilecektir³³².

31 Ağustos 1933 çıkarılan bir kanun ile kaçakçılığın engellenmesi ve herhangi bir suçta bu durum ortadan kaldırmak için diğer devletin kıtaları ile yardımlaşma içinde olunması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla Valiler ve hudut kumandanları, kendilerine ait vazifeden dolayı karşı tarafın hudut komiseri, mülkî ve askerî memurlar ile iletişim içerisinde olabilir. Bu memurlarla icra edilecek

³²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4. Cilt 5,07.01.1932, İçtima Senesi 1, s.177-178.

³²⁷ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 12 Ocak 1932, sayı 2000, Kanun No:1918, Kanun Kabul Tarihi: 07 Ocak 1932, s.1103.

³²⁸ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 12 Ocak 1932, sayı 2000, Kanun No:1918, Kanun Kabul Tarihi: 07 Ocak 1932, s.1103.

³²⁹ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 12 Ocak 1932, sayı 2000, Kanun No:1918, Kanun Kabul Tarihi: 07 Ocak 1932, s.1142.

³³⁰ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 12 Ocak 1932, sayı 2000, Kanun No:1918, Kanun Kabul Tarihi: 07 Ocak 1932, s.1143-1144.

³³¹ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 29 Mart 1933, sayı 2365, Kanun No:30-31-32-33-34, sayfa sayısı baskı hatası dolayısıyla resmi gazete sitesinde belirli değil.

³³² Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 31 Ağustos 1933, sayı 2491, s.3028-3029-3031-3033-3038.

haberleşmede resmî tarzda ve nazikâne bir dilde olmasına dikkat edilmesi istenmiştir³³³.

1934 yılı düzenlemesinde ise ilk olarak memleket haricinde mamul tütün ve sigara satışı için bir limitet şirketi kurulacak ve bu şirket yaprak tütün ticareti ile de ilgilenecektir³³⁴. Kanuna göre tüm tütün mamullerinin ithalat ve ihracatı bu şirkete bırakılmıştır. Aynı zamanda ülke içindeki tütün kullanımı ve satışıdaki kontrolü de bu şirkete verilmiştir.

Gümrüklerde yaşanan önemli sıkıntılardan birisi de memurların rüşvet alması meselesi 2350 sayılı Tasfiye ve bahşiş kanunu ile bu durumun önüne geçilmeye çalışılmıştır. 1934 yılına gelindiğinde rüşvet meselesinin yeniden gündeme geldiği görülmektedir. Bu neden 1934 yılı içerisinde anılan kanunun gereğinin yapılması hususunda bir hatırlatma kanunu yayınlanmıştır. Bu hatırlatma ile memurların harçlık adı altında rüşvet alması ve görevini kötüye kullanmasının suç sayıldığı belirtilmiştir. Yolsuzluğun engellenmesi ve bütün gümrük memurlarından kendi şerefleri ve hükümetin birliği için hassasiyet gösterilmesi kanunda ayrıca belirtilmiştir³³⁵.

1934 yılının önemli gelişmelerinden birisi de Fransız mallarına uygulanan gümrük miktarının artırılması olmuştur. Fransa ile daha önce imza edilmiş olan itilaf feshedilerek, gümrük vergisinin gümrük kanununda yer aldığı şekilde uygulanmasına başlanmıştır³³⁶.

Yukarıda bahsedildiği üzere 1931 yılında Gümrük ve İnhisar Vekaleti kurulmuştur. Buna rağmen vekaletin teşkilat ve vazife kanunun yayınlaması ancak 9 Ekim 1935 tarihinde gerçekleşmiştir. 2825 sayılı kanuna göre; Gümrük ve İnhisarlar Vekilliğinin, merkez hizmet birimlerinden biriside Gümrük Umum Müdürlüğü olarak belirlenmiştir. Gümrük Umum Müdürlüğü'nün görevleri; gümrük ve tarife kanunlarını düzenlemek, gümrüklerle alakalı diğer kanun, nizamname, muahede ve mukavelelerin iyi tatbikini temin ve gümrüklerin bu yoldaki faaliyetlerini tanzim ve

³³³ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 31 Ağustos 1933, sayı 2491, s.3028-3029-3031-3033-3038.

³³⁴ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 1 Ocak 1934, sayı: 2593, kanun no; 2359, Kabul tarihi: 25.12.1933, s. 3353.

³³⁵ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 16 Ocak 1934, sayı: 2606, kanun no; 2359, s. 3395-3396.

³³⁶ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 25 Şubat 1934, sayı: 2638, s. 3481.

takip etmek ve gümrük şube servislerinin verimli ve ileri çalışmalarına yarayacak tedbirler almak olarak belirlenmiştir.

Bu kanuna göre Gümrük Umum Müdürlüğü; Tarife, Gümrük İşleri, Ekonomik İşler ve Neşir İşleri adı ile dört şubeden oluşmaktadır³³⁷. Aynı kanun 15. Maddesinde; Gümrük ve İnhisarlar Vekâletinin Teşkilat ve vazifeleri hakkında kanun bir nizamname ile belirlenir şeklinde belirlerin şeklinde ifade edilmiştir³³⁸.

Gümrük ve İnhisarlar Vekâletinin Teşkilat yapısı şu şekilde belirlenmiştir;

Merkez teşkilâtı

Madde 1) 1909 numaralı kanun ile kurulmuş olan Gümrük ve inhisarlar vekilliği aşağıda yazılı dairelerden oluşmaktadır.

A) Merkezde: 1) Müsteşarlık, 2) Özel kalem müdürlüğü, 3) tekeller Genel Müdürlüğü, 4) Gümrük Koruma Genel Kumandanlığı, 5) Teftiş heyeti, 6) Hukuk müşavirliği, 7) Gümrükler Genel Müdürlüğü, 8) Muhasebe müdürlüğü, 9) Zat ve sicil işleri müdürlüğü, 10) Levazım müdürlüğü.

B) Taşrada: 1) Başmüdürlük, 2) Müdürlük, 3) Baş memurluk, 4) Memurluk. Tekeller Genel müdürlüğü ile Muhafaza umum kumandanlığı vazife ve teşkilât bakımından hususî kanun ve nizamnamelerine tabidirler. Müsteşar, vekilin yardımcısı görevindedir. Teftiş heyeti, vekil namına ve ondan aldığı emir ile kanun, nizamname ve emirlerin iyi uygulanıp uygulanmadığını kontrol etmekle sorumludur. Hukuk müşavirliğinin görevi, vekillik makamından veya dairelerinden verilecek sözleşme, kanun, nizamname projeleri ve daha başka işler hakkında kanunî ve hukukî görüşünü bildirmek ile görevlidir. Vekâlete ait davaların sicillini tutmak ve geçirdikleri aşamaları takip etmektir şeklinde belirlenmişti³³⁹.

1936 yılına gelindiğinde gümrüklerin deniz ve kara olarak ayrılması meselesi gündeme gelmiştir. Gümrüklerin idaresini kolaylaştırmayı ve kaçakçılığı en aza indirmeyi hedefleyen kanun 15 Haziran 1936 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir³⁴⁰.

³³⁷ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 16 Ekim 1935, sayı: 3313, kanun no: 2825, s. 5715-5716,

³³⁸ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 16 Ekim 1935, sayı: 3313, kanun no: 2825, s.5716

³³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, Cilt 5, 10 Ekim 1935. İçtima Senesi F, s.10-11-12. Birleşim 40.

³⁴⁰ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 15 Haziran 1936, sayı:3330, kanun no:3015, s. 6641-6642.

1937 yılının ilk düzenlemesi ise jandarma, gümrük memur ve subaylarının üniformaları, kaput ve çizmelerinin devlet tarafından karşılanması ile alakalıdır. 1935 yılında meclis görüşmelerine konu olan memurların kıyafet meselesi 1937 tarihinde çıkarılan kanun ile çözüme kavuşturulmuştur³⁴¹. Kanun uygulanmasında dahiliye, gümrük ve inhisarlar vekaleti sorumlu tutulmuştur³⁴².

Aynı yıl içerisinde Marmara Havzası dışında ve yalnız Türk limanları arasında nakledilecek yerli veya gümrük vergisi ödenmiş ecnebi eşyasına ait talimatname yayınlanmıştır. Buna göre; geminin çıkış noktasında eşya sahibi tarafından gümrükte vergisi ödenmiş eşyanın kontrolünü yaptırılacak ve beyanname alınacaktır. Beyannamenin bir aslı ve bir kopyası eşya sahibinin üzerinde bulunduracaktır. Beyannamelerde eşyanın cinsi, miktarı, saf ağırlığı, kıymeti (alış ve satış), kapların çeşidi, markası, numarası ve miktarı, göndericinin ve alıcının adresleri, çıkış ve varış gümrüğünün isimlerini, nakil vasıtasının ismi ve seferi ve mensup olduğu daire veya kumpanyası ve sahibi ve hacmi gösterilecektir. Varış noktasında ise beyannameleri kontrol edilerek kaçak olup olmadığına bakılacaktır. Eğer kaçak şüphesi varsa teftişe tabi tutulacak yoksa ambara uğramadan sahibine teslim edilecektir³⁴³. Gümrük antrepolarında bulunan ve uzun süre alınmayan malların bir defalığa mahsus olarak çıkarılması gerekmektedir. Malın menşesine bakılarak hangi ülkeden geldiği ve o ülke ile yapılan ticaret sözleşmesinde özel krediler içermediği kontrol edilerek 15 Şubat 1937 yılından itibaren giriş yapmış olan mallar bir defalığa mahsus çıkarılacaktır³⁴⁴. Gümrük ve İnhisarlar Vekâletince açığa alınan subay ve memurların maaşlarında, açığa alındığı süreye kadar maaşları tam olarak verilmekte olup açığa alındıktan sonra maaşlarının kesilmesi kararlaştırılmıştır³⁴⁵. Kaçak ve sahipsiz malların cetvel yazımında karışıklık çıktığından dolayı zarfın üzerine eşyanın adı ve “gümrük işleri müdürlüğüne” ibaresi yazılacaktır³⁴⁶.

³⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, Cilt 15, 25 Ocak 1937. İçtima Senesi 2, s.90. Birleşim 28.

³⁴² Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 2 Şubat 1937, sayı:3330, kanun no:3099, s. 7615.

³⁴³ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 20 Mart 1937, sayı:3559, s. 7836.

³⁴⁴ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 22 Nisan 1937, sayı:3587, kararname no: 6388, s. 7978.

³⁴⁵ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 10 Ağustos 1937, sayı:3679, kanun no: 106675/1787, s. 8571.

³⁴⁶ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 19 Ağustos 1937, sayı: 3687, Kanun no:, 39020/1887, s.8602.

1938 yılında gümrük tarifesi kanununun 6. Maddesinde değişiklik yapılmıştır. Değişikliğe göre devlet elçileri, diplomasi memurları ve siyasi delegelerin yanlarında getirdiği şahsi eşyalar gümrük vergilerinden muaf tutulmuştur. Ancak şahsi araçları ile getirilen gaz, benzin ve maden kömürü gibi maddeler bu hükmün haricindedir. Hariciye, Gümrük ve inhisarlar Vek  letlerince uygun görülen diplomasi memurları ile siyasi delegeler hakkında yukarıdaki ki fıkrayı uygulamaya koymuştur. Elçiler ile yukarıdaki fıkrada bahsi geçen diplomasi memurları ve siyasi delegeler bu suretle gümrük resminden muaf olarak geçirdikleri binek otomobillerini Türkiye'ye ithal tarihinden itibaren üç yıl kullandıktan sonra muafiyeti haiz olmayan yerlere sattıkları veya devrettikleri takdirde bunlardan gümrük vergisi alınmayacaktır. Bu otomobillerin Türkiye'ye ithali tarihinden itibaren bir sene geçmeden muafiyeti olmayan yerlere satılması veya devredilmesi işlemin gerçekleştiği tarihteki cari gümrük vergisinin tamamı alınacaktır. İthal tarihinden itibaren bir yıl kullanıldıktan sonra ikinci yıl içinde satılması veya devredilmesi durumunda satış veya devir tarihinde yürürlükte olan gümrük vergisinin % 50 si nispetinde indirim uygulanacaktır.     nc   yıl içinde bu durum gerçekleşirse indirim % 75'e yükseltilecektir. Esaslı surette hasara uğrayarak kullanılamayacak hale gelip de muafiyeti haiz olmayan yerlere satılan veya devredilen otomobillerden kullanma müddetine bakılmaksızın gümrük vergisi alınmayacaktır. Elçiler, diplomatlar ve siyasi delegelere tanınan bu haklar karřılıklıdır³⁴⁷.

³⁴⁷ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 28 Nisan 1938, sayı: 3893, Kanun No: 3369, s. 9761.

SONUÇ

İnsanlığın var oluşundan günümüze kadar ticaret hep hayatımızda olmuştur. Takas ile hayatımıza giren ticaret paranın icadı ile birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. İnsanlığın gelişerek devletlerin kurulması ile siyasi sınırlar oluşmuştur. Siyasi sınırlar ile birlikte ekonomik sınırlarda oluşmaya başlamıştır. Devletlerin varlığını devam ettirmesi için güçlü bir ekonomiye sahip olması gerekmektedir. Bunun için dünya ticaretinde kendi malını korumak ve dışa satımda potansiyeli arttırmak için gümrük duvarları oluşmuştur.

Osmanlı Devleti'nin dünya siyasetindeki yerini kuruluş döneminde savaş stratejisi belirlerken diğer dönemlerde ekonomi alanında izlediği ekonomi politikası belirlemiştir. Ancak 18. yy itibaren Osmanlı Devleti gelirlerini arttırmak için yeni arayışlar içerisine girmiştir. Osmanlı'nın süper güç olduğu dönemde verdiği kapitülasyonlar, duraklama ve yıkılış döneminde gümrük kontrolünü kaybetmesine sebep olmuştur. Bu durumda gümrüklerden verim alınamamasına sebep olmuştur. Kapitülasyonlar 1932 yılına kadar gümrükler için ciddi adımlar atılmasını engellemiştir. Bu tarihe kadar gümrükler idari birimlerin adı altında toplanmıştır. Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti kapitülasyonlardan doğan gelir kaybını önlemek ve geliri arttırmak için kurulmuştur. Kurulmasındaki bir diğer amaç ise Aşar Vergisinin kaldırılması ve Lozan hükümleri gereğince Osmanlı Devleti'nin gümrük duvarı inşa edememesinden dolayı kurulmuştur. İnhisar Vekâletinden sonraki süreçte yani İttihat ve Terakki döneminde ekonomide milli iktisat benimsenmiştir. Bu dönemde temeli sanayi ve hizmete dayanan iktisadi bir burjuva sınıfı yaratılmak istenmiştir. Ancak bu sınıfın oluşması için öncelikle sanayi ve hizmet sektörünün gelişmesi gerekmektedir. Bunun içinde finansal desteğe ihtiyaç vardır. Gerekli olan finansal desteği Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti sağlamıştır. Gümrükten alınan vergiler üretimi arttırmak için kullanılmıştır.

Gümrük gelirlerinin arttırmak için yapılan ikinci hamle ise Gümrük Muhafaza Teşkilatının oluşturmasıdır. Bu teşkilat ile gümrüklerdeki kaçakçılığı engellemek istenmiştir. Yine gümrük noktalarına kadın yolcuların üstlerinin aranması için kadın kolcular istihdam edilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet gelirlerinin %20'sini oluşturan inhisar gelirleri yeni kurulan devletinde finansal destekçisi olmuştur. Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti ilk yıllarda gelirin %20'sini oluştururken sonraki yıllarda gelirlerin %15'ini oluşturmaktadır. Bu durumda İnhisarların devletin ihtiyaçlarına göre azaltıp arttırdığını göstermektedir. Lozan'da 1929 yılına gümrük duvarı inşa edemeyen Osmanlı Devleti 1929 yılında şarttan kurtulmuştur ve 1929'da yabancı sermayenin büyük çoğunluğu Türkiye'den çekilmiştir. Gümrük esaretinden kurtulan Türkiye 1 Temmuz 1929'da resmi gazetede 1499 tarife kanunu yayınlamıştır. Bu kanun Türkiye Cumhuriyetinin ilk tarife kanunu olma özelliğini taşımaktadır. Tarifenin ilk maddesinde gümrük vergisi %40'a çıkarılmıştır. En dikkat çekici maddesi olan ikinci maddede, karşılıklılık maddesine yer verilmiştir. Bu maddeye göre yüksek gümrük vergisi uygulayan devletler için Türkiye Cumhuriyeti de yüksek gümrük verisi kullanacaktır. Böyle bir maddenin yer verilmesinin sebebi ise daha önceden yapılmış ancak geçerliliği devam eden antlaşmalara sadık kalındığını göstermek için yer verilmiştir. Diğer maddelerde ise gümrükten muaf tutulacak eşyalar belirtilirken, gümrüklerde oluşacak olan suiistimali engellemek ve anında müdahale etme, vergi yükseltme veya bazı eşyalara vergi koyma serbestisi getirilmiştir. Türkiye Cumhuriyetinin ilk tarife kanunu olma özelliği taşırken, ekonomide de tam denetimin sağlandığını da göstermektedir.

Cumhuriyet döneminde üzerinde önemle durulan bir diğer konu ise kaçakçılıktır. 1932- 1938 dönemi gümrüklerde kaçakçılık ile mücadele dönemidir. Yeni çıkarılan kanunlarda kaçakçılığı yapan gümrük muhafaza memurlarından ise suçuna askeri mahkemeler bakacaktır. Asker değilse gümrüklerdeki ceza birimlerinde suçu görülecektir. Eğer karşı ticaret yapan karşı devletin memurları da suça iştirak ettiyse iki ülkenin sorumlu olan memurları uygun şekilde yardımlaşarak sorunu çözecektir.

Sonuç olarak ilkel çağlardan başlayıp bu güne kadar ekonomi her zaman insanların hayatında olmuştur. Gümrükler ise devletlerin birbirine uyguladığı dış satım ve dış alımda belirlenen oranlar olmuştur. Bağımsız bir ekonominin ilk şartı bağımsız gümrük tarifesinden geçmektedir. Türk gümrüklerinin geçmişten 1938'e kadar geçirdiği aşamaları açıklamaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- ABAN Demir Ernur, *Para: Teorik Bir Tarama ve Tartışma*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Yayın No:97/3, Ankara 1997.
- AĞAR Serkan, “Geçmişten Bu Güne Mali İdare”, *TBB Dergisi*, Sayı 73, 2007, s: 374-377.
- AKKUŞ Yakup, “Modern Dönem Osmanlı Maliyesine Analitik Bir Bakış”, *İstanbul İktisat Dergisi* Sayı 68, 2018, s: 113-160
- AKKUŞ Yakup, “Osmanlı ve Avrupa’nın İktisat Politikaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz (XIV. ve XV. asarılar)” , İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 2009
- ALTINBAŞ Deniz, “İnsanlığa Karşı Suçlar ve Yeni Sömürgecilik”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, Sayı:11, 2011, s.36-39.
- ATAGENÇ Ömer İhsan, “2. Meşrutiyet Döneminden 27 Mayıs Sonrasına Türkiye’de “Milli İktisat” Düşüncesinin Dönüşümü ”, *Social Scienees Studies Journal (SSSJJournal)*, Vol:3, Issue:7, 2008, pp:1326-1337.
- ATAN Turhan, *Türk Gümrük Tarihi I. Cilt Başlangıçtan Osmanlı Devletine Kadar*, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
- Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk dil Kurumu Tıpkı basım, Ankara 2019.
- AYDEMİR Cahit ve HAŞİM Hüseyin Güneş, “Merkantilizmin Ortaya Çıkışı”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN:1304-0278, C: 5 S:15 2006, 136-158.
- AYDÜZ Davut, “Osmanlı Devleti’nde Narh Uygulaması”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 6, 2000, s.74-81.
- AYSAL Necdet, “Kırım Savaşı’ndan Lozan Antlaşması’na Osmanlı Dış Borçlarının Tarihsel Gelişim Süreci (1854-1923)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, s: 53, 2013, s: 1-28.
- AYVERDİ İlhan ve TOPALOĞLU Ahmet, *Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayıncılık, İstanbul 2007.

- BALTACIOĞLU Hakkı İsmail, “Balta Limanı Muahedesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: 5, 2016.
- BİRECİKLİ Burak İhsan, “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 3, 2008, s.215-219.
- BOLAT Mahmut, “Mustafa Kemal Paşa’nın Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı Sırasında Mondros Mütarekesi ve Sonrası Oluşan Duruma Tepkisi Ve Hatay’a Yönelik Faaliyetleri”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı:74, 2018, s.73-102.
- BORATAY Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1988.
- BOZDAĞ Güneşer Emre, “Türkiye İktisat Kongresi-İzmir 1923: Türkiye’nin İktisadi Kalkınmasında Atılan İlk Tohum”, *TÜRKTOB Dergisi*, Sayı: 27, 2018, s: 39-41.
- BULUT Mehmet, “1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye’de Devletçiliğe Geçiş”, *Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilgi Dergisi*, sayı: 26, 2003, s.77-101.
- BÜRÜNGÜZ Refik Mehmet, *Son Dönem Osmanlı Aydınlarının Sömürgecilik ve Emperyalizm Algısı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2013.
- CEBECİ Dilaver, *Osmanlı Devletinde İhtisap Ağırlığı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986.
- CEBESÖY Fuat Ali, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul 2000.
- CEM İsmail, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınları, İstanbul 1979.
- CEVİZCİ Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2000.
- CEZAR Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim ve Dönemi (XVIII. yy Tanzimat’a Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1988.
- ÇELİK Birten, “Osmanlı Gümrüklerinde Kadın İstihdamı: Kadın Gümrük Kolcuları (1901-1908)”, *Belleten Dergisi*, Cilt:18, Sayı, 286, 2015, s.106-109.
- ÇELİK Ece, “Doğa ve İnsan İlişkisi Bakımından Bilimde Geçmiş ve Gelecek”, *Felsefe Ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, sayı: 10, 2017, s. 96-110.
- DAYAR Hatice, KÜÇÜKAKSOY İsmail ve KEÇİCİ Gülten, “Düyun-u Umumiye İdaresi İle Uluslararası Para Fonu’nun Karşılaştırılması”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:21, 2009, s.37-41.

- DEMİR Zekeriya, “İttihat ve Terakki Dönemi İktisat Politikası Tartışmaları”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2021, s.182-185.
- DEMİRCAN Siverekli Esra, “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, 2003, ss.97-116.
- DEVELİOĞLU Ferit, *Lûgat Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 2017.
- DİKMEN Nedim, “Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:19, Sayı:2, 2005, s.143-145.
- DOĞAN Kemal, *1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması ve Osmanlı Modernleşmesi*, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, İstanbul 2011.
- DOĞAN Seyhun, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Merkezi Fakültesi, İstanbul, 2015.
- DURA Cihan ve ALTIPARMAK Aytekin, “1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması: Nedenleri ve Sonuçları”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:12, 2000, s.17-30.
- ELDEM Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi*, Türk Tarih Basımevi, Ankara1994.
- ELDEM Vedat, *Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi*, Epamat Yayınları, Ankara 1973.
- ELDEM Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1994.
- ERDEM Ekrem, “Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zafiyetleri”, *Erciyes İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 48, 2016, s:17-44.
- ERGİN Yusuf Gürkan, *Antik Yunan Sosyal Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul, 2015.

- EŞİYOK Ali, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Dünya Ekonomisine Eklenmesinde Bir Dönüm Noktası:1838 Serbest Ticaret Anlaşması”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 34, 2010, s:69-72.
- GENCER Fatih, “Hünkar İskelesi Antlaşması’nın Osmanlı- İngiliz İlişkilerine Yansımaları”, *TAD*, Cilt:34, Sayı: 58, 2015, s.629-650.
- GENÇ Mehmet, “Mukataa”, Cilt, 31, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2002, s. 129-134.
- GENÇ Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınevi, Ankara 2003.
- GÖKTEN Yeliz Sarıöz, “Piyasa: Adam Smith Versus Karl Polanyi” *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:6, Sayı:2, 2013, s.127-137.
- GÜLSÜN Gürkan, “Osmanlı İmparatorluğunda 16. yy Enflasyonu”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 1985, s.40-49.
- GÜRAN Tevfik, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Sayı: 49, 2011, 79-95.
- GÜVEN İsmail, *Uygarlık Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara 2016.
- HALAÇOĞLU Yusuf, *XIV-XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.
- HANÇERLİOĞLU Orhan, *Ekonomi Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, Ankara 1986.
- HAYTA Süleyman, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Ekonomisi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 38, 2019, s: 416-428.
- KALLEK Cengiz, “Ticaret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:41, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2012, s:134-139.
- KARA Bülent, “Mustafa Kemal Paşa’nın Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki İlk Beyanatı ve Bu Beyanata Dayalı Kişisel Özelliklerinin Tahlili”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:63, 2018, s.203-239.
- KARCI Erol ve KARCI Betül, *Vakit ve Alemdar Gazetelerine Göre Mütareke Dönemi (1 Kasım 1918-31 Ocak 1919)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019.

- KARTOPU Saffet, “Düyun-u Umûmiye İdaresi ve İdareyle İlgili Görüşler”, *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2012, s:32-40.
- KASALAK Kadir, “Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye’de Sanayileşmeye Etkileri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:27, 2012, s:65-79.
- KAŞTAN Yüksel, “Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı’nda Almanya İle Osmanlı Devleti Arasındaki Ekonomik İlişkiler”, 100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu, 03-05 Kasım, Budapeşte, Ankara, 2015, s.762.
- KAYIRAN Mehmet ve Saygın Selami, “İzmir İktisat Kongresi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, Cilt:2, Sayı:5, 2019, s:57-60.
- KAZGAN Gülten, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.
- KAZICI Ziya, *Osmanlılarda Vergi Sistemi*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1977.
- KENANOĞLU Macit, “Vergi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43. Cilt, 2013, s.52-55.
- KESİK Muharrem, “Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beylikleri”, *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi*, İstanbul, 2015, s.9.
- KILIÇ Mehmet, “Milli Mücadele Döneminin Siyasi Ve Siyasi Stratejik Açından Değerlendirilmesi”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume: 3 Issue: 1, 2019, s.49-55.
- KILIÇ Mehmet, “Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi”, *Journal of Strategic and Social Researches*, ISSN:2587-2621, Volume 3 Issue 1, 2019, s.49.
- KOCA Nemlioğlu Yasemin, “19. yy Trabzon Limanı: Seferler, Tüccarlar, Mallar”, *OÜSBAD, Türk Deniz Ticareti Sempozyumu*, 2015, s.467.
- KOCATÜRK Murat ve GÖLALAN Meryem, “1923-1929 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi”, *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi*, Cilt: 45, Sayı:2, 2010, s:48-65.

- KOÇAK Elif, *Merkantilist Politikalar Çerçevesinde Fransa İktisadının Doğu Akdeniz'deki Rekabetinin Tarihi Süreci*, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu 2019.
- KOPAR Metin ve YOLUN Murat, “18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış”, *Histroy Studies Volme* 4/1, 2012, s: 345-378.
- KÖSE Ziya Metin, “Osmanlı Balkan’ında Kara Ticareti ve Rekabet, Rumeli’de Dubrivnik Tüccarları (1600-1630) ”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 16, 2013, s. 41-58.
- KÜÇÜK Cevdet ve ERTÜZÜN Tefik, “Düyün-u Umumiye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt 10, 1994, s.60.
- KÜÇÜKKALAY Mesut, “Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, 1997, s.52-58.
- KÜTÜKOĞLU Mübahat, “Defterdar”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt: 9, İstanbul 1994, s.95.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, Osmanlı-İngiliz Münasebetleri, 1580-1838, Cilt: 1, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1974, s.62-72.
- MEMİOĞLU Zeki, “Tanzimat Devri Sanayi Krizi”, *Anadolu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi*, Sayı 20, Erzurum 2002, s: 211-212.
- MERAY Seha, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2018.
- MERT Alican, ““Osmanlı İmparatorluğu'nda Defterdarlık ve Günümüz Yansımaları”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1): 2020, s:194-212.
- Milli Kütüphane Arşivi, “Türkiye Gümrük Mecmuası”, SB 50-1. Sene[A]-2.Sayı-0023, 1962.
- Milli Kütüphane, “Türkiye Gümrük Mecmuası”, Ekim, Sayı, 15. 1926.
- NARİN Resul, “Düyün-ı Umûmiye İdaresi ve Adapazarı”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, cilt:6, Sayı:21, 2009, s.49-50.
- OKTAR Suat ve VARLI Arzu, “İttihat ve Terakki Döneminin Ulusal Bankası, Osmanlı İtbar-ı Milli Bankası”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:21 Sayı: 2, 2009, 1-20.

- ONUR Dündar, “Merkantilizme Karşı Kapitülasyon Politikası: Osmanlı Örneği”, *International Journal Of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, Vol: 3, Issue:4, 2017, pp: 239-247.
- ORTABAĞ Erol, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Bankacılığın Gelişimi ve Regülasyon*, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul 2018.
- ORTAYLI İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedid Neşriyat Yayınları, Ankara 1979.
- ÖKÇÜN Gündüz, *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınevi, Ankara 1997.
- ÖZCAN Azmi, *Sömürgecilik Tarihi (Avrupa- Amerika)*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını Eskişehir 2018.
- ÖZDEMİR Atasay, “Petrolün Birinci Dünya Savaşındaki Yeri ve Savaş Sonrası Düzenlemelere Etkileri”, 1914’ten 2014’e 100’üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak, *T.C. Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Uluslararası Sempozyum 20-21 Kasım*, 2014.
- ÖZDEMİR Biltekin, *1854-1914 Borçlanmaları Galata Bankerleri ve Osmanlı Bankası Düyun-u Umumiye İdaresi Türkiye Cumhuriyeti’nin Kabul Ettiği Osmanlı Devlet Borçları*, Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları.
- ÖZDEN Kemal, *Hermann Baltzer’in Gözünden Mondros Mütarekesi’nin Başlangıcında Türkiye’deki Durum Ve Almanların Geri Dönüşü*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019.
- ÖZDİZBAY Erol Aliye, *Antik Numismatik*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2018.
- ÖZLÜ Zeynel, “Osmanlının Son Dönemlerinde Düyun-u Umumiye’ye Yönelik İmtiyaz Politikasına: Tütün İşletmesi İmtiyazı Mukavelenamesi (1913)”, Gaziantep Üniversitesi Araştırma Projeleri Tarafından Desteklenmiş Olan “19.yy’da Osmanlı Devletinde Difteri Hastalığı ve Mücadele” Adlı Proje Çerçevesinde Hazırlanmıştır, Ankara, 2019.
- ÖZTÜRK Yusuf Kemal, “Osmanlıdan Genç Türkiye’ye Kalkınma Stratejisinin Teorik Arka Planı: 1914-1918 Milli İktisat Düşüncesi”, *International Periodical For The Languages Literature And History Of Turkish Or Turkic*, Volume:1, 2016, p.131-144.

- ÖZYÜKSEL Murat, “İkinci Meşrutiyet ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman-İngiliz Nüfuz Mücadelesi”, *İ.Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:38 2008, s.243-248.
- PAKALIN Zeki Mehmet, *Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930)*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, Ankara 1977.
- PAMİR Aybars, “Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devletine Etileri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2002,
- PAMUK Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- PEKER Sencer Hasan, “Avrupa’da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi İle Bir Karşılaştırma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2015, ss.1-12.
- RAİCO Ralph, “Klâsik Liberalizmin Yükselmesi, Çökmesi ve Rönesans’ı”, Çeviren: Atilla Yayla, *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 64, 2011, s.75-84.
- RAMAZAN Avdar ve REYYAN Avdar, “Balta Liman’ından Mondros’a Kadar Osmanlı’da Ekonomik Yapı ve Dış Ticaret”, *Sakarya İktisat Dergisi 100. Yıl Milli Egemenlik Özel Sayısı*, 2020, s. 110-124.
- RAŞİT, Şahin, “Sanayi Devrimi Osmanlı İmparatorluğu’nda Neden Başlamadı”, *Businesss, Economics And Managemment Research Journal-Bemarej*, Volume 2, Issue 1, 2019, 1-16,
- SAMİ Şemseddin, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Kâmûs-i Türkî*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2018.
- SANDER Oral, *Türk Siyasi Tarihi İlk Çağlardan 1918’e*, İmge Kitapevi, Cilt: 23, 2020.
- SARAÇOĞLU Metin ve BOZKURT Deniz Ahmet, “Ahmed Midhat’ın Eserlerinde İktisadi Kavramların Yeri ve Önemi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:21, Sayı:2, 2019, s.328-341.
- SAYAR Nihad, *Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları*. Met-Er Yayınları, İstanbul 1977.
- SMİTH Adam, *Milletlerin Zenginliği*, Çev: Haldun Derin, Gülten Kazgan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

- ŞAHİN Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişimi, Bugünkü Durumu*, Ezgi Kitapevi, Bursa 1998.
- ŞAHİN Mehmet ve DEMİRAY Aytaç, “Osmanlı İmparatorluğunda Yabancılara Verilen İmtiyazların Girişimcilik Üzerine Etkileri”, *Social Mentality And Researcher Thinkers Journal*, vol:5, Issue:25, 2019, p.1702-1708.
- ŞAHİN Muhammet, “Günümüz Ticaret Savaşlarında Gümrük Vergilerinin Yeri ve Önemi”, *Mali Çözüm Dergisi*, Mart- Nisan 2019, Makalenin Geliş Tarihi: 24.12.2018, Yayın Kurulu Kabul Tarihi: 04.03.2019, s. 96.
- ŞAHİN Necmettin ve YILMAZ Akif, Milli Mücadele Stratejisinin Mali İktisat Boyutu ve Sosyo-Ekonomik Dinamikleri, *Vergi Müfettişleri Derneği*, 2015, s.47.
- ŞAHİNKAYA Serdar, “Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi (17 Şubat- 4 Mart 1923)”, İstanbul Yüksek Ticaret ve Marmara Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi Mezunlar Derneği, Konferans İzmir İktisat Kongresinin 93.Yılı Anmasında, Ankara, 2016.
- ŞAVKILI Cengiz ve AYDIN Tülay, *Mondros Mütarekesinin 7. Maddesine Göre Güney Bölgesinde Yapılan İşgaller Sırasında Uygulanan Fransız Ve İngiliz Stratejileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019.
- ŞENSOY Fatma, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Mali Yönetim Denetim ve Soruşturma, Bir Müsadere Örneği”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2018, s.53-59
- ŞENTOP Mustafa, *Kuruluş Safhasında Belgelerle Türkiye Büyük Millet Meclisi Belgeler ve Fotoğraflar*, TBMM Basım Evi, İstanbul 2021,
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:19, T.B.M.M’si Matbaası, Ankara, 1959, S:148-160, 172-173, 189-190; Düstur 3. Tertip, C:3, İstanbul, 1929.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:88, “Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk”, Ankara, 2007.
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Gümrükler Genel Müdürlüğü, Dünden Bu Güne Gümrükler Genel Müdürlüğü (1909-2012), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayın No:2, Ankara, 2012.

- T.C. Kalkınma Bakanlığı, “On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)”, Gümrük Hizmetlerinin İyileştirilmesi Çalışma Gurubu Raporu”, Ankara, 2018.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma Hizmetleri Alanı, “Gümrük Mevzuatı 840UH0043”, Ankara, 2011.
- TABAKOĞLU Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1998.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3. Cilt 17, İçtima Senesi 3, birleşim 22, 1930.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4. Cilt 5, İçtima 1, birleşim 19, 1931.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III. Cilt 1, İçtima Senesi 1, 1927.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III. Cilt III, İçtima Senesi 1, Perşembe, 1928.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre ,Cilt 27, İçtima Senesi 3, 1339.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 15, İçtima Senesi 2, 1921.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 2, İçtima Senesi 1, 1920.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 21, İçtima Senesi 3, 1922.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 29, İçtima Senesi 4, 1923.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, cilt 3, İçtima senesi 1, 1920.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 1,1 Aralık İçtima Senesi 3, 1927.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 18,10. İçtima Senesi 2, 1925.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 26, İçtima Senesi 3, 1926.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 5, İçtima Senesi 1, 1924.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 7, İçtima Senesi 1, 1921.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 1,24 Kasım İçtima Senesi 1, 1927.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, Cilt 7, İçtima Senesi 1, 1932.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, Cilt 5, İçtima Senesi F, Birleşim 40. 1935.
- TEBRİZİ Kesrevi Ahmet, *İran Meşrutiyet Tarihi*, Çevirenler: Mehdi Kamruz, Hamit Zafer Kars, Kaynak Yayınları, 2021.
- TEKİN Abdullah, “Klasik Dönem Osmanlı Devleti İktisadi ve İçtimai Düzeninde Vergi Sistemi”, *Akademik Tarih ve Araştırma Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 2019, s.61-64.
- TEKİN Oğuz, *Konuşan Paralar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- TOKGÖZ Erdeinç, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2009)*, İmaj Yayınevi, Ankara 2009.

- TOPRAK Zafer, “II. Meşrutiyet Döneminde İktisadi Düşünce” Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:3, 1985, s.635-640.
- TUFANOĞLU Esra Hüsniye, *Antikçağ ’da Batı Anadolu’da Deniz Ticaret ve Limanlar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2017.
- TUNCER Selahattin, “Korumacılık Teori ve Uygulama”, *İstanbul Sanayi Odası Dergisi*, Sayı: 334, 1994, s. 33-37.
- TURAN Mustafa, “I. Dünya Savaşı Öncesinde Avrupa Devletlerinin Siyaset Stratejileri ve Osmanlı Devleti”, *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, 03-05 Kasım, Budapeşte, Ankara, 2015.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 1 Ocak 1934, sayı: 2593, 1933.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, Evvel sayı: 4090, kanun no:3543, 1938.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, Kanun No: 1907, 1931.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, sayı 2000, Kanun No:1918, 1932.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, sayı 2030, Kararname No:12218, 1932.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, sayı 2365, Kanun No:30-31-32-33-34, 1933.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, sayı 2491, 1933.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, sayı: 2606, kanun no; 2359, 1934.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, sayı: 2638, 1934.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, sayı: 3313, kanun no: 2825, 1935.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, sayı: 3893, Kanun No: 3369, 1938.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, sayı:3330, kanun no:3015, 1936.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, sayı:3585, kanun no: 3152, 1937.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, sayı:3679, kanun no: 106675/1787, 1937.
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı, 2019.
- ULUTAŞ Songül, “19. Yüzyılın İlk Yarısında Kapitalist Ticari İlişkilerdeki Dönüşümün Tarsus’taki Yansımaları (1839-1856)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2012, s.499-525.
- ÜLMAN Haluk, *I. Dünya Savaşı’na Giden Yol Ve Savaş*, İmge Kitapevi, Ankara 2002.
- ÜNAL Ali Mehmet, *Osmanlı Sosyal Ve Ekonomik Tarihi*, Fakülte Kitap Evi, Isparta 2014.

- VARLI Arzu ve KORALTÜRK Murat, “II. Meşrutiyet’ten Erken Cumhuriyet’e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi”, ÇTTAD, IX/ 20-21, (2010), s:127-142.
- VERSAN Rauf, Yirmibirinci Yüzyıla Giderken Lozan Antlaşması, İstanbul Üniversitesi Hukuk Doçenti, İHFM C. LVI-S 1-4(1998), s.206.
- YALTA Yasemin, Para Teorisi ve Politikası Ders Notları, Türkiye Bilimler Akademisi Açık Ders Malzemeleri Projesi Sürüm, 1. 2020.
- YEDİYILDIZ Bahaeddin, *Tarih*, MEB Yayınları, İstanbul 1994.
- YILDIZ Abdunnur, “Osmanlı Devletinin Borçlanmasında Osmanlı Banka’sının Rolü ve Önemi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 36, 2011, s.318-330.
- YILMAZ Binhan Elif, “Osmanlı İmparatorluğu’nu Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve İlk Dış Borç”, *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*, Sayı:4, 2002, s.188-189.
- YURTSEVEN Yılmaz, “Klasik Dönem Osmanlı Devletinde Vergi Adaleti”, I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, 2014, s.153.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mehtap KEÇE

Uyruğu : T.C.

EĞİTİM

Derece

Kurum

Mezuniyet Yılı

İŞ TECRÜBESİ

Tarih

Kurum

Görev

YABANCI DİL BİLGİSİ